

HOW SUMMER ET

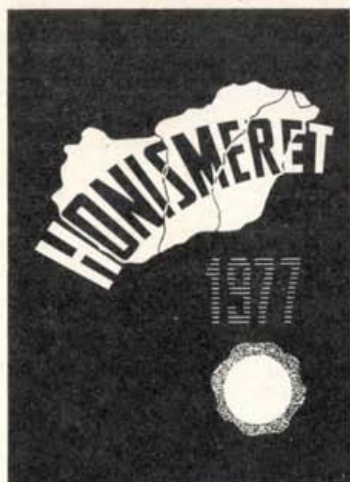
Emlékülés Debrecenben a Márciusi Front megalakulásának 40. évfordulója alkalmából. (MTI-fotó — Balogh P. László)

HONISMERET

1977. 5. szám

KIADJA A HAZAFIAS NÉPFRONT

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI:

BERECZKY LÁSZLÓ
FRANK TIBOR
GAZDA ISTVÁN
GERELYES EDE
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ
KAMARÁS REZSŐ (elnök)
MORVAY PÉTER
OLSVAI IMRE
SZABÓ BÉLA
SZABÓ FERENC
SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
TÓTH LÁSZLÓ
TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

ISSN 0324—7627

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rakpart 24. Telefon: 182-855

A kiadásért felel:

Juhász Róbert, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának osztályvezetője

Készült 8000 példányban, (B/5) ív terjedelemben

77-5084 Somogy megyei Nyomdaipari Vállalat, Kaposvár

A nyomdáért felel: *Farkas Béla* igazgató

A Márciusi Front debreceni emlékülése

Kállai Gyula megnyitó beszéde

Nemzeti történelmünk kiemelkedő eseményei, népünk életének nagy sorsfordulói, amelyekről rendszerint évenként megemlékezünk, olykor különösen nagy erővel szólnak bele napjaink életébe, jövőnk alakulásába. Ilyen március 15-e is, amely ebben az esztendőben kettős ünnepet jelent számunkra. Az 1848-as dicső napokra emlékezve, büszkén gondolunk vissza a forradalmi eszmék negyven évvel ezelőtti fellángolására, az akkori haladó forradalmi erők fellépésére: a Márciusi Front mozgalom zászlóbonntására. Mai ünnepségünket e kettős megemlékezésnek szenteljük. Azokra a nagyszerű harcokra emlékezünk, amelyek hozzájárultak az ország forradalmi átalakulásához, a magyar nép újjászületéséhez, a szocialista Magyarország megteremtéséhez.

Megtisztelő megbízatásomnak eleget téve szeretettel köszöntöm a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának és Kormányának, a Hajdú-Bihar megyei párt- és állami vezetőknek, a debreceni egyetemek, tanintézetek tanárainak és hallgatóinak, az ipari és mezőgazdasági üzemek vezetőinek és dolgozóinak mai ünnepi ülésünkön megjelent képviselőit, ülésünk minden résztvevőjét.

Baráti szívvel üdvözlöm a Márciusi Front megalakulásában négy évtizeddel ezelőtt fontos szerepet játszott személyiségeket: a kommunista párt tagjait, a haladó írókat és értelmiségieket, az akkori forradalmi ifjúságot: a munkás és paraszt fiatalokat, az egyetemek néphez hű hallgatóit.

A találkozás örömteli pillanataiba azonban mindjárt fájó érzés is keveredik. Soraink e 40 év alatt — nemcsak az élet kérlelhetetlen törvénye szerint — fájdalmasan megritkultak. Engedjék meg, hogy kegyelettel emlékezzem barátainkra, akik a fasiszta terror, a háború vagy később a tragikus hibák áldozatai lettek. Ők, sajnos, nem érhették meg álmaik valóra válását, áldozatvállalásuk nagyszerű eredményeit. Tetteiket a magyar nép szabadságának történelme őrzi.

1848. március 15-ét a magyar nép mindenkor úgy őrizte szívében, mint a nemzeti függetlenség és a népszabadság fényes napját. Tanulságát örökre emlékezetébe véste: a társadalmi haladás és a nemzeti függetlenség ügye mindenkor elválaszthatatlan egymástól. Ennek köszönhetjük, hogy március tanítása, eszmei és politikai öröksége soha nem halványult el népünk emlékezetében. Ezért lehetett az 1918-as polgári demokratikus forradalom, majd az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság 1848 méltó örököse, nagy történelmi művének folytatója.

Még súlyosabbnak éreztük ezt a történelmi igazságot az ellenforradalmi korszak elviselhetetlenül nehéz esztendeiben. Amikor a tőkés-föl-

desúri rendszer a harmincas években eddig soha nem tapasztalt mértékű munkanélküliséggel és létbizonytalansággal, nyomorral és éhínséggel sújtotta népünket, s a politikai elnyomás és kizsákmányolás mind túrhetetlenebbül nehezedett a dolgozó osztályokra, magától értetődő, hogy legjobb képviselőik koruk égető problémáinak megoldásáért küzdve egyre határozottabban fordultak forradalmi hagyományaink felé. Ezt fejezte ki nevében és állásfoglalásaiban a Márciusi Front.

A társadalmi feszítő erők hatására létrejött mozgalom azonban nemcsak a magyar történelem e félbemaradt művét kívánta folytatni. Ekkor már merőben más társadalmi és osztályviszonyok jellemezték hazánkat. Kialakult és színre lépett a magyar munkásosztály és történelmi hivatásának megfelelően a társadalmi fejlődésért folyó küzdelem élére állt. A régi, megoldatlan örökség mellé új, nem kevésbé súlyos és kínzó problémákat sorakoztak. A fiatal magyar írók — irodalmunk legszebb hagyományait élesztve — nagy művészi erővel és tiszteletre méltó bátorsággal tarták fel a dolgozó nép fájó sebeit, hirdetvén, hogy az ország szociális átalakítása haszthatatlan nemzeti feladat. Ez egyben azt is jelentette, hogy már nem lehetett az 1848-as követeléseknél megállni. A nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás jelszava — ha ezt a mozgalom programjaként akkor még nem is lehetett nyíltan megfogalmazni — szocialista távlatokkal ötvöződött.

A Márciusi Front népfront jellegű mozgalom, a haladó társadalmi erők fellépésének politikai színtere volt. Létrejöttét a Kommunisták Magyarországi Pártja kezdeményezte. A különböző haladó társadalmi és politikai erők között pártunk volt az összetartó erő. Felismerte a fasizmus uralomra jutásával a nemzeti függetlenségünket és népünk életét fenyegető halálos veszélyt, arra törekedett, hogy minden haladó erő tömörítésével demokratikus nemzeti egységfrontot hozzon létre, s azt az antifasiszta, baloldali erők politikai mozgalmává fejlessze.

A Márciusi Front hosszabb távon nem tudta ezt a feladatot teljesíteni. Mint mozgalom megszűnt, hogy magasabb szintű, szélesebb hatókörű politikai tömörüléseknek, a népfront fejlettebb formáinak adja át a helyét. Tevékenysége azonban így is történelmi jelentőségű. A létrejöttét elősegítő eszmék tovább éltek, a közvéleményt formáló erővé váltak. Olyan történelmi folyamatot indítottak el, amelyet feltartóztatni többé nem lehetett. Tapasztalataira és eredményeire támaszkodva jöhettek létre a népfrontmozgalom elvileg, politikailag és szervezeten is határozottabb, hatásosabb formái. Ezt tanúsítja a Népszava 1941-es karácsonyi száma, a Történelmi Emlékbizottság, majd 1944-ben a német megszállás idején a demokratikus pártokat egyesítő politikai szövetség: a Magyar Front. Mindez együttesen vezetett el oda, hogy 1944. december 3-án létrejöhetett Szegeden, az ország első felszabadult nagyvárosában a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, amely meghirdette az ország újjáépítésének, az új társadalmi rend megeremtésének, a nemzet haladó erői összefogásának programját. Ez tette lehetővé, hogy nem sokkal később, 1944. december 21—22-én itt Debrecenben megalakulhatott az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, s népünk a történelmi fejlődés új útjára léphetett.

A népfrontmozgalom a Márciusi Front megalakulásának 40. esztendeje óta órási utat járt meg. Napjainkban annak a nemzeti egységnek a meg-

testesítője, amely a szocializmus építésére, a béke védelmére tömöríti országunk állampolgárait, népünk fiait. Nagy felelősségérzettel, áldozatkészséggel és alkotókedvvel segíti és szolgálja a Magyar Szocialista Munkáspárt politikáját, a fejlett szocialista társadalom építését, a béke és a társadalmi haladás ügyét itthon és az egész világon.

Dr. Kónya István:

Március 15. jelentősége

Egy nép története — mivel az emberiség története osztályharcok története — az osztályharcok által rajzolt grafikonon rendkívül változatos vonalvezetésű. Ez a képzeletbeli grafikon magán hordozza a történelem minden rezdülését. Gyakran mutat mélypontokat, de olykor magasba szökken, s szinte kilendíti a szeizmográf mutatóját tengelyéből.

A nép, amely mindennapi termelő-alkotó munkájával — mondhatjuk: „aprómunkájával” — tulajdonképpen az igazi szereplője a történelmi folyamat minden rezdülésének, az „alaprezgések” természetes módon veszi tudomásul. Teszi azt, amit tennie kell, s évezredekken keresztül nincs tudomása arról, hogy a történelem csomópontjai, a grafikon nagy kiugrásai éppen ebben a mindennapi aprómunkában, az osztályharc „hétköznapiiban” érlelődnek meg.

A nép emlékezete a történelem mozgásának nagy kiugrópontjait — akár ragyogó csúcsokat, akár szédítő mélységet fejeznek ki azok — megőrzi. Erőt meríteni, tanulságokat levonni nyúl vissza hozzájuk rendszeresen.

Nemzeti történelmünk grafikonján is vannak ragyogó csúcsok és szédítő mélypontok. Ezeket megőrzi népünk emlékezete. A nagyszerű csúcsok között tartjuk számon 1848. március 15-ét. Arról, ami akkor történt, az azóta eltelt több mint egy évszázad alatt évről évre rendszeresen megemlékeztünk. Hogy eseménytörténetileg mi zajlott azon a napon — és az azt követő alig több mint egy éven keresztül a magyar szabadságharc hősi küzdelmeiben —, azt mindenki tudja. Tudták az évenkénti márciusi megemlékezések mindenkori résztvevői is.

A visszaemlékezések azonban mégis rendkívül különbözőek voltak az elmúlt közel 13 évtized márciusi ünnepeiben. A felszabadulás előtti márciusok „Talpra magyar”-jai — a szélsőséges nacionalizmus politikájának érdekében — a népek elleni gyűlöletre, irredentizmusra, sovinizmusra uszítottak — a „hivatalos ünnepeken”! A Horthy-fasizmus reakciós uralkodó osztályainak ezen „hivatalos ünnepei” eltorzították, meghamisították március tizenötödike igazi mondanivalóját, elikkasztották a múlt valóságos üzenetét az akkori jelen elől.

Pedig 1848 üzenete akkor is a nép szabadságáért folytatott forradalmi küzdelem volt az elnyomók ellen, a nemzeti függetlenség kivívása a Habsburg-gyarmatosítással szemben. De a demokratikus szabadságjogokért és a nemzeti függetlenségért Március nem szűkkeblű nacionalista önzéssel bontott zászlót, hanem forradalmi harcát igyekezett beágyazni az európai forradalmak nemzetközi frontvonalába, saját szabadságát a „szent világszabadság” kivívásáért folyó világháborúba. S e célok megvalósítása érdekében Március mozgósította a „pesti nép” alakjában már meglévő proletárostagokat, a haladó polgárságot, az értelmiséget, a felszabadított jobbágyágból a politika porondja felé meginduló paraszti tömegeket, s — ha késlekedve is, ha bizonytalanul is, de — kinyújtotta baráti jobbát az elnyomott nemzetiségek felé is.

1848 márciusának ezt az üzenetét a Horthy-rendszer urai elikkasztották. Mert egy másik március — 1919 márciusa — megmutatta nekik, hogy ha az első március igazi eszméi írődnek a tavaszi zászlókra, akkor a nemzeti színű zászlók mellé szükségképpen odakerül a világszabadság vörös lobogója is.

Az ellenforradalmi rendszer uralkodó körei tudták azt is, hogy az általuk eltiport demokratikus szabadságjogok egyetlen morzsája is elősegítené az alapvető dolgozó osztályok — a most már öntudatos forradalmi vezérkarral rendelkező pro-

letáriátus és a hárommillió koldust számláló paraszti tömegek, valamint az értelmiség legjobbjainak az — egymásra találását.

Ez utóbbi veszély az 1930-as évek közepétől kezdve egyre reálisabban bukkant fel az amúgy is rendkívül ingatag Horthy-Magyarország belpolitikai életében. A nagy világgazdasági válság által megrendített kormányzati rendszer csak egyre fokozódó terrortal, statáriummal, csendőrsortúzekkel tudta úgy-ahogy fékentartani a végtelenségig elkeseredett munkások és parasztek megmozdulásait. Külpolitikailag pedig egyre inkább a náci-Németország halálos ölelése felé sodródott az ország.

Ebben a helyzetben különös élességgel került napirendre Március öröksége. A demokratikusan gondolkodó értelmiségiek egy csoportja, az illegalitásban dolgozó — stratégiáját és taktikáját már a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusán kidolgozott népfrejtópolitika alapjaira helyező — KMP támogatásával 1937-ben „Márciusi Front” néven egy demokratikus tömörülést hozott létre, amely most 40 esztendeje, 1937. március 15-én — formailag is átvéve 1848 hagyományait — az Egyetem Kőr budapesti, Múzeum-kerti ünnepélyén 12 pontba foglalva nyilvánosságra hozta programját.

A történelmi jelentőségű dokumentum bevezető mondatai így hangzottak: „Népünknek válságos és sorsdöntő korszakában élünk és úgy érezzük, hitet kell tennünk emberségünk és magyarságunk mellett. Erre kötelez bennünket március nagy öröksége, mert minden március minden idők magyar ifjúsága számára a tetemrehívás hónapja, amikor az első március számon kéri az új márciusokat. Az első március elsikkasztott szellemi örökségét újra felemeljük, és követeljük...”¹

Ezt a bevezetőt követi az a 12 pont, amely a Márciusi Front programjának alapjait fogalmazza meg. E programról, majd az azt továbbfejlesztő, 1937 októberében kiadott úgynevezett Makói Kiáltványról, valamint az 1938. március 15-én közzétett kibővített programról nem nekem kell itt most részletesen beszélni. Nem az én feladatam a program és a mozgalom részletes értékelése sem. Ezt elmondják a mozgalom személyes résztvevői. Én most csak arra vállalkozhatom, hogy néhány megjegyzést fűzzek — negyvenedik évfordulóján — a Márciusi Fronthoz.

Az első ilyen megjegyzésem annak a meggyőződésnek a kifejezése, hogy azok a fiatal értelmiségiek, akik 1937-ben ezt a mozgalmat elindították, valóban az első március igazi szellemében cselekedtek. Azért szálltak síkra, amiért *Petőfi* és *Vasvári, Táncsics* és *Kossuth*. És olyan történelmi pillanatban, amikor „népünk válságos és sorsdöntő” helyzetébe éppen „emberségünket és magyarságunkat” fenyegette. Ők a mellett tettek hitet, amiért tragikus sorsú kortársuk — *József Attila* — is így sikoltott fel: „Adj emberséget az embernek. Adj magyarságot a magyarnak...”

A másik észrevétel, hogy a Márciusi Front kb. 2 évi létezésének időszaka alatt egyre észrevehetőbben érvényesült a KMP politikai befolyása, s ilyen módon a mozgalomra úgy tekinthetünk vissza, mint a napjainkban kiteljesedett Hazafias Népfrejtó-mozgalom egyik jelentős történelmi kezdeményére.

A harmadik megjegyzésem az, hogy a Márciusi Front ugyan budapesti kezdeményezésként indult, de vidéken is jelentős csoportjai jöttek létre, s ily módon — ha nagyon korlátozott értelemben is, de — megindult azon az úton, hogy országos mozgalommá váljék. A vidéki csoportok közül a legjelentősebb éppen itt, Debrecenben, a mi városunkban jött létre. Még közelebbről: a debreceni csoport, főként a kommunista befolyás érvényesülése tekintetében, nagyon szoros kapcsolatban volt a debreceni tudománygyetemmel. Az egyetem hallgatói és a velük szoros kapcsolatban levő kommunista munkások és értelmiségiek voltak ennek a mozgalomnak az igazi aktivistái. Közülük néhányan — sajnos, már csak néhányan — itt vannak most közöttünk. Voltak közöttük olyanok is, akiknek az útja később eltért akkori útjuktól és meggyőződésüktől, de akkor a leghaladóbb eszmék — az első március helyesen értelmezett eszméi — szolgálatában álltak.

Akkor — 1937—38-ban — a debreceni értelmiségi fiatalok egy csoportja, megtalálva éppen a KMP segítségével a legjobb kommunista munkások kezét — *Kálai Gyula* és *Zöld Sándor* vezetésével — olyan programot dolgozott ki, amely jóval túlment azon, amelyet a Márciusi Front 1937-es 12 pontja képviselt.

Hosszabb elméleti és történelmi fejtegetések helyett — amelyek részben már megtalálhatók a Márciusi Front történetéről szóló tanulmányokban, részben pedig további történelmi kutatások tárgyai lehetnek — hadd illusztráljam mindezt egyetlen példával.

¹ Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből, 1935—1945. Kossuth Kiadó, Bp., 1964. 135. old.

A Márciusi Front debreceni aktivistái megindítottak egy lapot, amelynek az első számát az ismert Petőfi vers híres sorai vezettek be: „Ha majd a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet. Ha majd a jognak asztalánál mind egyaránt foglal helyet. Ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán, Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk...”

S a lap címe ráfelel a megszakadó Petőfi-gondolatra: „Tovább!” Vagyis Petőfi valóban saját korán és saját forradalmán is túlmutató gondolatait tömörítik egyetlen szóban: Tovább! Tovább, mert „addig nincs megnyugvás, addig folyvást küszködni kell”.

A Márciusi Front köré tömörült debreceni fiatalok megpróbálták „addig” előre tekinteni. De ami ennél is fontosabb: megpróbálták tenni is annak érdekében, hogy népünk útja „arra felé” vezessen. Arra, amerre már az első március is mutatott, s amelynek elsikkasztott örökségét ők 1937–38-ban magasra emelték.

Van-e 1937 márciusának üzenete 1977 márciusa számára? Igazuk van-e az 1937-es program szerzőinek abban, hogy „minden március minden idők magyar ifjúsága számára a tetemrehívás hónapja, amikor az első március számon kéri az új márciusokat.”?

En úgy vélem: van mondanivalója 1937-nek 1977 számára. A Márciusi Front akkor olyan úton indult el, amely utat a mi népünk áprilisban folytatott, s amely út — megint nem nyílegyenesen, megint nem kitérők nélkül, megint nem buktatók nélkül, — de a máig vezetett és vezet tovább!

Attól az áprilistól — 1945 áprilisától — kezdődően az első március úgy kérhet-e számon rajtunk örökségét, hogy mi el tudunk számolni ezzel az örökséggel. Ebben segített minket 1937 márciusa, a Márciusi Front is, az akkori fiatalok példamutatása is.

Ez alatt a 32 év alatt olykor-olykor botladoztunk. Néha — a múlt kísérteteként és mai ellenségeink tevékenysége révén — azt is megkísérelték, hogy ellenünk fordítsák március tiszta eszméit. De ezt az örökséget, az 1848-as „pesti nép” mai utódai: a hatalomra került munkások, az 1937-es mozgalomban részvett „népi írók” legfontosabb gondoskodása tárgyát képező három millió koldus-parasztság mai utódai: a fejlett szocialista nagyüzemekben dolgozó szövetkezeti parasztok, valamint az 1848-as és 1937-es haladó értelmiségi ifjúság mai utódai: a szocialista értelmiségiek kezéből nem csavarhatja ki senki.

Amiről Petőfiék még csak álmodoztak, amiért 1937-ben a Márciusi Front is harcba indult, azt 1945 után az ő jogos örököseik a megvalósulás útjára vitték.

Ma nem fenyegeti magyarságunkat semmi veszély! Az 1937-es követeléseket — letisztítva azokról minden nacionalista reminiscenciát és beágyazva a „világszabadság” mai korszerű eszmerendszerébe: a proletár internacionalizmus keretébe — a nemzeti függetlenség területén is megvalósítottuk. Ma a tízmillió magyar nép a világtörténelem leghaladóbb társadalmi-politikai közösségének, a szocializmust, a kommunizmust építő népek nagy családjának a tagjaként váltja valósággá az 1937-es mozgalom legjobbjainak törekvéseit.

Mi 1848 követeléseit 1945 után magasabb szintre emeltük. A polgári demokratikus követeléseket a szocialista demokrácia magaslatán — tehát minőségileg felsőbb fokon — realizáltuk. S mindehhez a mi eszközrendszerünk az volt, amit már 1937 fiataljai is — köztük a legkövetkezetesebben az akkori debreceni fiatalok — próbálgattak: a kommunista párt helyes szövetségi politikája.

Ennek a szövetségi politikának a korábban ráakódott torzulásoktól, hibáktól és következetlenségektől való megtisztítása nehéz harcokban született meg. Máiig is érvényes alapelveit az MSZMP Központi Bizottságának 1956 decemberi határozata fogalmazta meg, s azt mind jobban kiteljesítették a párt azóta tartott kongresszusai, legutóbb a XI. pártkongresszus. Ez a kongresszus azért, hogy nemcsak a következő középtávú időszak feladatait határozta meg, hanem kidolgozta a párt új — hosszabb távra szóló — programnyilatkozatát is, nem pusztán a jelennek szól, hanem a jövőnek is.

Ilymódon ma — 1977. március 15-ének előestéjén — amikor az első március tőlünk is számonkéri az új márciusokat, a mi számadásunk úgy szól, hogy az elmúlt évtizedekben erőnktől és lehetőségeinktől telhetően igyekeztünk tisztán megőrizni, tovább gazdagítani március örökségét.

Úgy vélem, számadásunk akkori teljes, ha azonnal hozzátesszük: Petőfi híres verssorait — amelyeket a Márciusi Front debreceni orgánuma is befejezetlenül írt fel mottóként —, „...Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk...”, mi sem tudjuk, még

ma sem másként folytatni, mint ahogy az 1937-es debreceni fiatalok folytatták lapjuk címével: Tovább!

Tovább azon az úton, amelynek kezdeteinél Petőfi és Kossuth állottak. Tovább azon az úton, amelyet a Horthy-fasizmus rettenetes negyedszázada sem tudott eltorlaszolni az emberségért és a magyarságért küzdeni kész harcosok előtt. Tovább azon az úton, amelyet — most már végérvényesen — megnyitott a magyar dolgozó nép előtt 1945 áprilisa. Tovább azon az úton, amelyen most már valóban megbont-hatatlan szövetségben halad a felszabadult munkásosztály vezetésével a szocialista parasztság, a néphez hű értelmiség, a fejlett szocialista társadalom építésén fáradó egész dolgozó népünk. Tovább a marxizmus—leninizmus és a proletár inter-nacionalizmus útján!

Féja Géza:

A Márciusi Front

Március 14. napja valamikor, negyven évvel ezelőtt csakugyan vigília volt, gyöt-relmes töprekedés, hogy másnap, március 15-én megszületik-e, amit vártunk? Az Egyetemi Kör felhívására a Múzeum-kerbe vonulnak azok, akikben a nép s a nemzet szíve dobog. Vajon erősebbek-e belső tartalékaink, mint a félelem és a kö-zöny? A nép még egyszer kockára teszi mártírtestét? Még egyszer kigyújtja meg-gyötört lelkét? Piros ihletet lehel belénk, hogy elődeinkhez és az ünnephez méltóan tudjunk szólani?

Bevallom, barátaimmal együtt kételkedtünk az ünnepség sikerében, már azért is, mert Nyugat felől vészfelhők sorakoztak az égen, s valahol messze már hal-latszott a harci szekerek dübörgése. Fél órával az ünnepség előtt hárman, a meg-hívott szónokok a Múzeum kávéház ablakából lestük, vajon népáradat indul, vagy csupán kíváncsi báméskodók merészkednek a színhelyre? És csoda történt. Csoda? Nem, csodánál több. Csak jött és jött a tömeg, mindennemű rendezés és irányítás nélkül, önként, éreztük, hogy hozza, küldi valami. De miben rejlett ez a titokzatos-nak tetsző láthatatlan erő? Ideje, hogy nevén nevezzük: a századokon keresztül el-tiport, elsikkasztott magyar forradalom tüze csapott fel egy pillanatra a hamu alól. Nem megyek túlságosan messze, csupán a századfordulóhoz térek vissza. Az 1900-as években *Ady* és társai tisztán látták, hogy népünk, a budapesti munkásság csakúgy, mint a tisztántúli szegény parasztok egyaránt felkészültek a forradalomra. És 1918 őszén az immár halálos beteg *Ady* gyújtott még elegendő erőt történelmünk egyik legfélelmetesebb vádbeszédének elmondására: uraink azért hajsolták népünket a világháborúba, mert csakis így bírták megcsapolni forradalmi vérét. A két világ-háború között azután már irgalmatlanabban törték ennek a népnek a testét s a lelkét. És mégis, mégis csodánál több történt ezen a délutánon.

Allottam a kiugró erkélyen, és nem tudtam betelni a látvánnyal: alattam a még néma, de viharzásra kész tenger. Am bemerészkedett a Múzeum-kertbe az ellen-forradalom is zavargásra és botrányokra készen, hogy rendőri beavatkozást provokál-jon ellenünk. De a tányérsapkás ifjak egyre inkább összeszorultak, minden oldalról munkásifjúság vette körül őket, nagyon szerények és csöndesek lettek, mert törpe kisebbséget alkottak. Am egyszerre rendőrtisztek siettek felénk föl az erkélyre, élükön magából kikelve egy aranygalléros, és izgatott hangon fenyegetőzni kezdett, hogy az Egyetemi Kör haladó diákjait teszi felelőssé, ha a szélsőjobboldaliak zavargásba kezdenek. Nem reájuk — a mi fegyelmezett tömegeinkre sújtott volna a kard, ütött volna a kardlap: ilyen igazságérzet uralkodott nálunk akkoriban. A rendőrtisztek kár volt aggódni, a tányérsapkások némán túrték még azt is, midőn beszédem végén feléjük fordultam és történelmi felelősségükre figyelmeztettem őket.

Győztünk, de a diadal öröme gyöttrő fájdalommal küszködött bennem. Örültem, mert a többség még mindig, még most is a miénk volt, ugyanakkor nem tudtam elfojtani egy kínzó gondolatot. Igazolva láttam régi hitemet, hogy a 30-as évek elején megteremthették volna a népi erők nagy önvédelmi frontját a Nyugat felől egyre közeledő veszedelem ellenében. Ennek előfeltétele azonban az a népi demokrácia

lett volna, melyet már a 20-as években meghirdettünk. Valótlan, hogy hiányzott a forradalomra elszánt nép. A nép megvolt, csak a forradalmat kirobbantató történelmi hős hiányzott, a lángoszlop, akit követelhetett volna.

Sokszor elhangzott a vád, hogy a Márciusi Frontot vezető népi írók csupán a szegény parasztságot tekintették népnek és egyedül az ő történelmi érdekeikért küzdöttek. A Múzeum-kertben tartott gyűlés éppen az ellenkezőjét igazolta. Budapest népe azonnal átértette, hogy érte éppen úgy fölkeltünk, mint a parasztságért. A főváros ifjúságai pedig éppen a Múzeum-kertben tartott gyűlés után közeledtek, majd csatlakoztak hozzánk. A vidéki városokról sem feledkeztünk meg. Itt, Debrecenben született meg a legbátrabb, legforradalmibb szervezetünk. De csatát nyertünk Pécsen is, ahol az egész szélsőjobboldal felvonult ellenünk.

Tagadhatatlanul a szegény parasztságért küzdöttünk a legelszántabban, de ez az osztály volt a legárva, se pártja, se érdekeit védő szervezete: egyetlen szószólója voltunk, és sebeit stigmaként viseltük. Kérdem: nem volt egyetemes emberi ügy, mindön süllyedő falvakba, névtelen pusztákra gyalogoltunk, hogy hiteles híreket hozunk a népsorsról? De nem csupán mi mentünk a szegény parasztság felé, ő is elküldötte segítségét kérő követeit. Hetvenéves, fehér fejű parasztember keresett fel Budafoki úti lakásomon. Hévíz járt, régi módon, ingben és bő gatyában érkezett, nem szólt, csak megfordult, levette ingét és megmutatta a csendőrpuskatusok ijesztő nyomait. Tudták a parasztságból felkapaszkodott csendőrök, hogy apáik, őseik végtelen sorát kínozták és gyalázták meg? Nem kellett ezt a büntetést és az öreg paraszt keservét tovább kiáltanom? Bizony mondom: amit a parasztságért cselekedtünk, nem volt egyoldalú rokonszenv, de lázadás az egész emberért és tiltakozás mindenemü emberi kiszolgáltatottság ellen. Márciusi Front volt ez is a javából.

Végül föl kell vetnünk a kérdést: felmutatott-e Márciusi Front tényleges történelmi eredményt? Még egy esztendő sem telt el és Kecskemétre máris új találkozót hirdettünk. Távolról sem egyéni elhatározásból vagy csoportérdekből cselekedtünk, a találkozót az a társadalmi hullámverés követelte, mely működésünk nyomán keletkezett. A református Soli Deo Gloria egyesülettől a szociáldemokrata ifjúsunkáskorig, a katolikus Emericanától a szabadkőművesekig szervezetek, egyesületek, politikai csoportok, lapok, folyóiratok, kiemelkedő közéleti személyek tudatták csatlakozásukat. Ismét több történet a csodánál: a baljós időben önmagától megteremtődött a Magyar Népfront. A rendőrség azonban már alakuló megbeszélésünkre lecsapott és szétszórta. Ezzel a magyar királyi kormány az öt szolgálo államrendőrséggel a népi-nemzeti önvédelem egyik utolsó hídfőjét rombolta le. De kérdem, hol vannak ezek a magyarságukból és emberségükből kivetkezett figurák? Nevüket és emléküket legfennebb elretentő példaként emlegetjük. De új hídfők épülnek és Március él, tüze-fénye halhatatlan, mint a nap, a csillagok.

Pintér István:

A KMP és a Márciusi Front

A harmincas évek közepén választás előtt állott a magyar kormányzat. Vagy vállalja a szövetséget a hitleri fasiszmissal és belekergeti az országot egy újabb katasztrófába, vagy a demokratikus átalakulás útjára lépve kísérletet tesz a nemzet megmentésére. A választás persze nem volt ilyen egyszerű. A hivatalos Magyarország ekkor már jórészt Hitler elkötelezettje volt. Terve valóra váltásához szeretne volna, ha minél nagyobb tömegeket, főleg az ifjúságot felvonulathatja. A magyar fasiszták ezért nyúltak olyan eszközökhöz, amelyek segítségével céljukhoz közelebb jutnak. Ezért kísérelték meg 1848-at és március 15-ét is kisajátítani.

Negyven évvel ezelőtt a magyar fasiszták a reakciós diákszervezetek — a Tural, a Hungaria és mások — a magyar népnek az 1848–49-es szabadságharc iránti érzelmi és eszmei rokonszenvét igyekeztek felhasználni a náci mintájú fasiszta tömegmozgalom kibontakoztatásához. A fővárosban, a vidéki egyetemeken — többek között itt Debrecenben — megrendezett fasiszta diákünnepségeik azonban mind botrányba fulladtak.

Lényegesen kisebb propaganda és egyszerűbb előkészület előzte meg azt az ünnepeket, melyre a demokratikus diákifjúság készült, amelyre 1937. március 15-én a fővárosban, a Múzeum-kertben került sor, ahol zászlót bontott a Márciusi Front. Maguk a szervezők is meglepődtek azon, hogy az 1848 igazi szellemét idéző és 1937-nek szóló üzenetet tolmácsoló megemlékezésen több ezer ember gyűlt össze. Még a fasiszta kormánypolitika által erősen befolyásolt sajtó sem tudta elhallgatni, hogy a kétféle megemlékezés közül melyik az, amely a magyar nép érzelmeihez, vágyaihoz közel áll. A Márciusi Front zászlóbontása így éppen a sajtó révén vált napok alatt országosan ismertté és rajta keresztül közvéleményt formáló erővé az a demokratikus program, amely fokozatosan kovácsolta egységbe a magyar antifasiszta erőket.

A Márciusi Front létrehozására nehéz körülmények között került sor. Nemcsak az ország politikai helyzete, a tömegeket is erőteljesen metélyező fasiszta előretörés, hanem a demokratikus erők szétforgácsoltága, passzivitása és a fasizmussal szembeni defenzívába vonulása is közrejátszott ebben. A kommunisták, s a velük együtt tartó haladó csoportok, személyek közel egy éves kemény — sok vitát kiváltó — munkájára volt szükség, hogy végül is megszülessen a Márciusi Front.

Erre aligha kerülhetett volna sor, ha a Kommunisták Magyarországi Pártja nem hajt végre gyökeres fordulatot saját politikájában. A német fasizmus győzelme, az Európa-szerte erősödő fasiszta tendenciák érlelték meg a nemzetközi kommunista és demokratikus mozgalmak antifasiszta népfrontpolitikáját. Ennek programszerű megfogalmazására a Kommunista Internacionálé történelmi jelentőségű VII. kongresszusán került sor. A magyarországi politikai helyzet, a fasizmus elmélyülése nálunk is szükségszerűen felvetette az antifasiszta erők összefogásának gondolatát.

A megoldáshoz az első lépést a KMP tette meg, amikor megváltoztatta viszonylag szűk osztályszövetséget igénylő stratégiáját és kidolgozta népfrontprogramját.

Az 1936 nyarán elfogadott kommunista program legfőbb célkitűzése volt: harc a fasizmus ellen a demokratikus szabadságjogokért, a béke megőrzéséért, a demokratikus Magyarország megteremtéséért. „Széles körű népfrontmozgalmat kell létrehozni — szögezte le a KMP Központi Bizottságának határozata —, melybe be kell vonni minden pártot, szervezetet, csoportot és egyes elemeket is, amelyek, illetőleg akik mozgósíthatók a harcra a reakció és a fasizmus ellen a magyar demokratikus köztársaságért.” Ettől kezdve a fasizmus elleni harcot a kommunisták nem közvetlenül a szocialista forradalommal, hanem az ország demokratikus átalakításával, a nagybirtok megsemmisítésével, a következetes földreformmal kapcsolták össze és a feladatokat egy radikális demokratikus forradalom keretében látták megvalósíthatónak. „A kommunista párt nem azt keresi, ami *elválasztja* a munkásosztályt a többi dolgozó rétegtől — olvashatjuk a párt központi orgánumban, a Dolgozók Lapjában —, hanem azt teszi a népfront programjává, ami *összeköti* a munkásságot az

(MTI-fotó — Balogh P. László)

ország dolgozó népével." Ez a program számolt a munkásegység, a kommunisták és szociáldemokraták együttműködésének megteremtésével, a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségével, a városi kispolgárság, a haladó értelmiség megnyerésével és nem zárta ki az összefogásból a faszizmussal szemben álló burzsoáziát sem.

A kommunista párt ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy az antifasiszta népfrempolitika nem jelent lemondást a szocialista forradalomért vívott harcról. Ellenkezőleg: az antifasiszta népfrempolitika az adott körülmények között olyan átmeneti politika, amely látszólag kiterővel, valójában a történelmi feltételekkel számolva közelebb hozza a szocializmus ügyét. A népfrempolitika olyan új típusú demokratikus forradalomhoz vezethet el, amely eredményeit tekintve túlmutat a polgári demokrácia keretein és magában hordja egy szocialista forradalomba való átvonás lehetőségeit is. Ezért is domborították ki a kommunisták — az antifasiszta harc kérdéseivel foglalkozva — a demokratikus átalakulás antikapitalista, monopólió-ellenes vonásait, népi jellegét.

A KMP népfrempolitikájának gyakorlati megvalósítására a legjobb lehetőség a haladó ifjúság körében mutatkozott. A fővárosban, Debrecenben a kommunista diákoknak sikerült bázist, majd szervezeti keretet találni a demokratikus ifjúsági összefogás számára. Ez 1937 tavaszán túlépte a helyi kereteket, az egyetemek falait. Bekapcsolódott a munkába a Szociáldemokrata Párt Országos Ifjúsági Bizottsága és részt vettek a vitákon néhányan a népi írók közül is. Anketók, viták, megbeszélések keretei között formálódott ki a 12 pontból álló követelés, amely 1937. március 15-én a Múzeum-kertben zászlót bontott Márciusi Front programja lett. A Márciusi Front sikraszállt az ország demokratikus átalakításáért, kiállt a politikai szabadságjogok mellett. Követelte az 500 holdon felüli birtokok kisajátítását, a bankok és más tőkés monopóliumok uralmának megtörését. 12. pontja — bár nacionalista vonásoktól nem mentesen — a Duna völgyi népek összefogása és önrendelkezése mellett szállt síkra.

E követelések megfogalmazásánál a kommunisták alapvető célja volt — és ezt lényegében sikerült is elérniük —, hogy a program ne csak a demokratikus gondolkodású ifjúság, hanem az ország egész demokratikus táborának követelését magába foglalja, így támogatásukra is számot tarthasson. Célja volt, hogy magába foglalja a KMP népfrempolitika törekvéseinek lényegét, politikai alternatívát adjon a választott álló országnak.

A demokratikus összefogás a francia és a spanyol népfrempolitika sikerei és a KMP erőfeszítései nyomán — 1936—37-ben — a magyar haladó közvéleményt foglalkoztató politikai és ideológiai kérdéssé vált. A kommunista párt félillegális és illegális orgánumai — a Gondolat, a Dolgozók Lapja, emigrációs és külföldön megjelenő magyar nyelvű kiadványai: a romániai Korunk, a csehszlovákiai Magyar Nép, a franciaországi Szabad Szó, a legális munkás és baloldali sajtó: a Népszava, a Szocializmus, a Válasz, a Szép Szó stb. — révén, amelyek a népfrempolitika problémáit vitatták, az antifasiszta összefogás gondolata bevonult a magyar köztudatba is és széles körben vált annak formálójává, alakítójává. Természetesen nem volt könnyű és egyszerű a népfrempolitika érdekében érdekeltekkel sem megértetni, hogy a faszizmus és a háború elleni harc, a nemzeti függetlenség és a társadalmi haladás ügye elválaszthatatlanul összefügg egymással, s a munkásosztály társadalmi céljait csakis e feladatok vállalásával, minden haladó erő összefogásával lehet megoldani. Mint ahogy nem volt könnyű megértetni azt sem, hogy a Magyarországon dühöngő fasiszta terror közepette a demokratikus erők gyengesége, megosztottsága ellenére is reális lehetőség az antifasiszta népfrempolitika megteremtése.

Kétségtelen, a harmincas évek második felében Magyarországon a politikai helyzet kevésbé volt érett a demokratikus összefogásra, mint Nyugat-Európában, főleg azért, mert az antifasiszta pártok és szervezetek — mindenekelett a szociáldemokrata és a kisgazdapárt — nem voltak hajlandók a KMP által kezdeményezett népfrempolitika megvalósításában közreműködni. Ez a magyarzata annak, hogy Magyarországon az antifasiszta egységfront első kísérlete — a Márciusi Front — miért nem a fő erők, a jelentős politikai befolyással rendelkező demokratikus pártok közös fellépéseként jött létre, továbbá annak is, hogy a Márciusi Front miért éppen a demokratikus ifjúsági szervezetek és a politikai élet színpadán mind nagyobb szerepet játszó népi írók egymásra találása révén bontott zászlót.

A KMP Központi Bizottsága nagyra értékelte a Márciusi Front zászlóbontását. „Ez a demokratikus antifasiszta fellépés az egész országban nagy hatást váltott ki. A sajtó is mellette foglalt állást. Az egész országban üdvözölték a Márciusi Front megalkotóit. Egyesületek, újságok, folyóiratok biztosították őket támogatásukról.” A Márciusi Front „maga mögött tudhatja a becsületes, demokratikus átalakulást aka-

rók táborát, a munkásság, a kispolgárság és az értelmiségi pályák antifasiszta ifjúságát” — írja a párt központi sajtója, a Dolgozók Lapja. Európa különböző országaiban élő haladó magyar emigráns szervezetek, a spanyol földön harcoló magyar hazafiak is sajátuknak érezték a Márciusi Frontot. „Mi, Spanyolországban harcoló magyar önkéntesek, akik visszavonhatatlanul elszántuk magunkat a világ népeitért és a világ demokráciájáért való küzdelemre, üdvözöljük a Márciusi Frontot” — írják levelükben. Majd így folytatják: „Mi itt készen állunk, mint hazánk hű fiai, támogatást nyújtani minden demokratikus népi megmozdulásnak, amely zászlajára a népi szabadság és nemzeti függetlenség jelszavát írja. Csak egyet kívánunk a Márciusi Fronttól, ne csak szavakkal, de tettekkel is álljon helyt feladatainak.”

A Márciusi Front néhány hónap alatt országos jelentőségre tett szert. Politikai befolyását, az iránta való érdeklődés gyors növekedését elsősorban a népieknek köszönhetjük, s főleg a népi írók akkoriban napvilágot látott nagy hatású szociográfiai munkáinak. A Márciusi Front közvetlen bázisa, szervezeti háttere a haladó diákság — főként a budapesti és a debreceni Egyetemi Kör — és a kommunista-szocialista munkásifjúság volt. Ez a „háttér” a mozgalomnak bizonyos akcióképességet is biztosított, lényegében ez tartotta életben továbbra is. A fasiszta rendszer urai sajtótámadások özönével, adminisztratív, rendőri intézkedések sorozatával, a Márciusi Fronton belüli nézeteltérések szításával mindent elkövettek, hogy megfojtsák a mozgalmat, amelyben nem kevesebbet, mint a Galilei-kör újjáéledését látták, felszámolása azonban csak másfél év után sikerült.

A Márciusi Front összetételéből adódóan 1937 második felében a „hogyan tovább” kérdésében növekedtek a nézeteltérések. A kommunisták a velük szimpatizáló diák- és munkásfiatalok, értelmiségiek a Márciusi Frontot az antifasiszta, demokratikus tömörülés központjává, tehát politikai mozgalommá kívánták fejleszteni. A népi írók többsége a szellemi mozgalmat tartotta reálisnak, s ebben támogatóra találtak a faszizmus elleni harcban hasonló felfogást valló és a „konkurenciától tartó” szociáldemokrata és kispolgárpárti politikusokban. A rendszer megtorló intézkedései is a szellemi mozgalom híveinek a pozícióit erősítették. Nézeteltérések forrása volt a népiesek és a baloldali paraszti politikusok egy csoportjának a munkásmozgalommal szembeni bizalmatlansága is, valamint a megoldásra váró országos problémák nacionalista, harmadikutas megítélése. A nézeteltérések természetesen meggyorsították a Márciusi Fronton belül a differenciálódási folyamatot. A vezetésen belül háttérbe szorultak a baloldali diákok. Az 1937 őszi Makón megtartott találkozó ennek a folyamatnak volt tükröződése.

1937 végén és 1938 elején a nézeteltérések, viták ellenére a Márciusi Front befolyása nőtt. Ankétok, irodalmi estek, diákrendezvények és a mozgalom táborának kiszélesítésére tett eredményes erőfeszítések jelzik ezt. Sikerült a Márciusi Front rendezvényeinek újabb jelentős közéleti személyeket megnyerni és megszólaltatni. A Márciusi Front támaszának tekintette a Független Színpadot, a Szocialista Képzőművészek Csoportját, a debreceni Reform Társaságot, a debreceni Ady Társaságot, a Kossuth-pártot, a diákszervezetek közül a Soli Deo Gloriát, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségét (MEFHOSZ), sőt az Emericana és a Turul egyes csoportjait is.

A Márciusi Front hatókörének terjedését, eszmei tisztázódását segítette a Híd és a Debrecenben megjelenő — kommunista fiatalok szerkesztette — Tovább is. Ez időben egészséges kölcsönhatás alakult ki a magyarországi és a szomszédos országok hasonló mozgalmi között. Ez fejeződött ki 1937 októberében a Marosvásárhelyi Találkozón, ahol az erdélyi magyar demokratikus tábor egy népfregetes kiáltványban adott hangot követeléseinek.

Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Márciusi Fronton belül a *balszárny* egységes álláspontot alakítson ki. Allást foglaljon a politikai harc, az antifasiszta erők egységes frontba tömörítése mellett. Egységesek voltak abban is, hogy ha valóban fel akarják venni a harcot a faszizmusmal, akkor a propagandát ötvözni kell a konkrét napi akciókkal. *„Kimondott és leirt szavak, legyen bármilyen nagy írói hatásuk, nem fegyverek ebben a harcban”* — fogalmazta meg *Erdei Ferenc*, a Márciusi Front balszárnyának hitvallását. A szabadságot ki lehet harcolni, meg lehet építeni és meg lehet védeni. *Csak kérni és várni* nem lehet soha. Joggal vallották a baloldallal együtt a kommunisták: akik csak szellemi harcot hirdetnek a faszizmus ellen, azok olyan fedezékben próbálnak támadni, amely az ellenséggel szemben aligha hatásos, viszont gátolja, nehezíti a faszizmus elleni aktív harcot.

1938 tavaszán a demokratikus erők a Márciusi Front 12 pontját megújítva, jó részét megszüntették azokat a nehézségeket, amelyek a korábbi programban és a

mozgalomban jelentkeztek. Így a korábinál lényegesen baloldali programot sikerült közreadni. A faszizmus nemzetközi előretörése, Ausztria német megszállása, Magyarországon a háborús, nácibarát, sovinszta, nacionalista erők széles térnyerése azonban nem kedvezett a demokratikus erőknek. A megváltozott bel- és külpolitikai helyzet kiélezte a mozgalmon belüli ellentéteket. A népiesek egy része hátat fordított a Márciusi Frontnak. Mindez a megfélemlítő terrorperek, a diákszervezetek betiltása közepette 1938 nyarán a Márciusi Front felbomlásához vezetett.

A Márciusi Front megszűnt ugyan a háború előestéjén, de néhány évvel később létrejött a függetlenségi front, az antifasiszta demokratikus erők széles szövetsége. A függetlenségi mozgalom azonban nemcsak politikai és eszmei örököse a Márciusi Frontnak, hanem magasabb szinten, jórészt személyeiben is jogfolytonosa annak. A népi írók többsége a kommunisták szövetségeseiként, a Márciusi Front haladó diákegyesületeinek nagy része pedig a Kommunisták Magyarországi Pártja irányító posztjain vezette a faszizmus és a háború elleni ádáz, nagy vérvesztéssel járó harcot.

Ezért a rövid életű Márciusi Frontot az immár 40 évre visszatekintő magyar népfrempolitika bölcsőjének tekinthetjük. A magyar kommunistáknak a népfrempolitika meghidatásával sikerült a munkásosztály szocialista osztálycéljait új módon megfogalmazni, e célokat szervezettebben és elevebben összekapcsolni más társadalmi osztályok és rétegek haladó törekvéseivel és az össznépi célok vállalásával mind jobban kiterjesztették befolyásukat a nemzeti élet egészére. E politika természetesen nem volt mentes kudarcoktól, visszaesésektől sem, mégis — ma már történelmi távlatból vizsgálva — megállapíthatjuk, hogy ez a politika hosszú távon is reális, az élet által igazolt marxista-leninista politikának bizonyult.

A makói emlékülés résztvevői (Enyedi Zoltán felvétele)

S. Hegedüs László megnyitó beszéde

Ezekben a hetekben három forradalomra emlékeznek illő tisztelettel az ország. Illő és hálás tisztelettel, mert a nemzet legjobbjai és sok százezer névtelen hős, akik harcba szálltak az 1848-as, az 1919-es forradalom és az 1944-es felszabadulás győzelméért, százados történelmi hullámvölgyből, a teljes társadalmi elnyomorodásból és a nemzeti pusztulás széléről emelték ki a nemzetet.

A három forradalom nagyszerű eredménye, hogy lezárta a félévezredek nagyhatalmi függőséget és megteremtette az önálló nemzeti lét feltételeit; elsöpörte a magyarságával kérédkő, valójában a nemzettől érdekeiben és szellemében is idegen és azt gátlástalanul eláruló úri rendet; és megkezdte egy igazságosabb, gazdagabb új világ felépítését.

Negyvennyolcban és tizenkilencben egy világ figyelt ránk. E forradalmakban a nemzet nemcsak önállóságát, függetlenségét nyerte vissza, hanem máig fénylő pályán a társadalmi haladás élvonalába került. Akkoriban az emberiség legnagyobb szellemei méltatták a harcot, de végül magunkra maradtunk. 1944-ben a szovjet hadsereg meghozta a felszabadulást.

A nemzeti önismeret, a történelemírás egyik alapkérdése: mit tett a nemzet, a nép, a forradalmi múlt örököse 1944. évi felszabadulásáért, szabadságáért?

Időszerű a kérdés, mert ezekben a hetekben Debrecenben, a Múzeum-kertben és most itt Makón a Márciusi Front megalakulásának négy évtizedes évfordulójáról is emlékezünk. Negyven év már történelmi távlat, és az érzelmek a kortársakban is emlékeztetése érelődtek. A történelemírás és egész mai világunk mind felkészültebb és érettebb az igazság kibontására, a következtetések levonására, nevezetesen arra: forradalmi volt-e, múltjához méltóan a nemzet.

Az ülés előadói a negyven évvel ezelőtt Makón történt események taglalásával voltaképpen erre keresik a választ. Bevezetésként mint a kor tanúja és szerény munkása, megkísérlem összefoglalni az akkori történelmi helyzetet.

Nehéz, veszedelmekkel teli korszak volt a század negyedik évtizede a világ, különösen Európa és méginkább népünk számára. Horthy ellenforradalmi uralma egyesített minden tapasztalatot a nép elnyomására, osztályérdekei gátlástalan érvényesítésére, amit elődeitől, a földbirtokosoktól és gazdáitól, a nagytőkésektől tanult. Ez a nép számára az elnyomás és a nyomor fokozódását jelentette, a nemzetet pedig növekvő gyorsasággal vitte a végpusztulás felé.

A mind tarthatatlanabb helyzet a népből és a nemzet legjobbjában cselekvést érelt és az uralkodó rendszer megdöntésének gondolatát vetette fel. Horthyék ezzel csak a politikai megtévesztés és a terror fokozását tudták szembeállítani. Noha az uralkodó osztály egy része fékezni akarta a számukra is végzetesen alakuló katasztrofó-politikát, más része, a szélsőjobb az elnyomás, a terror fokozása érdekében új hatalmi felosztást követelt. Hatalma végső szakaszában megosztottá vált tehát az uralkodó osztály, abban azonban minden rétege lényegében egységes volt, hogy számukra a fő veszélyt a baloldal és ezen belül elsősorban a kommunista párt jelenti.

Ebben az időben a párt — levonva az 1919-es forradalom tapasztalatait a Kommunisták Világszövetsége javaslatai szerint — az antifasiszta néppolitikát hirdette. A nép elégedetlensége, az uralkodó osztály megosztottsága és a mozgósító erejű politikai program alapján megvolt tehát a forradalmi kibontakozás minden feltétele.

Esszerű lett volna ebben a helyzetben az akkori legális nagy ellenzéki pártokkal, a szociáldemokratákkal és a kisgazdákkal összefogva, tömöríteni a fasizmus ellen és harcra hívni a nemzet fennmaradásáért felelősséget érelő erőket és az elégedetlen tömegeket. Annál inkább, mert a két pártban erre jelentős és erősödő belső törekvés volt. No a az elfajuló helyzet a két pártot létben is fenyegette, a pártok akkori vezetői a szűk egyéni és pártérdekek, a rezsimnek tett elvtelen engedmények — jórészt a Bethlen Peyer és a Gömbös-Eckhardt paktum alapján — ezt megakadályozták.

A történelmi helyzet új megoldások keresését sürgette. Ehhez a különböző diák-szervezetek haladó és népi szárnya és a népi írók néhány éves mozgalma adott szervezeti lehetőséget és tömegbázist. A szellemi és tömeget a népi írók mozgalma jelentette.

A több mint hárommillió szegényparasztságot a két világháború közötti időszak minden szervezeti és harci lehetőségtől megfosztotta. A gátlástalan kizsákmányolás már nemcsak az agrárproletárokat, hanem a kis- és középparasztok egy részét is az elnyomódás, a fizikai megsemmisülés szélére taszította. A tragikus helyzet történelmi személyiségeket érlelt és a magyar szellemi életben a harmincas évek végén egyszerű tehetségek, költők, írók, szociológusok tűntek fel. Olyan leleplező művek rázták fel az ország közvéleményét, mint a Viharsarok, a Néma forradalom, a Gyepsor, a Futóhomok, a Puszták népe, A legnagyobb magyar falu stb.

A népi írók munkássága jelentős politikai-eszmei áramlattá vált, amit még növelt sorozatos üldöztetésük is. Fellépésük elsősorban az értelmiségben, az egyetemistákban és a parasztság leghaladottabb rétegeiben keltett nagy visszhangot. A kommunisták nagyra értékelték a népi írók fellépését. Az együttműködés és a bírálat elvszerű, mégis baráti szálai nemcsak ebben a nehéz időben, de egy egész történelmi korszakban állták az élet próbáját.

A Márciusi Front gondolata azokon a találkozásokon érlelődött, ahol a kommunista párt képviselői, a népi írók, a baloldali diákok, munkások, parasztok és értelmiségiek vitatták meg az ország helyzetét, a kibontakozás lehetőségeit és a közös fellépés programját. Lényegében ez akkor a háború és a fasizmus elleni harc, a nemzet függetlenségének megvédése és a polgári forradalom céljainak következetes végrehajtása volt.

Ez vezetett a Márciusi Front megalakulására és az 1937. március 15-i demonstrációra, a Front programjának — követeléseiknek — kihirdetésére Budapesten a Múzeum-téri tömeggyűlésen. Jelentős megmozdulások voltak a mozgalom zászlaja alatt Debrecenben, Makón és másutt az országban.

Az akkori haladó politikai mozgalmakban, a Márciusi Front megalakulásában és tevékenységében és a későbbi időszakban is Makó jeles szerepet játszott. Két dologra szeretnénk rámutatni ezzel kapcsolatban. Az egyik: annak ami Makón abban az időben történt, történelmi gyökerei voltak. A 48-as gondolat itt hosszú időn át valóságos politikai erő volt. Élt 1919 szelleme, volt agrárszocialista mozgalom és küzdelmesen, de jó irányban és széles fronton haladt a paraszti polgárosodás. A szocialista eszmék hívei, a paraszti felemelkedés harcosai, a néppel érző és szabadon gondolkodó értelmiség itt Makón egy tőből fakadt, és a társadalmi összefogás kezdeti népfrontos gondolata itt politikai gyakorlat volt.

A másik: *Erdei Ferenc* szerepe, jelentősége a negyven év előtti országos és makói eseményekben. Mint tisztelője és barátja, úgy hiszem, nem Erdei formálta Makó akkori történetét, hanem Makó teremtette a kor igénye szerint maga és a nemzet számára Erdei Ferencet. Rideg józanságát a kor igénye szerint és érző szívét minden iránt, ami emberi, makói és magyar. Erdeit a szegedi és makói kommunisták bizalma, munkások és hagymások szeretete és a makói és a szegedi szellemiség fénye nevelte és tartotta meg annak, aki volt és aki meg tudta őrizni emberségét a történelem és pályafutása viharos vagy nagyívű korszakaiban. Ez az indíttatás biztosította számára azt a tisztánlátást a kor bonyolult jelenségei és a jövő megítélésében, ami kiállta nemcsak kora, hanem immár negyven év próbáját.

A keserves viták és megtévesztések ellenére a nemzeti összefogás és a népfrontos gondolat az országban és itt Makón is tovább erősödött. És bár a Márciusi Front alig több, mint egy éves működés után gyakorlatilag megszűnt, hogy új, következetesebb, most már a háború ellen is fellépő olyan politikai megmozdulásoknak adjon helyt, mint a Népszava 1941-es karácsonyi száma, a Történelmi Emlékbizottság, a Nemzeti Parasztpárt és a Magyar Front megalakulása.

Abban a sötét korszakban, a kiáltó igazságtalanságok fényében, a téveszmék ködében sokan indultak el a köz szolgálatában a kibontakozást keresve. A legnehezebb időkben ezekre az emberekre lehetett leginkább támaszkodni. Közben viták bontakoztak ki, utak ágaztak el, egyéni pályák íveltek fel vagy rekedtek meg, míg a történelem vihara kibontotta és világossá tette a szocializmus igazságát.

A történészek feladata a jelen és a jövő okulására feltárni és értékelni az irányzatokat, hogy az országban, de minden emberi közösségben — községben és városban — külön-külön is megadjuk a tiszteletet azoknak vagy azok emlékének, akik negyven évvel ezelőtt bátor fellépéssel és becsületes önzetlenséggel, több vagy kevesebb féglával hozzájárultak mai életünk megalapozásához.

Kétségtelen tehát, hogy abban az időben forradalmi helyzet érlelődött hazánkban. A döntő fordulatot 1944-ben a Vörös Hadsereg győzelme jelentette. A fasiszták leve-résével megívta a harmadik forradalom fegyveres harcát is. Ez önmagában is döntő fordulat volt, méginkább azzá tette ezt, hogy az ország történelme során először vált egy nagyhatalom — a világ első szocialista állama — egyenrangú szövetségesevé, igaz barátjává.

De a forradalmat a párt vezetésével a nép készítette elő és fejezte be. Megvalósította, amiért 1848-ban, 1919-ben és a két világháború között a nemzet legjobbjai harcoltak. Az 1944 előtti és utáni időszak ezer szállal függ össze, egyetlen forradalmi folyamat és történelmi méretekből is csak együtt érthető.

A mi társadalmunk tehát három forradalom örököse. E három forradalomban győzelemmel zártunk le egy fél évezredes tragédiát. Népünk joggal lehet büszke rá, hogy nemzeti felemelkedése mellett a forradalmakban az egész emberiség társadalmi felemelkedésének élvonalában harcolt és harcol.

A nemzeti önismeret és önbecsülés a fejlődés egyik fontos feltétele. Amikor felidézzük és értékeljük a múltat és tisztelgünk a haladás harcosai előtt, mai dolgainkat is szolgáljuk.

Csatári Dániel:

A Márciusi Front szerepe és jelentősége

„Mit ér a szó, ha nincs tiszta értelme? Mire jó a mondanivaló, ha nem világos, hogy miből fakad és hová tart?”¹ *Erdei Ferenc* kérdéseit nem szónoki fogásként idézzük, hanem vállalkozásunk nehézségeinek jellemzésére, megértésünket kieszakó-lendő.² A történelmet felelevenítő szavak tiszta értelmét, az igazság keresésének világos vágyából fakadó, s a jelen érzés- s gondolatvilágának gazdagítására irányuló törekvéseit ugyanis többféle szemléleti veszély fenyegeti.

Ezekkel szemben már előljáróban le kell szögeznünk: a múlt, a történelem nem olyan adathalmazok gyurmája, amelyekből a gyermekek a maguk játékszereiként rokon- vagy ellenszenves emberfejeket formálnak, hogy az előbbi esetben babusgaság, az utóbbiban pedig becsméreljék őket. A történetírás sem hasonlítható az effajta játékokhoz, annak ellenére, hogy a történésnek mindenkor számolnia kell az emberi természet két tulajdonságával: a szeretettel és a megvetéssel. Lehet tehát a múltat símogatni, pozitívumait kiemelni, küzdőinek felmentését kimondani. S ugyanígy elképzelhető a múlt egyoldalú bírálata, a sújtás, a felelősségre vonás, a megfel-lebbezhetetlen „verdikt” kihirdetése. S az ilyen szemléleti megközelítésekben kiindulva, a múltat megszólaltató történész felléphet annak védőügyvédjeként, vagy akár a vád ügyészének pózában is tetszeleghet.

A múlttal szembeni heroizálás és deheroizálás buzgalma viszont egyaránt a történelemre emlékeztető jelent károsítja meg. Vagy élettelen, merev szobrokat állíthat az utókor elé, amelyek előtt csak áldozati szertartásokat lehet bemutatni, vagy elmetszi a jelennek a múltban megbúvó gyökérszárait, s így saját erőfeszítéseinek történelmi forrásaitól fosztja meg önmagát.

A múlt konkrét alakját szétdaraboló s így a jelentől elválasztó önkényeskedő prókatori szemlélet üvöztetőit akkor tudjuk elkerülni, ha *Gaál Gábornak*, a Korunk egykori szerkesztőjének gondolatából indulunk ki: „... semmiféle múlt nem vész el soha: valahol és valahogy megmarad valamiben, és munkál a jelenben, mert azért volt, hogy a jelen e hosszú és széles káprázatát megteremtse. A múlt és a múltunk nem vész el soha. Sem az egyes emberé, sem az emberiségé. Örizzük és éljük, és visszük magunkkal: a miénk.”³

¹ *Erdei Ferenc*: Város és vidéke. Bp., 1971. 437. old.

² Előadásként elhangzott 1977. március 31-én Makón, a Márciusi Front megalakulásának 40. évfordulóján rendezett emlékülésen, és nyomtatásban megjelent a *Tiszatáj* 1977/5. számának 57–65. oldalain. A tanulmányunk az eredeti szövegét a jelenlegi kiadás számára némileg módosítottam. Jerövidítettem és jegyzetapparátussal láttam el.

³ *Gaál Gábor*: Válogatott írásai. Bukarest, 1965. II. köt. 109. old.

S ma, néhány nappal a Márciusi Front zászlóbontásának 40. évfordulója után és a szocialista Magyarország születésnapja előestéjének 32. évfordulóján, azért fordulunk a megőrzés szándékaival a Márciusi Front felé, mivel a negyven évvel ezelőtt fellépők energiái azokba az erőfeszítésekbe olvadtak bele, amelyek a jelen hosszú és széles káprázatát: a szocialista Magyarország megteremtését és felvirágzását eredményezték.

A Márciusi Front közvetett előzményei 1848—49-es forradalmunk vérbefojtásához nyúlnak vissza, közvetlen forrásvidékei pedig az 1918—19-es levert forradalmak után hatalmát megszilárdító ellenforradalmi-fasiszta rendszer társadalmi s politikai viszonyainak talajában keresendők. A szocialista forradalom már napirenden van, és egy olyan történeti időszakban verték le, amikor még a demokratikus forradalom feladatait sem oldották meg. A magyar nép igazságainak 1918—19-es forradalmi tükrét az imperialisták szétzúzták, s hazai szállásainálők annak még a szilánkjait is igyekeztek a sárba taposni, nehogy egy szikrányi fény világíthassa meg a munkás-ság és a parasztság teendőit.

A történelem menetét azonban 1917 októbere után már megállítani nem, legfeljebb lassítani lehetett. Nálunk is megindult a szocialista és demokratikus erők lassú regenerálódási folyamata. A KMP heroikus munkával újjászervezte sorait, s harcolt a második szocialista forradalom győzelméért. A szakszervezetekbe tömörült munkásság megvédte pozícióit. Alkotó nagyjaink örökéletű művekkel élesztették és ébresztették népünk cselekvési kedvét. A városi kispolgárság kezdett hangot adni demokratikus politikai követeléseinek, az értelmiségi fiatalság radikális, bár kicsiny csoportjai is jelentkezni kezdtek, s feltűntek azok az írók: a szabad legények, akik a parasztság demokratikus vágyainak adtak hangot.

Ezek az erők azonban az első időszakban még egymás ellen hadakoztak, mivel nem született olyan átfogó politikai program, amely a szocialista és demokratikus, társadalmi és nemzeti követeléseinket egységesen tudta volna népünk számára megfogalmazni.

Az ilyen politikai koncepciót a történelmi irodalom népfrontpolitikának nevezi. Ennek az a lényeges vonása, hogy azt a lenini forradalomelméletet alkalmazza, amely a szocialista és demokratikus forradalom feladatainak kölcsönhatásait s összefüggéseit hangsúlyozza. Ezt a gondolatot a fasiszmus elleni harc időszakában kidolgozott népfrontpolitikában a kommunisták úgy konkretizálták, hogy a lenini követelmények szerint a demokratikus forradalom elodázott vagy újra aktuálissá vált összes feladataira gondot fordítottak.

A népfrontpolitika tehát nem állította szembe a demokratikus követelésekért folyó harcot a szocializmus megteremtésének céljával. Ellenkezőleg: éppen az utóbbihoz teremtette meg az új történelmi helyzetben az átmeneti feltételek sokaságát a parasztok, szociáldemokraták, pártonkívüliek, kisiparosok, kiskereskedők, diákok, egyetemisták, értelmiségiek bevonásával, demokratikus követeléseik felkarolásával — minden ország adott viszonyainak alapos elemzése révén.

A magyar kommunisták is olyan népfrontpolitikát dolgoztak ki, amely az említett követelmények szerint egyetemes jelleggel kovácsolta össze a magyar progresszió különböző, egymástól elszigetelten vagy éppen egymás ellen hadakozó áramlatainak társadalmi és nemzeti, demokratikus és szocialista követeléseit. Petőfi és Ady örökségének ébresztése, a társadalmi felszabadulás elérhető korabeli követeléseinek előtérbe állítása azt jelentette, hogy a magyar kommunisták népfrontpolitikája, a nemzeti, nemzetiségi, faji elnyomás és a reakció minden formája elleni harc feladatait is meg tudta fogalmazni. A KMP népfrontpolitikája kifejezte, hogy a magyar nép nemzeti függetlenségét és társadalmi felszabadulását igénylők akarata természetesen és erőltettség nélkül találkozhat a világ szabadságáért küzdő népek szolidaritásával. Első ízben született tehát az 1919 utáni Magyarországon olyan politikai koncepció, amely a nemzeti igények a társadalmi haladás, és így a dunai népek közötti ellentétek feloldását is ki tudta fejezni. A magyar nép felszabadulásának forradalmi igazságait ország-világ újra egy fényesen ragyogó tükörben láthatta meg.

Miközben az internacionalista magyar kommunisták eljutottak a nemzeti fejlődés demokratikus kérdéseinek megértéséhez és felkarolásához, 1848—49 parasztkatonáinak utódai is kezdték megérteni, hogy felszabadulásuk nem képzelhető el társadalmi kérdéseik napirendre tűzése és a fasiszta rendszer ellen, a demokratikus követelésekért harcoló munkásosztály támogatása nélkül.

A népi tenger megmozdulásáról érkező üzenetet felfogó és azokat kifejező népi írók szerint — ahogy Erdei Ferenc írta — a parasztok terheiktől és nyúgeiktől akarnak szabadulni, azaz nem kicserélni, hanem felszabadulni szeretnének.⁴

A parasztság felszabadulási vágyának hangot adó szegénylegények szabadcsapatokká szerveződésének folyamatát a városok és falvak földjei aló kinyúló munkás- és parasztkezek egymásra találkozásának történetét hely- és időhiány miatt nem tárgyalhatjuk.⁵ Enélkül is megállapíthatjuk azonban, hogy a parasztok cselekvési vágyát segítették konkrét formába önteni és történelmi hatóerővé változtatni a magyar kommunisták. A történelmi fejlődés és ez az eszmei segítség azután 1937. március 15-én a Márciusi Front megalakulásához vezetett.

A magyar kommunisták, Révai József és Poll Sándor, a világháború utáni évek legjelentősebb szellemi áramlatának, a „legmélyebb történelmi és társadalmi gyökerekkel” rendelkező megmozdulásnak tekintették a Márciusi Frontot, és egy széles antifasiszta mozgalom lehetőségeit látták meg benne.⁶ Úgy vélték, képes lesz arra, hogy az 1867 kárvallottjának, a parasztságnak és 1919 áldozatának, a munkáságnak a szövetsége köré csoportosítsa az ország egységes erőit egy demokratikus antifasiszta program alapján.

A Gondolat, a párt legális folyóirata teljes súlyával a Márciusi Front mellé áll: közli a 12 pontot, s Nagypál István, a program végrehajtásáról szólva megjegyzi: ennek „tartalmában forradalminak kell lennie”, de „eszközeiben lehet megrázkódtatásoktól mentes”.⁷ József Attila véleményében több a fenntartás, de alapjában véve ő is fegyvertársat lát a Márciusi Frontban.⁸

Ennek az együttérző alapállásnak, a fegyvertársnak kijáró szolidaritásnak megfelelően, ahogy Bálint György írta, „szeretettel, megértéssel és értékeléssel”⁹ segítették elő a Márciusi Front eszmei tisztázódásának folyamatát. Főként két ponton: a munkás-paraszt szövetségen alapuló demokratikus tömörülés megteremtését és a határozott külpolitikai állásfoglalást ajánlva figyelmükbe.

„Budapest március 15-nek is városa, a szocialista munkásmozgalomé is, Petőfi Sándoré és Ady Endréé is” — írta Révai József a városellenesség mítoszának osztása érdekében. — A magyar szellemnek Tömérkény István vagy Bródy Sándor csak végleteit fejezi ki. Ennek a szellemnek egysége és nagysága Petőfi Sándorokban és Ady Endrékben ölt testet.”¹⁰

Eppen Petőfi és Ady szellemében javasolták a kommunisták, hogy a magyar szabadság ügyét a világszabadság ügyével kapcsolják össze, és a fasiszmus szennyes árjával szemben a Szovjetunióval és a szomszédos országok demokratikus erőivel építsenek közös gátakat. „A dunai népek összefogása kétségtelenül megvalósítható — írta Moszkvában megjelenő lapjuk, az Új Hang. — Nálunk éppúgy, mint a szomszéd országokban, máris mozgásba jöttek a demokratikus erők. Spanyolország példája világosan mutatja, hogy egy újabb 1914 fenyegető rémétől csak a fasiszmus megsemmisítése szabadíthatja meg az emberiséget. Ez egyben az egyetlen igazi megoldása a dunai kérdésnek is.”¹¹

A Márciusi Front egyetértett a javaslatokkal, és arra törekedett, hogy sorait az augusztusig hozzá csatlakozó Kossuth Párton, a Szegedi Fiatalokon, a Barta Miklós Társaságon kívül az ország összes demokratikus és szocialista erőivel bővítse — és nem eredménytelenül. Szeptemberben már a Márciusi Front s a Gondolat közötti kapcsolat is a megvalósulás stádiumába jut,¹² és a további előrelépés jelentős eseménye Makón az 1937. október 3-án tartott tanácskozással valósul meg. Nem függetlenül annak a városnak a légköréből, amely a szépség koldusának alkotóját befogadta, s e nehéz korszakban a haladó magyar gondolat egyik elszánt védőbástyája volt. Ezért a tisztelgő utókor előtte külön is meghajtja fejét. Mivel a Márciusi Front makói tevékenységéről s kapcsolatairól Féja Géza és Tamasi Mihály külön előadást

⁴ Erdei Ferenc: *Parasztok*. Bp., év nélkül, 209—210. old.

⁵ Legyen szabad az érdeklődők figyelmébe ajánlani Féja Géza: *Szabadcsapat* (Bp., 1965.) és *Lázadó alkonyat* (Bp., 1970.) című szép könyveit; Kállai Gyula: *Szocializmus, népfront, demokrácia* (Bp., 1971.), *Szabadságunk születése* (Bp., 1973.), *A múlttól a jelennek* (Bp., 1976.), *A magyar népfront négy évtizedéről* (Bp., 1977.) alapvető munkáinak vonatkozó részeit és a Vásárhelyi Találkozó című könyvecskémet. (Bp., 1967.)

⁶ Révai József: *Marxizmus és magyarság*. Bp., 1946. 14. és 137—139. old. és Poll Sándor cikke a *Sarló és Kalapács* 1937. évfolyama 14—16. számának 236—237. oldalain.

⁷ *Gondolat*, 1937. március—április.

⁸ *Magyar Nap*, 1937. július 15.

⁹ *Gondolat*, 1937. május—június, 137—139. old.

¹⁰ *Magyar Nap*, 1938. március 10.

¹¹ *Új Hang*, 1938. 1. sz. 118. old.

¹² *Magyar Nap*, 1937. augusztus 15. és szeptember 19.

tartanak,¹³ annak mindössze egy mozzanatára utalnék. A makói tanácskozáson kidolgozott kiáltvány, amelyet *Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula, Kovács Imre* s *Veres Péter* írtak alá, már határozottan foglal állást a munkás-paraszt szövetségre épülő demokratikus erők egysége és az összes dunai állam összefogása mellett, amelynek feltételét népi erőink uralomra jutásában jelöli meg.¹⁴ Ebben a politikai hivallásban már határozottabban jut kifejezésre *Erdei Ferenc* alábbi felismerése: „Dán vagy magyar, német vagy albán paraszt: kevesebb különbség egymás közt, mint ami egy nemzetbeli úr és paraszt között van, más a nyelv, mások az élet külső formái, de a sors olyan egy, mintha csak örökösén együtt éltek volna. Más nyelven szólnak, és más kötést viselnek, de amit mondanak, és ahogy viselik öltözetüket, az annyira egy, mintha csak egymástól tanulták volna el.”¹⁵

Ezek után a Márciusi Front javaslatot tesz egy olyan országos találkozó megrendezésére, amelyen a demokratikus s szocialista áramlatok és erők képviselői megvitatathatják a munkás-paraszt-értelmiségi összefogás kérdéseit, és elindulhatnak annak megvalósítása felé.

A találkozót előkészítő értekezlet — személy szerint *Féja Géza* és *Makkay Miklós* kezdeményezésére — 1938. január 21-én a Centrál kávéházban ült össze. Ezen megjelentek a magyar progresszió összes képviselői. A jelenlévő detektívek feloszlatták ugyan az előkészítő értekezletet, de amíg elmentek a rendőrkért, a jelenlévők megállapodtak abban, hogy 1938. március 15-re, a forradalom 90. évfordulójára Kecskemétre háromnapos találkozót hívnak össze, amelyen megtárgyalják a föld, az ipar, a kereskedelem, a kulturpolitika kérdéseit. Az addig széthúzó szellemi irányzatok képviselői megérezték, hogy közös cselekvésre van szükség, és ennek elősegítése érdekében olyan programot kívántak kidolgozni, amely lehetővé teszi, hogy a demokrácia és a gyors ütemű szociális haladás alapján kezdet nyújthassanak egymásnak a magyar progresszió minden áramlatának képviselői. „Nemcsak a fiatal nemzedék, hanem a demokrácia régi tábora akar találkozni Kecskeméten azokkal, akik újabban fordultak a demokrácia felé — írta ezekről a törekvésekről *Révai József*. — A polgári radikálisok a szociáldemokraták a népiesekkel, vagyis a diktatúrára törők ellen szervezkedők sokszínű tábora.”¹⁶

Igy vált a parasztság megmozdulásaként indult Márciusi Front a kommunisták eszmei segítségével a nemzeti egységfront kialakításának olyan tényezőjévé és kezdeményezőjévé, amely a paraszti felszabadulás és az emberi felszabadulás vágyainak összekapcsolására tett kísérletet. Ezért volt alkalmas arra is, hogy új, demokratikus külpolitikai hitvallásával a fasisztaellenes dunai népek megegyezésének ügyét egyengesse. Hiszen a népi megújodás, a magyar demokrácia egyetlen külpolitikai szövetségese és biztosítéka csak a Szovjetunióra támaszkodó dunai népek összefogása lehetett.

A szomszédos országok népi erőivel való szövetség megteremtésének s a nemzeti-ségi magyarságnak egy ilyen demokratikus egységfrontba történő felzárkózásának útján egyengette a mozgalom 1937 novemberében meginduló lapja, a *Híd*, miközben a Márciusi Front is élvezte ezeknek a mozgalmaknak pozitív impulzusait.

S ez a hídverés nem volt illúziórikus elképzelés. Hiszen a kommunista pártok gazdagodó-erősödő népfrempolitikájának eredményeként a szomszédos országokban is alakultak azok a demokratikus nemzetiségi mozgalmak, amelyek sérelmeikre a többségi népi demokratikus erőitől kértek segítséget, hogy a hitleri megszállás szándékaival szemben a közösen fenyegetett dunai népek szövetkezésének ügyét egyengessék.

Csehszlovákiában például, ahol a korábbi években a demokratikus útkeresés egy komoly mozgalom, a *Sarló* keretében jött felszínre, 1936-ban két ízben ült össze a demokratikus magyarság áramlatainak részvételével az ún. Tavaszí Parlament. Jugoszláviában pedig a *Híd* című folyóirat körül csoportosulók egyre szélesebb köre egyengeti a magyar nemzetiségi tömegeknek a népfrempolitika szocialista erőihez vezető útját. Romániában is érlelődtek a nemzetiségi tömegekre nagy vonzerőt gyakorló egység- és népfrempolitika sikerei. S a Márciusi Front kapcsolatai révén mindhárom országban egyengette a magyar nemzetiségi és a többségi népi tömegek egymásra utaltságának útját.

¹³ *Féja Géza*: Makó és a Márciusi Front. *Tiszatáj*, 1977. 5. sz. 51—57. old. és *Tamasi Mihály*: A Márciusi Front és *Erdei Ferenc*. *Tiszatáj*, 1977. 3. sz. 61—67. old.

¹⁴ *Vö.*: *Válasz*, 1937. november, 698. old. és 1938. március, 121—127. old.

¹⁵ *Erdei Ferenc*: *Parasztok*. Budapest, év nélkül, 15. old.

¹⁶ *Magyar Nap*, 1938. január 22.

Legyen szabad most csak néhány szóval jelezni, hogy ezek az erőfeszítések milyen jellegű demokratikus nemzetiségi mozgalmak megteremtését eredményezték. Ennek érdekében az 1937. október 2-án, *Tamási Áron, Balogh Edgár, Nagy István, Kacsó Sándor, Jordáky Lajos* s a többiek kezdeményezésére összeült Vásárhelyi Találkozó programjára utalok, amely a demokratikus életigényeket és a román nép felé történő útkeresés szükségességét fejezte ki. A békes együttműködés s a demokratikus szabadságjogok elvét tiszteletben tartó Vásárhelyi Találkozó résztvevői a román nép felé fordulva kijelentették: „A Vásárhelyen összeült fiatalok egy szabadságot szerető nép nyíltságával fordul a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulaférvár magas szelleméhez felemelkedni tudó román néphez és irányítóihoz, hogy az élet és emberi jogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg azt a módot, amely a lelki kibéküléshez vezet, és a történelmi egymásuraltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségeit megteremti.”¹⁷

Mindezek alapján Kállai Gyula a Márciusi Frontot „az általános európai népfrejtőmozgalom sajátos magyar megnyilatkozása formájának” minősítette,¹⁸ Balogh Edgár pedig joggal állapíthatta meg: A Márciusi Front a Vásárhelyi Találkozó eszméiben történelmi ellentmondások végzettségéből szabadult fel és egyetemes emberi ügyé vált minden, ami magyar.¹⁹ A magyar kommunisták Moszkvában megjelent folyóirata, az Új Hang e mozgalmak nemzetközi jelentőségét emeli ki: „az egész Dunavölgyében is ezentúl nagy rokonszenv kíséri ezt a demokratikus megmozdulást.”²⁰

A népi Magyarország és a dunai népek közös hazai frontjának megteremtésére alkalmas magokat elvetették és gondolatmenetüknek ezen a pontján jogosan merül fel a kérdés: miért nem csíráztak ki ezek a magvak? Miért nem szökkentek szárba a mozgalmak nyiladozó rügyei? Más szavakkal: miért nem tudták ezek a biztató kezdeményezések döntően megváltoztatni hazánk s a szomszédos országok történetét?

Köztudott, hogy Ausztria elfoglalásával a hitleri Németország 1938-ban megjelent a Lajta partján, és ezzel Kelet-Európa politikai viszonyaiban olyan folyamat indult meg, amely az itt élő népek frontjának teljes összekuszálásához vezetett. Németország közvetlen beavatkozása ezeknek az államoknak a belügyeibe ugyanis megelénkítette és felvillanyozta a szélsőjobboldali mozgalmakat, amelyek nyíltan törtek hatalomra és a német függőség szálláscsinálói voltak. Mindenütt erősödtek azok a törekvések, amelyek az amúgy is gyér demokratikus jogokat vették célba. Romániában például bevezetik a királyi diktatúrát, Csehszlovákia a hitleri Németország támadásának zárótüzebe kerül, s a magyar uralkodó osztály is elérkezettnek látja az időt arra, hogy erőszakkal véget vessen a népi erők felzárkózási folyamatának.

A Kecskeméti Találkozó további előkészítő munkáit például a rendőrség betiltotta. *Illyés Gyulát, Sárközi Györgyöt, Erdei Ferencet, Kovács Imrét és Fėja Gézá*t az ügyészség perbe fogta. A Viharsarok szerzőjét, Fėja Gézá — ahogy a vádiratban olvasható — azért ítélték öthónapi fegyházbüntetésre, mivel „a munkásosztályt a munkaadó és földbirtokos osztály elleni gyűlöletre izgatta.”²¹

A Gondolat szerkesztői és munkatársai, a KMP tagjai és szervei, a Szociáldemokrata Párt, a szakszervezetek azonnal kiálltak védelmükben. Az úvidéki Híd, az osztravai Magyar Napban *Fábry Zoltán* és *Vass László* is felemelték tiltakozó szavukat.²² Gaál Gábor is a perbefogottak védelmére kelt, a Vásárhelyi Találkozó résztvevői pedig kijelentették: „az elítélt írók mellé az erdélyi magyar fiatalok is a vádlottak padjára ül.”²³

Ez a szolidaritás a kedvezőtlen külpolitikai változások első heteiben még biztosítani tudja a Márciusi Front lendületét. Debreceni lapjuk, a Tovább a Csehszlovák Köztársaság védelmében emel szót, és tagjainak többsége ott van abban a *Bartók Béla, Kodály Zoltán, Fodor József, Illyés Gyula, Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Pál, Szabó László, Szabó Zoltán, Remenyik Zsigmond, Tóth Aladár, Veres Péter, Zilahy Lajos, Szeffü Gyula* és mások nevével fémjelzett sokszínű értelmiségi

¹⁷ A Vásárhelyi Találkozó. Budapest, 1967. 92. old.

¹⁸ A népi arcvonalt. Tovább 2. sz.

¹⁹ Íratlan történelem. Brassó, 1939. 80. old.

²⁰ Új Hang, 1938. január, 116. old.

²¹ A „Viharsarok” a bíróság előtt. Fėja Géza pere. 1937. október 14. Bp., év nélkül, 6–7. old.

²² A „Márciusi Front” a bíróság előtt. Híd, 1938. május, 153–156. old., *Vass László*: Fėja Géza öt hónapja. Magyar Nap, 1937. október 17., *Fábry Zoltán*: A Válasz. U. o., 1938. január 14., *Amiért* a magyar írók börtönt kaptak. U. o., 1938. április 26.

²³ Korunk, 1937. 12. sz. 1087–1088. old. és Új Hang, 1938. január, 99. old.

csoporthaladásban, amely a kormány faji diszkriminációs intézkedéseit az ország függetlenségére mért csapásként ítéli el.²⁴

A német fasizmus növekvő befolyása, a második világháború mindinkább erősödő előszele azonban a népi erők elképzeléseit, a reformok lehetőségeit erőszakosan levette napirendről, és a Márciusi Front az új világhelyzetből adódó feladatokat már nem tudta egységesen megválaszolni.

Voltak, akik a szellemi reformok lassú kimúlásában jelölték meg a mozgalom további feladatait, mások a harcosabb, a munkás-paraszt összefogásra támaszkodó politikai kiállást sürgették. Az sem elhanyagolható körülmény, hogy a rendőri terror meggyengítette a Márciusi Front tömegbázisát; a Markó utca hírére az ország kihűlt körülöttük, és a lelkesedők tekintélyes része magukra hagyta őket. Tovább mélyítette a mozgalom differenciálódását az a körülmény, hogy a német fasizmus előretörése az egymás mellett és együtt élő népek viszonyát is elmérgesítette. Ha az egyik oldalon a nemzetiségek elnyomásának fokozása, a másik oldalon a Németország ígéreteire támaszkodó „békés revízió” politikája fejtette ki a maga káros hatását. Az utóbbi ugyanis egyre jobban behatolhatott a nemzetiségi elnyomástól sújtott magyar nemzetiségi népi s középrétegek soraiba. A békés revízió reálisnak tűnő lehetősége így erősíti fel a bizalmatlanság elemeit, és homályosítja el újra a György Dezső által megfogalmazott dunai hivatástudatot:

*Hidat verhetne, s csak az árkot ássa,
gyakran felejtí, mi a hivatása.*

A fasiszta Németország nyílt és közvetlen betörése Kelet-Európába gyengítette a hidak építésének lehetőségeit egy olyan pillanatban, amikor a szocialista és demokratikus áramlatok sajátos formák között elképzelt találkozására még csak elkezdődött, de nem tudott megszilárdulni. Ennek feltételei pedig különösen meggyengültek akkor, amikor a vértelen revízió első sikerei a nemzeti-társadalmi, nemzetiségi-demokratikus követeléseket választották újra szíjjel. Ezzel éppen a szocialista és a demokratikus követelések szintézisének megteremtésére hivatott sajátos mozgalom szenvedett el komoly csapásokat, s a munkás-paraszt összefogás kialakulóban lévő formáit törték szíjjel. Így derült ki, hogy abban a sokszínű flórában, amelyet az ébredező parasztság szellemi kivirágzása hozott létre — ahogy Veres Péter megállapította —, keserű dudvák is akadtak, és hogy néhányan a népi frontot csupán olyan „muzsájszolidaritásnak” tekintették, amelyet most, az új tájékozódási lehetőségek idején otthagyhattak.²⁵

S bár a mozgalom így szátornorzosodott, áramlatainak, képviselőinek és vezetőinek pályafutása korántsem ért véget, ahogy azt Korom Mihály előadásából hallani fogjuk.

Anélkül, hogy elébe vágnánk mondanivalójának, a mozgalom egészéről, történelmi szerepükről szóló referátumunk végéhez közeledve, megállapíthatjuk, hogy szerepük megítélésénél éppúgy, ahogy osztályharcos szövetségeik s fegyvertársaik értékelésénél a lenini történetiség követelményeit kell érvényesítenünk.

S ha az osztályharcnak ezt a mindenkor történelmi értékelését alkalmazzuk a Márciusi Frontra, akkor érthető, hogy marxista-leninista történetírásunk miért helyezi ezt a mozgalmat forradalmi márciusaink sorába. Hiszen ők, éppúgy, mint korábban elődeink s későbbben utódaik, bemerészkedtek az osztályharc sűrű vadonjába, sebeket ütöttek s kaptak, előre léptek és tévedtek, megízlelték a győzelem mámoros érzését s a vereség keserű ízét, de mindvégig hitet tettek amellett, hogy azok az elnyomottak, akiket képviselnek, az ő egyéni sorsuktól függetlenül is előbb vagy utóbb felszabadulnak.

„Tagadom a parasztsorsot, és hiszek az emberben, aki paraszt — írta Erdei Ferenc valamennyiünk nevében —. Nem szabad parasztnak maradni. Kevés és méltatlan ez a sors, akkor, amikor út nyílik rá, hogy más legyen belőle, és minden vágy megvan arra, hogy kövesse is az ember ezt az utat... Nem lehet parasztszágot építeni. Ha egyszer paraszt az ország, akkor ott éppen olyan naptalan az ég, mintha fölötte volna egy másik, amelyik elveszi tőle a fényt. Az építés és a szabadság ott kezdődik, ahol a világ nem paraszt.

De hiszek az emberben, aki paraszt. Hiszem, hogy parasztemberekkel lehet országot építeni. A lázadások szüntelen sora megtanította arra, hogy ok van itt a taga-

²⁴ Tovább, 1938. május és Magyar Nap, 1938. május 20.

²⁵ Veres Péter: A válság éveiből. Bp., 1945. 197. old. és A mai magyar népi írókról. Korunk, 1940. június, 523. old.

dásra, és ugyancsak az okok a hitnek is elég támasztékai. Hiszem azt, hogy az az emberfajta, amely épségben kibírta a sötétben lappangás századait, képes arra is, hogy romlatlan ösztönnel építsen akkor is, ha napvilágra kerül.²⁶

S ez a hit hamarosan valósággá is válhatott, amikor annak az országnak a fiai, ahol a parasztság emberi felszabadulása elkezdődött, mivel a munkás megszűnt rab-szolga lenni, minket is napvilágra segítettek.

S ha negyven évvel ezelőtt a Márciusi Front programját Féja Gézáék, Erdei Ferencék a tetemrehívó márciusok nevében hirdethették meg, ma a minduntalan megújuló, győztes márciusok sodrában elégtétellel mondhatjuk: a szocialista Magyarország elődeinek negyven évvel ezelőtti kívánságait, óhajait, vágyait is beteljesítette és végrehajtotta.

Annak következtében, hogy azóta is forradalmi átalakulásunk vezető ereje: marxista-leninista pártunk olyan közösségi szocialista társadalom megteremtésére kovácsolta össze átalakuló, életmódjában, erkölcsében, tudatában, gondolkodásában, társadalmi helyzetében mindinkább magasabb szintre lépő munkásságunk és parasztságunk energiáit, amely most már az egykori két kismimizett népi osztály érdekeinek összeötvöződésén alapszik. *Annak szolgálatában*, hogy felszabadult dolgozó osztályaink véglegesen és történelmünk során első ízben végérvényesen honra leljenek a mostohaanyából édesanyává változott hazában.

És ennek a történelmi súlyú, méretű s jellegű vállalkozásnak az erőfeszítéseit táplálják és táplálhatják győztes jelenünket előkészítő múltunk sugarai — ahogy Féja Géza írta —, az egykori szorongatottság kiobbantotta értékei. S mivel korábbi, 32 évvel ezelőtti történelmünk során az ilyen értékeket teremtő lángolások csak a szorítások gyöngülésekor lobbanhattak fel. napjainkban, a történelmi szorítások megszűntével arra kell törekednünk, hogy az egykori időnkénti lángolásokat a fejlett szocialista társadalom állandó, éltető tüzeiként szítsuk magasra.

Dr. Korom Mihály:

A Márciusi Front és a függetlenségi mozgalom

Az emlékülésre megadott témám jogosultsága mindenekelőtt bizonyításra szorul. Hiszen formailag, szűkebb kronológiai értelemben, amikor a Márciusi Front néven kialakult és tevékenykedett ez a sajátos alakzat — akkor a függetlenségi mozgalom még csak alapozódott Magyarországon. A kiterbélyesedéskor viszont a Márciusi Front elnevezés már nem egy élő, aktív szervezet neve. Témám megkérdőjelezését látszik alátámasztani az évfordulóval kapcsolatos egy-két tanulmány és visszaemlékező álláspont is, amelyek úgy fogják fel a Márciusi Frontot, hogy annak történelme, szerepe 1938-ban, 1939-re végetért.

Kérdés az, végetért-e a Márciusi Front név alatt kialakult mozgalom akkor, amikor azt a nevet már nem használták, nem használhatták? Vagy a mozgalom a kor szűksége és lehetőségei közepette beleolvadt egy nagyobb, teljesebb nemzeti frontba!?

Hogy megnyugtatóan válaszolhassunk e kérdésekre, meg kell vizsgálnunk röviden, hogy a Márciusi Front a 30-as éveknek milyen jelensége volt, milyen a történelmi helye és fejlődési útja a háború előtti és alatti pozitív mozgalmak között. A Márciusi Front megítélése kapcsán korábban is, de részben még ma is két szélsőséges, illetve az ezekhez való átmeneti álláspont mérközgetett és mérközget egymással. Az *elsőnek* a lényege az, hogy a Márciusi Front tulajdonképpen csak a kommunisták tevékenységének eredménye, illetve minden, e mozgalomban mutatkozó pozitív eredmény az illegális párt szervezőmunkájának a következménye. Ez az álláspont igen túlzónak tűnik, szubjektív megközelítést rejt magában. Eredetét a 40-es évek végéről az 50-es évek elejéről származtatja. A *másik* szélsőséges nézet — amely korábban is létezett ugyan, de reneszánsza főleg a nyugaton most megjelent cikkekben, visszaemlékezésekben található — az ti., hogy a Márciusi Front kommunisták,

²⁶ Erdi Ferenc: *Parasztok*, Bp., év nélkül, 212. old.

szocialisták nélküli tevékenység eredménye, sőt van olyan nézőpont is nyugaton, amely azt kívánja bizonyítani, hogy kifejezetten ellenükre való volt. Ez az álláspont is legalább annyira szubjektív, mint az előző, azzal a különbséggel, hogy a mai antikommunista propaganda céljait is szolgálja.

A valóságban a Márciusi Front nemcsak a szubjektív szféra tevékenységének a terméke, hanem az 1930-as évek ellenforradalmi Magyarországa roppant szociális, társadalmi, gazdasági feszültségéből objektíven fakadó jelenség. Az 1930-as évek Magyarországot jellemző, az élet legkülönbözőbb területein jelentkező válság az évtized végén valamennyi irányzatú és eszmei, szellemi, valamint politikai területen megmutatkozott. Ennek az objektív társadalmi mozgásnak az egyik visszatükröződése a túlnyomórészt szellemi szférákban tevékenységet kifejtő Márciusi Front is. Az érintett objektív társadalmi-gazdasági helyzet mozgósította a régi és az új erőket, önálló mozgásra sarkallta a népi értelmiség egy részét is, mégpedig a demokratikus szellemi mozgalom kialakítása irányában.

A kommunisták egy része felismerte ezt a fejlődési irányt és megpróbálta tudatos politikai mozgalomná fejleszteni. Azonban az illegális kommunista párt kapcsolódása a Márciusi Fronthoz nem volt teljesen egysíkú, ellentmondások nélküli. A hivatalos pártvezetés ugyanis az 1930-as évek közepén még el volt foglalva a már régen túlhaladott stratégiai irányvonal felszámolásával. Ennek középpontjában pedig a szocialista célok, nem pedig a demokratikus feladatok álltak. Csak az 1930-as évek második felére, 1936 végére, 1937–1938-ra munkálták ki a párt új politikai irányvonalát, amely most már határozottan az antifasiszta célt, a demokratikus átalakulást szabta meg programként. Így a Márciusi Front verbuválódása időszakában zömmel a felső kapcsolatokkal újfent még nem rendelkező kommunistáktól, illetve kommunista csoportoktól kapott segítséget. Az illegálisan tevékenykedő és emigrációban levő pártvezetés a Márciusi Front tevékenységének második szakaszában tudott nagyobb hatással kapcsolódni e mozgalomhoz. A Márciusi Front tehát egészében nézve jelentős kommunista befolyású, de nem kommunista szervezet volt, amelynek erői önálló arculattal és célokkal tevékenykedtek. Ugyanakkor azt is nagyon fontos megállapítani és látni, hogy ez a mozgalom nem volt antimarxista és nem volt antikommunista sem, sőt legtudatosabb vezetői együttműködtek a kommunistákkal.

A Márciusi Front osztálytartalmában és összetételében sem a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusa által megrajzolt népfront, hanem egyik kezdődő kikristályosodási pontja a később nagyobb társadalmi rétegeket, osztályokat magába foglaló antifasiszta demokratikus összefogásnak. Ezért nem zárul le a Márciusi Front története, tevékenysége 1938-al, az 1937–1938-as szellemi mozgalom ekkor és ezután objektív társadalmi mozgás talaján szükségszerűen differenciálódott, hogy a haladás útján továbbfejleszteni akaró és tudó szárnya magasabb szinten integrálódjon a nemzeti progresszió más rétegeivel, osztályaival, mindenekelőtt a munkásosztállyal és a parasztság többi rétegével. Vagyis a Márciusi Front még nem a dolgozó osztályok munkásegységén alapuló összefogásának a szerve, tehát nem népfront még, de nem is ellentéte annak, az a felé való fejlődés egyik lényeges lépcsőfoka. Még kevésbé lehet a Márciusi Frontot széles osztályalapú nemzeti függetlenségi frontnak tekinteni, de — az előbbihez hasonlóan — út ebbe az irányba.

A fentiek alapján megalapozottan állíthatjuk, hogy a Márciusi Front-mozgalom nem ért véget 1938-al, hanem belefejlődött a valóságos népfrontba, majd a háború időszakában a nemzeti függetlenségi frontba. A Márciusi Frontnak ez a szemlélése nemcsak indokolja 1938 utáni továbbfejlődése vizsgálatának jogosultságát, hanem az a nemzeti függetlenségi mozgalom kibontakozása megértéséhez — mint fontos előzményének, előtörténetének és egyik alkotójának összefüggő ismerete — el-

Az első fontos jelenség, amit vizsgálnunk kell a Márciusi Front továbbfejlődésében az, hogy a korábbi szellemi mozgalom differenciálódása során milyen úton, milyen arányban és milyen hatékonysággal haladt előre a politikai mozgalomná válás útján. Maga a differenciálódás megtörtént mind a szélsőjobboldali nyilas, mind pedig a baloldali demokratikus és németellenes nemzeti függetlenségi irányban. Bennünket a továbbiakban ez a második irány kell hogy foglalkoztasson, hiszen a Márciusi Front-mozgalomból ez a szárny jutott el legmesszebb a társadalmi haladás és a nemzeti összefogás útján. Korábban csak a politikai mozgalom, a pártalakítás útjára tért baloldalt tekintették előrelépő szárnynak, s a szellemi síkon megmaradókat már nem. Jelenleg azonban — a korábbihoz képest sokkal több adat birtokában — árnyaltabban vizsgálhatjuk ezt a kérdést. Vagyis a Márciusi Front, a népies mozgalom továbblépő erőit legalább három síkon találhatjuk meg. Van egy je-

lents rész, amely a korábbi mozgalom centrumában, vagy ahhoz közel foglal helyet, és a formai kereteket illetően nem kíván a szellemi mozgalmon túllépni, de tartalmilag mégiscsak túlmegy a demokratikus átalakulás, majd a nemzeti függetlenség propagálása irányába. Vagyis a szellemi mozgalom kereteit el nem hagyó részben is kialakul egy előremutató, haladó vonal. Egy következő irányzat az, amely hajlandó és képes is a szellemi mozgalmat továbbfejleszteni, politikai mozgalommá kiszélesíteni. Közöttük találjuk a Márciusi Front kezdeményező, irányító vezetőit: *Erdei Ferencet, Kovács Imrét, Féja Gézát, Illyés Gyulát, Veres Pétert* stb. A felsoroltak zöme elsősorban más pártok vagy szervezetek adta kereteken belül kívánja politikai tevékenységét kifejteni. Vagyis nem teljesen különálló pártpolitikát óhajtának megvalósítani, hanem a Független Kisgazda Párt, illetve a 48-as Kossuth Párt keretében kívántak tevékenykedni — mindenekelőtt Féja Géza, de kisebb mértékben Veres Péter is. E csoport közül néhányan, mindenekelőtt Erdei Ferenc és Kovács Imre nemcsak általában kívánták politikai szintre emelni a Márciusi Front mozgalmát, hanem azon a véleményen voltak, hogy önálló, a kisgazda párttól is különálló szegény és kisparaszti pártot kell létrehozni, megszervezni.

A szellemi mozgalomnak, a Márciusi Frontnak politikai, pártpolitikai mozgalomba való vezetése tulajdonképpen már 1937 második felében is felvetődött. Az első kísérleteket még itt Makón megtették a mozgalom vezetői: Erdei, Féja, Kovács Imre stb. Tárgyalást folytattak *dr. Könyves-Kolonits Józseffel*, a 48-as Kossuth Párt makói vezetőjével. Ilyen tárgyalást országos szinten is folytattak 1937 legvégén *dr. Nagy Vincével*, a párt országos képviselőjével. A tárgyalások célja a politikai együttműködés megteremtése a 48-as párt keretein belül. A Féja Géza, Kovács Imre, Erdei Ferenc és Sárközi György által folytatott megbeszélések azonban pénzügyi okok miatt és országos sajtó hiányában nem vezethettek tartós eredményhez.

Előrelépés történt 1938 elején a pártpolitikai szövetséges keresés kérdésében csakúgy, mint a Márciusi Front átdolgozott és 1938 márciusára újra nyilvánosságra hozott 12 pontjának megfogalmazásában. Ez utóbbinál kimaradt a programból a pánszláv veszélyre vonatkozó utalás és helyette a Duna medence népei összefogásának szükségessége erősödött meg. A politikai mozgalommá történő fejlődés keretének a keresése elvitte a Márciusi Front baloldali vezetőit a Független Kisgazda Párthoz. 1938 áprilisában kezdett tárgyalást Erdei, Féja, Kovács és Sárközi *Eckhardt Tiborral*, a kisgazdapárt vezetőjével. A tárgyalások középpontjában az állt, hogy a Márciusi Front politikai tevékenységét kifejteni kívánó szárnya vonuljon be a kisgazdapártba és ott erősítse meg a demokratikus, baloldali irányzatot s ezzel együtt a németellenes parasztegységet is. E tárgyalások eredményeként a kisgazdapárt vezetője Féja Gézának és Erdei Ferencnek képviselői mandátumot is ígért Csongrád megyében. Ezt azonban Erdei Ferenc — a Kossuth Párttal való jó viszonya és radikális demokratikus beállítása következtében — nem fogadta el. Utóbbi miatt az együttműködési törekvés mind a kisgazda párt részéről, mind a népies baloldal részéről lelassult.¹

1938 nyarán még egy közös akció bontakozott ki. Kisgazdapárti politikusok és írók rölapokat adtak ki „A magyar parasztság levele a művelt fiatalokhoz” címen. A rölapot Féja Géza szerkesztette és valamennyi jelentős kisgazdapárti és Márciusi Front-os vezető és író aláírta.²

A kisgazdapárthoz való csatlakozást azonban az 1939-es tavaszi választások, a kisgazdapártot itt ért tulajdonképpeni vereségek nem tették lehetővé. Főleg az utóbbi eredményeként megerősödött a Márciusi Front balszárnyának vezetői körében az új, önálló parasztpárt megeremtésének gondolata. Ezt a lépést azonban nem követte minden volt baloldali vezető, és az illegális KMP sem támogatta feltétlenül. Ellenkezett és a továbbiakban le is maradt a Nemzeti Parasztpárt szervezeti előkészítésének munkálataiból Féja Géza. Ugyancsak ellenezte az önálló, új párt létrehozását Veres Péter is, de ő annak megalakulása után csatlakozott hozzá, sőt vezetőségi tagja is lett a Nemzeti Parasztpártnak. Féja Géza további politikai tevékenységét részben a kisgazdapárthoz részben pedig az uralkodó körök angolszász orientációs szárnyához kapcsolódva fejtette ki.

Új parasztpárt alakítása ebben az időszakban, a háború kitörését megelőző hónapokban nem volt veszélyektől mentes, nem volt egyértelműen csak pozitívnak

¹ A 48-as Kossuth Párttal és a Független Kisgazda Párttal folytatott tárgyalások tényei Féja Géza visszaemlékezése alapján rekonstruálódtak. A visszaemlékezést *dr. Salamon Konrad* gyűjtötte és „A Márciusi Front” című kandidátusi disszertációjában dolgozta fel. L. ott III. fejezet. (Kézirat!)

² Uo.

értékelhető lépés. Így mérte fel a helyzetet az illegális kommunista párt vezetősége is, midőn az adott viszonyokat szemügyre véve 1939 elején és nyarán nem ajánlották egy, a parasztság alsóbb rétegeit magába foglaló külön párt, a Nemzeti Parasztpárt létrehozását.³ A párt vezetői már korábban sem lelkesedtek egy új parasztpárt megteremtésének gondolatáért, mert az megoszthatná az antifasiszta demokratikus összefogást, mindenekelőtt a parasztság felsorakoztatását a népfrontpolitika mögé. Erre mutat *Révai József*nek 1937 végén a Gondolatban megjelent cikke is.⁴

Az új párt alakítását ellenezve a párt vezetői rámutattak, hogy amikor a fasiszmus előretörőben van és a demokratikus szervezetek teljes megsemmisítésén dolgozik, nem alkalmas az idő új, radikális parasztpárt megteremtésére. Hiszen ha valóban radikális, demokratikus parasztmozgalom létrejöttét jelenti az új párt, a fasiszmus még csírájában elfojtja. Nem voltak meg a valóban demokratikus, a munkásosztállyal szoros szövetségben dolgozó új parasztpárt megteremtésének eszmei-politikai feltételei sem, mivel létrehozóinak, s a volt falukutató népieseknek táborában is eszmei-politikai zűrzavar uralkodott.

A Márciusi Front, a népiesek jobbszárnyáról már többen el-eljutottak a szélsőjobboldali, nyilas táborig, többségüknél megerősödött a paraszti miszticizmus mellett a nacionalizmus és a fajelmélettel több területen érintkező paraszti-nemzeti-faji nézet, s helyenként az antiszemitizmus is. Az 1930-as évek legvégén és az 1940-es évek elején a Márciusi Front volt táborában bekövetkezett **nagyarányú differenciálódás** eredményeként csak a balszárny: Erdei, Kovács, Darvas, Féja, Veres stb. tartott ki igazán következetesen a Márciusi Front időszakának határozott, demokratikus követelése mellett.

E követelményekkel számolva és elvi megfontolásokból kiindulva a KMP azt javasolta a valóban baloldali népieseknek és a kisgazdapárt jobboldali vezetőinek politikájával elégedetlen demokratikus paraszti elemeknek, hogy ne új parasztpártot hozzanak létre, hanem a kisgazda pártban próbáljanak erős paraszti baloldalt kialakítani, és ezáltal az egész kisgazdapárt politikáját határozott demokratikus irányba terelni. A kisgazdapárt évtizedes legális szervezeti kerete és a még benne meglévő demokratikus ereje nagyobb lehetőséget ajánl az igazán demokratikus baloldali parasztmozgalom kialakításához, mint egy új párt, amelynek szervezeteit a fasiszmus üldözései közepette csak nagy nehézségek árán lehetett volna kiépíteni.⁵

A Márciusi Front vezetőinek balszárnya és a velük egyetértő népies balszárny, bár már korábban megismerte a kommunisták javaslatait, az 1939-es tavaszi választások után — június 29-én — létrehozta Makón az új parasztpártot. Az ismert módon — dereglyén — féllegális keretek között megalakított új párt 1939. augusztus 20-án hozta nyilvánosságra **vezetőségét és programját**. A Nemzeti Parasztpárt elnöke *Szabó Pál* lett, vezetőségi tagjai *Erdei Ferenc, Kovács Imre és Veres Péter*.

A KMP vezetősége és az illegalitásban dolgozó kommunisták — annak ellenére, hogy nem fogadták el ajánlatukat — nem hagyták magára az újonnan alakult Nemzeti Parasztpártot. Számolva azzal, hogy remény van annak demokratikus irányú fejlődésére, minden erőt latba vetettek, hogy ilyen irányban befolyásolják további tevékenységét. A Nemzeti Parasztpárt megalakulását tudtul adó nyilatkozat után kialakult új helyzetben a KMP a következő főbb célok elérését tűzte ki az új párttal kapcsolatban:⁶ „...szembeszállni minden olyan törekvással, amely az új pártból általános néppártot, az egész magyarság egyetemes pártját” akar csinálni. Ehelyett arra kell törekedni, hogy kifejezetten osztály-pártként szervezkedjék és tevékenykedjék, mint a falusi dolgozók pártja, nyíltan és félreérthetetlenül valljon színt a fasiszta kormányzattal szemben, mint ellenzéki párt. Harcoljon kíméletlenül a szélsőjobboldali nyilasok ellen. A kisgazdapárttal kapcsolatban a Nemzeti Parasztpárt gyakoroljon szókimondó bírálatot, de ugyanakkor világosan jelentse ki, hogy tevékenysége nem irányul ellene, sőt a szélsőjobboldal és a német fasiszmus növekvő befolyása ellen és a demokratikus követelésekért folytatott harcban felajánlja a barátságos együttműködést országos és helyi viszonylatban egyaránt. Továbbá, a kom-

³ Párttörténeti Intézet Archivum, A. IV. 28/6. 1939. (Az itt tartalmilag idézett dokumentum a párt egyik vezetőjének 1939. szept. 26-án kelt levele, amely ellenzi a KMP viszonyát a röviddel azelőtt létrejött Nemzeti Parasztpárhoz.) L. részletesebb feldolgozásban **dr. Korom Mihály**: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában, Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Scientiae Socialium, Szeged, 1964.

⁴ Gondolat, 1937, 6. sz.

⁵ Párttörténeti Intézet Archivum, A. IV. 28/6. 1939.

⁶ Uo.

munistáknak mindent meg kell tenniük, hogy a Nemzeti Parasztpárt eszmeileg és gyakorlatilag is a munkásság és a parasztság szövetségének alapján álljon, a munkásszervezetek védelme és autonómiája dolgában azonosítsa magát a legális munkásszervezetekkel. Szervezeti téren pedig ne úgy tevékenykedjen, hogy bomlassza a kisgazdapártot, hanem úgy, hogy mintegy elmosódjon a szervezeti különbség közöttük. Sőt a Független Kisgazda Párton belül is törekedjék baloldali létrehozására. Tegyük lehetővé a mindkét párthoz való tartozás lehetőségét is és törekedjék a Nemzeti Parasztpárt arra is, hogy képviseltesse magát a kisgazdapárt országos szervezetében, tartson kapcsolatot egyes kisgazdapárti parlamenti képviselőkkel, akik esetleg az Országgyűlésben is felléphetnek az új párt nevében, illetve védelmében.

Ez a segítőkész álláspont hasznos volt a parasztpártot létrehozó politikai erőknél. Ez megmutatkozott már nem sokkal a megalakulást követő programnyilatkozatban is. A 10 pontból álló program a következő főbb célkitűzéseket tartalmazta:

1. Független Magyarországot; 2. Magyar Országvezetést; 3. Népuralmat, általános egyenlő, titkos választójogot, sajtó, gyülekezési, szervezési stb. szabadságjogot, népi önkormányzatot stb.; 4. Igazságos adózást, a progresszív adózás és a létminimum adómentességének bevezetését; 5. A munka becsületét, rokkantsági, öregségi és munkanélküli segélyt, minimális munkaidőmegállapítást, általános társadalombiztosítást, a dolgozók szabad szervezkedését; 6. Földreformot: a feudalizmus teljes lebontását, az 500 holdon felüli nagybirtok kisajátítását, tagosítást vagy szövetkezeti termelőüzemek létesítését a mezőgazdasági termelés korszerűsítését, addig is a mezőgazdasági munkásság és cselédség életszínvonalának intézményes emelését; 7. A nagytőke uralmának letörlését, a kartellek és monopóliumok megszüntetését, a kamatláb leszállítását, népbankok felállítását; 8. Az ország iparosítását; 9. Gazdasági szervezkedést, az álszövetkezetek és egykézrendszer helyébe termelő és fogyasztási szövetkezeteket; 10. Egyetemes népnevelést.

Ez a program demokratikus program volt, alkalmas legális kiindulás ahhoz, hogy az új párt útján is megindulhasson a parasztság egy része, elsősorban a szegényparasztság és a kisparasztság felzárkóztatása az antifasiszta demokratikus népfronthoz. Az új párt annak ellenére, hogy vezetőik egy része — elsősorban Szabó Pál — egyetemes magyar pártként kívánta megszervezni, mindinkább osztálypártként, a nincstelen és a kisparasztság érdekeinek radikális képviselőjeként kezdett tevékenykedni. A kommunisták előrelátása azonban beigazolódott. A második világháború kitörése után a kormányzat lehetővé tette valóságos párttá való kiépítését, sőt vezetői ellen (Erdei és Kovács) bírósági eljárással hajszát indítottak, és a párt lapjának, a Szabad Szónak terjedelmét is 1939 szeptembere után felére csökkentették. 1940 közepétől a Márciusi Frontnak ez az örököse zömmel már csak Szabad Szó köré tömörülve tudta kifejteni tevékenységét. Ez a tevékenység különösen két vonatkozásban, a munkás-paraszt szövetség elismertetésének és az antifasiszta parasztegység célkitűzései elfogadásának a kérdésében volt ebben az időszakban igen hasznos.

Az első kérdéskörben a leglényegesebb eredményt 1941-ben sikerült elérni. Erre az időre a Nemzeti Parasztpárt létrehozóinak zöme elismerte és vallotta a munkás-paraszt szövetség szükségességét a társadalmi és a politikai felszabadításért folyó küzdelemben. Igaz, egyesek közülük — mint Kovács Imre — csak a közös származás alapján tartotta lehetségesnek a két nagy dolgozó osztály szövetségét,⁷ de legjobbjai, a marxista felvértezetséggű Erdei Ferenc és Darvas József már a munkásosztály vezető szerepének történelmi szükségességét is magáévá tette.

Hasonlóan jó eredményt tudott elérni a Szabad Szó táborán belül a parasztegység megteremtéséért folytatott felvilágosító propaganda 1941 során. A Nemzeti Parasztpárt, a Szabad Szó és tábora valóban nem a kisgazda párt ellen folytatták tevékenységüket. Sőt 1940 októberében *Bajcsy-Zsilinszky Endre* a Független Kisgazda Párt parlamenti képviselője egy ideig a Szabad Szó munkájába is bekapcsolódott, mint annak főszerkesztője. Az antifasiszta parasztegység megteremtése lehetőségeiről a Szabad Szóban, a Népszavában, polgári lapokban, a Szociáldemokrata Pártban és földmunkás szervezetében, valamint ifjúsági szervezetében kiterjedt felvilágosító munkát folytattak a kommunisták, a szocialisták és a Nemzeti Parasztpárt megalkotói. Ennek eredményeként — bár Kovács Imre a gazdag parasztság egy részét nem kívánta bevonnai a küzdelembe⁸ — az 1941 őszen alakult Parasztszövetség már úgy jöhetett létre, mint az antifasiszta parasztegység szervezete. Bár a kisgazda párt jobboldali erői és a belügyi kormányzat is azzal a politikai hivatással szándé-

⁷ Szabad Szó, 1941. május 11.

⁸ Szabad Szó, 1941. július 27. 1. old. (vezércikk).

között e szervezetet megteremteni, hogy az az ellenforradalmi Horthy-Magyarország utolsó éveinek politikai életében végbemenő osztályátcsopotulások során megakadályozza a parasztságban rejlő demokratikus forradalmi erők érvényre jutását és teljes kibontakozását, s ezzel együtt hazánk két nagy dolgozó osztálya, a munkásság és a parasztság osztályszövetségének létrejöttét. Nagy Ferenc, a Parasztszövetség elnöke mindezt így fogalmazta meg: „A Parasztszövetség a parasztság osztályerejének azt a sima lefolyását lesz hivatva vállalni, amely mellett a parasztság öntudata kellőképpen kiforrhat ugyan, de anélkül, hogy rombolna és kárt okozna.”⁹

A kommunisták, a szocialisták és a szegényparasztság következetes vezetői tevékenységének eredményeként a Parasztszövetségen belül 1943 első felében sikerült létrehozni a Földmunkás Tagozatot, amellyel tovább erősödött a parasztszervezet baloldali, demokratikus irányú vonala.

A Márciusi Front baloldali erőinek legfontosabb továbbfejlődési lépcsője az antifasiszta nemzeti függetlenségi politika megértése és az ahhoz való csatlakozás volt. Ez a változás és felismerés 1941 őszén—1942 elején következett be, amelynek eredményeként a Népszava karácsonyi számában Darvas József hitet tesz a függetlenségi politika mellett, majd szintén Darvas és Erdei, Illyés Gyula, Kovács Imre, valamint Veres Péter aláírásukkal fogadják el és hirdetik a Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942-es felhívását. Tulajdonképpen ezzel a tettükkel a Márciusi Front volt vezetői integrálódtak, magasabb szinten csatlakoztak az egész országra kiható, a munkásosztály, a parasztság, a haladó értelmiség és más németellenes erők nemzeti szövetségéhez. Ezen az úton haladtak tovább akkor is, amikor 1943-ban a Parasztszövetség Földmunkás Szakosztályában, a Szabad Szóban, majd 1944 februárjában a Földmunkás Szakosztály vezetői országos kongresszusán az antifasiszta függetlenségi mozgalom célkitűzéseit — köztük a kis- és szegényparasztság követeléseit is — propagálták.¹⁰

Magyarország 1944. március 19-én bekövetkezett német fasiszta megszállása után a Szabad Szó köré tömörült Nemzeti Parasztpárt-i erők, a Márciusi Front haladó eszméinek tényleges követői, szintén teljes illegálisba szorultak. Az 1944 nyarán kommunisták és szociáldemokraták, a kiscgazdák és bizonyos polgári erők részvételével létrehozott Magyar Frontból — a jobboldali erők törekvései ellenére — nem sokáig hiányozhatott a munkás-paraszt szövetség alapján álló és valóban antifasiszta, demokratikus parasztegységet kívánó Nemzeti Parasztpárt sem, 1944 kora őszén a kommunisták és baloldali szociáldemokraták együttes harca meghozta az eredményt és a Nemzeti Parasztpárt egyenjogú tagja lehetett a nemzetközi összefogás eme — egyelőre még mélyen a föld alatt dolgozó — szervezetének. A Magyar Front intézőbizottságában a Nemzeti Parasztpártot Erdei Ferenc és Darvas József támogatásával Kovács Imre képviselte. Ugyancsak Kovács képviselte a Nemzeti Parasztpártot a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadítási Bizottságában is. A parasztpárti erők itteni tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti függetlenségi front e központi szervezete a felszabadulás időszakára kormányozni képes szinten tudta összefogni a nemzet erőit.

A fentiekkel együtt a Nemzeti Parasztpárt vezetőségének feladatkörébe tartozott a már 1944 őszére felszabadult kelet-magyarországi területeken a politikai mozgalom beindításával való törődés is. Ezt célozta a Nemzeti Parasztpárt vezetőinek 1944. október 21-i döntése is arról, hogy Erdei Ferenc és testvére haladéktalanul menjen át a fronton Szegedre és kezdje meg a párt legális szervezeti kiépítésének a munkáját. Ezzel azonban a volt Márciusi Front fejlődésének egy újabb lépcsőfoka következett be. Tehát még most sem zárult le a Márciusi Front hatása, jelentősége, folytatódása, hanem csak áttevődött új körülmények közé és további fontos részét képezte a demokratikus átalakulás ügyének. Sőt következményeinek hatása a szocializmus építése idejére is átnyúlhatott, amely megvalósította a Márciusi Front és valamennyi fejlődési szakaszának célkitűzését.

⁹ Paraszt Naptár 1946. A Magyar Parasztszövetség kiadása, 1945., 19. old.

¹⁰ A befejező részben érintett valamennyi problémakör részletesebb kifejtését lásd: Földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon, 1848—1948. Budapest, Táncsics, 1962. II. köt. (Korom Mihály: Földmunkás- és szegényparaszti mozgalmak Magyarországon a második világháború idején, 943—1029. old.)

Makó és a Márciusi Front¹

Makó volt a Márciusi Front „Mekkája”, szent városa, ezt pedig történelmi hagyományainak és Erdei Ferencnek köszönheti. Talán mesebeli állításnak tetszik, de a hagyománák országlánrésze volt abban, hogy Erdeit azzá tegye, aki az irodalomban és a történelemben lett. A hagyma csípős illata izgalmat keltett, természetisé és értékesítése pedig kiszabadította a szegényparasztságot kezdetleges, zárt életformájából, ezért inségéből is. A hagyma termesztése felszabadító háború is volt. Hadd idézzem *Erdei Ferenc* sajátkezűleg írt önéletrajzát: „Születtem 1910-ben Makón, a hagymások társadalmában. Anyám családja ugyan telkes gazda volt, de apám törzsökös, földtelen zsellér-hagymás, tehát én ebben nevelkedtem. Ez az alapja mindennek.” Igen, a makói zsellér földet bérelt, később esetleg sikerült vásárolnia is néhány holdat, hagymát termesztett, életszínvonalra tett szert, szabad, független emberré vált. Tevékenysége nem merült ki a hagyma termesztésében, otthonosan kellett mozognia a makói piacon, szemmel tartotta a hagyma világgiaí árait, kereskedett is és önkéntelenül szélesebb gazdasági látókörre tett szert. Eppen ezért a hagyma nem csupán termény és árucikk volt. Mikor a harmincas esztendőök derekán először jártam Makón, Erdei elvitt számos hagymás otthonába. Korszerűen, de ízlésesen berendezett szobákba léptem, a falakon még könyvespolcok is voltak, de a mennyezetről sehol sem hiányzott a hagymát szárító rács. Mintha a hagyma felülről áldást osztana, és valóban ezt cselekedte.

Beszélhetünk sajtóságságos „makói lélekről”? Igenlő választ kell adnom. Makó állandó képviselője egészen haláláig *Justh Gyula* volt, a függetlenségi párt leghaladóbb tagja, *Károlyi Mihály* utóbb az ő hagyományát folytatta. *Justh Gyula* népben, nemzetben, országban gondolkodott, ezért választóinak soha, semmiféle személyes dolgában nem nyújtott segítséget. Makó népe pedig megértette és méltányolta ezt, mert mindig egyhangúan választotta meg képviselőjének. *Justh* megtanította a népet eszmékért, elvekért küzdeni, ez volt az oka annak, hogy Makón jóval tovább élt a függetlenségi Kossuth-párt, mint más városainkban. Vezetői: *Könyves-Kolonics József*, *Fried Armin* és *Diósszilágyi Sámuel* a néppel együttérző, széles látókörű, és emberi haladással lépést tartó értelmiségiek voltak, szabadelvű lelkek, minden megnyilatkozásukat nemes humanizmus jellemezte, nem hoztak szégyent *Justh Gyulára*. Csak egy jellemvonás hiányzott belőlük, ami *Justh*ot nagygyá tette: a dinamizmus. *Könyves-Kolonics* állandóan ezt hangoztatta: „Állok a strázsán”. Igaz, a strázsáló messzire látott, de hiába magyaráztam neki, hogy egy nép nem dönthet álló helyzet mellett, és akkor is helyt állhat, ha mozog. Lám, midőn *Justh Gyula* megcsinálta a választójogi blokkot, az első népparaszterű sereglést, *Jászi* radikálisait, a szociáldemokratákat, az eszmélkedő parasztokat és az értelmiség javát ugyancsak megmozdította, és egymás mellé sorakoztatta, *Jósi* bácsi becsületesen, de természetlenül ragaszkodott a virtuális strázsához. Erdei hozzájuk járt „iskolába”, jobb iskolát Makón nem is találhatott. Midőn pedig már mélyre szívta a marxizmust és tudatosan szocialista lett, továbbra is ragaszkodott mestereihez, mert hálás volt nekik. A makói Kossuth-pártból sem lépett ki, mivel haladóbb pártot a városban nem talált. Mindez Erdeinek csak becsületére válik.

Erdei korán a népi írókhoz csatlakozott, és egyike volt azoknak, akik — legszébb hagyományainkra hivatkozva — az író társadalmi elkötelezettségét vallották. Nem történt véletlenül, hogy a Márciusi Front tagjai első közös fellépésüket Makón tartották 1937. február 28-án, s ezen *Irodalom és társadalom* címen tartottam előadást. Esténk mindenképpen a Múzeum-kertben két hét múlva tartott nagygyűlés bevezetője volt. Ezután működni kezdett a Márciusi Front, mindnyájan tudtuk a teendőket, mégis a további toborzás sikere érdekében elkerülhetlenné vált elveink és eszméink határozott megfogalmazása. Erdei ezért ősszel ismét Makóra hívta az írókat. Ez a gyűlekezésünk részben törvényes, részben illegális volt. Engedélyt kaptunk nyilvános irodalmi este tartására, a rendőrség teljesen erre irányította figyelmét, még katonai erősítést is kért. Ennek köszönhetjük, hogy előző estén zavartalanul tarthattuk meg titkos gyűlésünket minden lényeges politikai kérdésben azonos véleményre jutottunk, és kiáltványunkat is megfogalmaztuk. Ezt az illegá-

¹ A makói előadás rövidített szövege.

lis, és egészen éjjelig tartó összefutást tekinthetjük a Márciusi Front „alkotmányozó gyűlésének.” A színhely *dr. Kiss Károly* készülő háza volt, a város közepén feküdt, eléggé magányosan, ablakai még nem készültek el helyüket pokrócokkal szegették be. Nem csupán írók jelentek meg, de különféle politikai csoportok hozzánk húzó, vagy egyenest velünk szolidáris vezetői is, így a békéscsabai kommunistákat *dr. Südy Ernő* képviselte.

A titkos ülés szervezése a konspiráció törvényeinek szigorú szemmel tartásával történt. Már Budapesten megoszlottunk kettesével, hármasával más és más kocsi-ba szállottunk. Megérkezésünk után minden kis csoporthoz egy makói „vezető” csatlakozott és különféle irányban kanyargó utcákon vezetett a színhelyre. A vélemények azonossága bizonyította, hogy mennyire megérett az idő a cselekvésre. Csupán egyetlen kérdést vitattunk meg négy szem között Erdei Ferencsel, Erdei fel akarta vetni a forradalom szervezésének a gondolatát. „Eddig a körötökben is hallgattam erről, de most végre szólanom kell.” — Lebeszéltem: éppen az előbb választották meg a Márciusi Front vezetőit: téged, Illyést, Veres Pétert, Kovács Imrét és engem. Előbb velük kell megbeszélünk. Különben is jelenleg forradalom helyett legfennebb zendülés törne ki sok áldozattal, kevés eredménnyel. Azt se feledd, hogy bár csupa megbízható ember gyűlt össze, ilyen ügy első megbeszéléséhez sokan vagyunk.” Erdei néhány pernyi gondolkodás után elfogadta érveimet.

Feledhetetlen este volt, mekkora hit lobogott bennünk: az országeremtés láza. Pedig amúgy félhomály vett körül, mindössze néhány petróleumlámpa pislákol. És a vacsora! Füstölt szalonát fogyasztottunk házi kenyérrel, *Szabó János* pedig hordóból csapolta a parasztbort.

Dr. Könyves-Kolonics Józsefnél szállottam meg. Mindig előtt a meghatottság, ha erre a tiszta lelkű, nagyszívú emberre gondolok. Milyen elvi keménység, s ugyanakkor mekkora gyengédség élt benne. Valahányszor náluk vendégeskedtem, hazatérve mindig „zicsivel” lepett meg, különösen finom csokoládébonbon volt ez, egy makói cukrászmester találmánya, de senki sem tudta, hogy miért neveztek el éppen „zicsinek”? Illegális gyűlésünk, meg az utazás fáradalmait nála pihentem ki, későn keltem, nemsokára ebédhez ültünk. Leánya, egy tényleges katonatiszt menyasszonya, késett, de néhány kanál leves elfogyasztása után megérkezett, sápadtan és izgatottan. Üdvözlésére se jutott időm, azonnal a lényegre tért: „A völegényem üzeni, hogy veszedelmes parancs érkezett: délután előadás közben letartóztatják.” Elgondolkoztam, megérző készségem segítségemre jött: „Adja át legmelegebb köszönetemet völegényének, mert érdekében meg merete sérteni a hivatalos titkot, de a hír, azt hiszem túlzás. Bizonyára olyan parancs érkezett, hogy amennyiben ürügyet találunk beszédemben, akkor tartóztassanak le. Mindenesetre résen leszek, lehetőleg nem szerezem meg nekik ezt az örömet.” A szótlanul lefolyt ebéd után, a házigazda megkérdezte: „Ugye, el akarsz készülni beszédedre?” — És íróasztala felé tessékeltem. „Igen, készülni szeretnék — válaszoltam —, de a kanapé felé mentem, és elvettem magam. — Az előadás kezdet előtt fél órával légy szíves fölkelteni!” — kértem Könyves-Kolonicsot, aki csak a fejét csóválta. Néhány perc után mélyen aludtam; mindig így készültem fel beszédeimre.

Arra ébredtem, hogy házigazdám simogatja a vállamat, néhány perc múltán a Korona felé mentünk, ennek nagytermében folyt le előadásunk. Már messziről láttuk, hogy a Korona környéke olyan, akár a megszállott terület. Gépfegyveres osztaggal megerősített gyalogság vette körül, így vonultunk be az egyre népesebben áradó közönséggel. A gyűlés izzó hangulatban indult, a feszültség egyre nőtt. Egymás után léptek dobogóra a népi írók, Erdei, Illyés, Veres Péter, Sárközi György, Kovács Imre és én. Gyűléseinket mindig Sárközi György irányította, következetesen utoljára szerepeltetett, de rang volt ez: „Te akkor is fel tudod dobni az embereket, mikor már fáradtak” — mondotta. Mikor a közönség elé állottam, a nagyterem ajtajában megjelent egy aranygalléros rendőrtiszt, mintegy ötven rendőr élén, kinn a katonaság várakozott. A gyűlés után barátaim azt mondták, hogy még sohase beszéltem ilyen elszántan s mégis higgadtan. Ez meglepte a rendőrfőtanácsost, különben sem lehetett mindenre kész elvetemült ember, mert beszédemben azért éppen elegendő ürügyet találhatott volna. A közönség példás fegyelmezettséget tanúsított, a szimpátiatüntetés csak a végén tört ki. Közös vacsora után ismét sokáig együtt maradtunk. Makót sohase tudtam gyorsan elhagyni, ottléteket mindig meghosszabbítottam, ott tartottak az összebúvó esték a makói Ritzben — az Iritz-kocsmát hívták így. Ha együtt voltunk Könyves-Kolonicssal, Diószilágyival és Friedl doktorral, mindig irigyeltem Erdeit, amiért Makón élhet ilyen emberek társaságában.

A makói Kossuth-párt lapja a Márciusi Front makói zászlóbontásáról bizonyos „szent önzéssel” számolt be. Nem volt ebben semminémű elítélendő szándék, csupán

saját politikai helyzetét kívánta megerősíteni általunk. A helyi sajtó szerint már első makói beszédem a Kossuth-párt újjászervezésének bejelentése volt. Ilyesmiről szó sem esett. Tárgyalásaink a Kossuth-párt pesti központjával később indultak meg, de akkor sem a Márciusi Front „beolvadása” jegyében. A Kossuth-párt tagjai barátaink és bajtársaink voltak, szorosan egymás mellett haladtunk, ugyanakkor a Márciusi Front sohasem gondolt önállóságának a feladására. Éppen ezért a makói Kossuth-pártiak téves következtetéseit nem igazítottuk helyre. A „családban maradtak”, nekünk nem ártottak, ők pedig hasznát vették.

Bevallom, nehezen hagyam el Makót, ahol rokonszenv és szeretet simogatott, bármerre is mentem. Budapesten baljósabb események vártak, 1937. október 14-re kitűzték a Viharsarok-per törvényszéki tárgyalását. Ezért tartóztattak volna le oly szívesen Makón, hogy mint lázítás közben tetten ért foglyot kísérhessenek a törvényszék elé. Könyvem három kiadásban jelent meg, mindegyikért külön vádiratot kaptam, és összesen héthónapi fogházat. Ehhez járult utóbb a Márciusi Front két kiáltványáért indított per, Szentes városának, valamint Pallavicini Alfonz ögrófnak, majd Hunyady Ferenc grófnak ellenem indított keresete. Összesen nyolc politikai per súlya terhelte vállamat. Úgy vélem, érthető lett volna, ha egy időre visszavonulok, és könyveim írásába kezdek. Senki se tehetett volna szemrehányást ezért, mégse ezt az utat választottam. A Márciusi Frontnak továbbra is tevékeny tagja és egyik vezetője maradtam.

Ennek ellenére untalan az a vád ér, mintha elleneztem volna a Márciusi Front politikai szerepét, és tisztára „szellemi mozgalommá” akartam szűkíteni. Akik ezzel a kérdéssel foglalkoznak, olyan értelemben teszik, mintha korlátlan mozgási szabadságot élveztünk volna, holott csakugyan országos hatású, és hívek tömegét magával sodró mozgalmunk ellen a hatalom gyorsan megkezdte az ellentámadást. Nemsokára csak olyan politikai szervezet nyerhetett engedélyt politikai gyűlés tartására, amely parlamenti képvisellel rendelkezett. 1938-ban mint Márciusi Front már nem jelenhettünk meg a politikai porondon. 1937 végén írta Erdei Ferenc *A szabadság politikája* című cikkében, hogy az író „ne illúziókat, hanem politikai mozgalmat erősítsen”. Ezért kezdtünk éppen Erdei indítványára tárgyalást a Kossuth-párttal, ez ugyanis parlamenti képviselővel rendelkezett, így, ha egyesülünk, megjelenhettünk a politikai mezőnyön. A budapesti Kossuth-pártban különféle elemek gyülekeztek, így az első világháború előtti 48-as párt maradéka, művelt, haladó polgárok, akik a parlament kispolgári párttöredékeit lenézték, de ide húzódtak az egykor Károlyi Mihályt követő októberisták is. Engem főként ők érdekeltek, mert bizonyos forradalmi folytonosságot jelentettek. A tárgyalásokon a Kossuth-párt részéről Nagy Vince, a Márciusi Fronttól Erdei Ferenc, Sárközi György, Kovács Imre és én vettünk részt. Elvileg gyorsan megegyeztünk, és azonnal gyakorlati tennivalókra került a sor. Mindkét fél megegyezett abban, hogy saját napilap nélkül átútó erejű munkát nem végezhetünk. Mi lettünk volna a szélsőbaloldal, a hajdani Károlyi-párt utóda, a polgári sajtót pedig óvatos szabadelvűség és mértéktartó reformtörekvések jellemezték. Éppen akkoriban eladó volt a *Magyar Hírlap*, mégpedig olcsón. Nagy Vince vállalkozott, hogy a vételhez szükséges tőkét megszerzi. Rügyszó, szép napok jöttek, teletve jóreménnyel. Nagy Vincében is mintha legjobb hajdani képességei támadtak volna fel. De váratlan fagy következett: a tőkések megtagadták támogatásukat, mert a népiek és a hajdani októberisták szövetezését túlságosan baloldalinak ítélték. Most már csak egyetlen lehetőség maradt: a Független Kisgazdapárt.

A Viharsarok-per után meghívást kaptam Eckhardt Tibortól, a Várban, lakásán találkoztunk. Alig ültem le rögtön a dolog velejére tért:

— Ha irodalmi célok indítottak könyved megírására, nagyot cselekedtél, de ha politikai céljaid voltak, akkor súlyosan vétettél.

Rögtön láttam, hogy miről van szó. Eckhardt attól tartott, hogy egy új, radikálisabb parasztpárt alaposan megkritikálhatja az ő kiscgazdái sorait. Megnyugtattam: ,

— Könyvemet nyilván politikai célból írtam, népünk felszabadításáért, de távolról sem azért, hogy politikus legyek. Politikai szerepet is csak ideiglenesen vállalnék, mert az én életformám az irodalom. Ellenben most és mindenkor szívesen támogatok minden politikust, aki valóban a népért küzd.

Eckhardt megnyugodott, egyelőre nem fenyegeti veszedelem, s jónak látta szövetezni velünk:

— Ha így van, akkor az ügynek feltétlen szüksége van reátok. Ne csak bíráljatok, gyertek segíteni. Akkor lehet majd komoly csatákat vívni, ha radikalizáljátok pártomat.

Közöltem, hogy csupán Erdeivel együtt vagyok hajlandó belépni, mert körünkben öt ítélem a legkülönb politikai tehetségnek. Ha mi már beilleszkedtünk, akkor hívjuk meg egyesével, kettesével bajtársainkat, nehogy tömeges bevonulásunk a párt képviselőtagjait megijessze. Erveimet Eckhardt helyeselte, és következő megbeszélésünkre már Erdei is meghívást kapott. Magyarországon azonban nincsen titok, nem-sokára csakugyan megrázó és szívenütő levél érkezett Könyves-Kolonics Józseftől. Szeretek dokumentumokkal érvelni, ezért a lényegét közlöm: „A napokban az a hír járta, hogy te is beléptél a kisgazda pártba. Leírhatatlan keserűség fogott el. Hát még ez is olyan mint a többi, mondtam a Viharsarok magvából, Makóról, s magamban tajtékozva. E pillanatban olvastam azonban a Magyarországon megjelent cikkedet. Itt a kávéházban írógörcsös kezembe tollat markolok — s most már megnyugodva kérlek, hogy maradjatok meg a Márciusi Fronton. A „»fronton«, ne csak a front mögött...” Midőn ezt a levelet kaptam, a kisgazda pártba történő belépést még csak fontolgattuk. Tervünket Könyves-Kolonics teljesen félreértette, a politikai menedék keresése távolról sem a Márciusi Front feloszlását, de védelmét jelentette volna. Méltó módon tudtuk volna terjeszteni folyóiratunkat, a Választ, parlamenti csoportunk ki tudta volna kényszeríteni, hogy legalább irodalmi estéket tarthassunk, ezekbe meg sok minden belefért.

Az ügy hűzódott, Eckhardt állotta a szavát. Egyik hozzá intézett levelém con-cetusa szerint ezt közöltem vele: „Engedd meg, hogy makói beszéded ügyemre vonatkozó kijelentéseidért ezúton is őszinte köszönetemet fejezzem ki.” Eckhardt a kisgazda párt éppen Makón tartott gyűlésén állott ki mellettem, midőn üldöztetésem javában folyt. Harc közben vissza szabad utasítani a fölkinált szövetséget? Ugyan-akkor miként győzzem meg Könyves-Kolonicsot, ezt a drága barátot és igaz embert? Folyt a levelezés, sajnos eredménytelenül. Ismét dokumentummal jövök. 1928 elején Könyves-Kolonicshoz írt levelém fontosabb részeit közlöm: „Kedves Józsi Bátyám! Erdei Feri ittlétekor fontos politikai megbeszélésünk volt Eckhardt Tiborral. Régóta aktuális volt az a dolog, mert az egész Márciusi Front politikai szempontból a levegőben lógott... Arra semmi remény sincsen, hogy önálló gyakorlati politikai mozgalmat indíthassunk. Csakis parlamenti képviselettel bíró párt kap gyűlésengedélyt, a választást a parlamenti képviselettel nem rendelkező pártoknak jóformán lehetetlennek teszik, tehát egy meglévő pártkeret felhasználása nélkül egyikünk sem vehet részt a gyakorlati politikában... A kisgazda pártnak tagadhatatlanul nagy tömegei vannak. Maga a párt frakciókra oszlik, de sok jóindulatú tagja és nagyszerű tömegei vannak, tehát megvan a remény, hogy keretében komoly és felelősségteljes magyar radikalizmust építsünk. A párt vezére, Eckhardt Tibor a diktatúra ellen folytatott harcával s az utóbbi években folytatott politikai szerepével mindenképpen becslést és rokonszenvet érdemel. Képességeit pedig már ellenfelei sem tagadhatják, a mi... mozgalmunkban vannak fiatalok, mint Erdei Feri, Kovács Imre, akik elsősorban politikai pályára valók. Politikai pálya nélkül gazdasági törekvéseiket sem tudják megvalósítani. (A makói hagyományokhoz sorsára céloztam. F. G.) Nem azért támogatjuk a kisgazda pártot, hogy becsapjuk. De nem is olyan áron, hogy eszméinket feladjuk. Részt akarunk venni programjuk kidolgozásában, eszmei hatást akarunk gyakorolni a párt politikájára. Ez kötelességünk, és arra kérlek, hogy ebben a munkánkban támogass bennünket. Tudom, hogy nehéz dolog ez Neked, de mindnyájunknak számolni kell a nehéz és keserves idők lehetőségével. Ma a Kisgazdapárt legkomolyabb demokratikus hajlamú párt. Nekünk nincsenek anyagi lehetőségeink, s nincs szervezkedési szabadságunk. Ha ilyen felkészületlenül megbonthatnók a Kisgazdapárt sorait, sokat árthatnánk neked, s a magunk ügyét nem tudnánk előre vinni... Eckhardt Tibor megígérte nekünk, hogy a demokratikus vonaltól sohasem tér el. Nagyon kérlek, Józsi Bácsi, hogy fontold meg ezeket, beszéld meg Ferivel s barátainkkal. Hosszas és kínos töprenkedés után döntöttem, s így döntött Feri is, akit igen szeretek, s igen nagyra becsülök. Soraidat várva igaz szeretettel és nagybecsüléssel őszinte híved: Féja Géza s. k.”

Könyves-Kolonics hajthatatlan maradt, én pedig nem írtam több levelet. Erdeire bíztam a dolgot.

Erdei hajlandó volt belépni a kisgazda pártba, de lépését a makói Kossuth-párt döntéséhez kötötte. Végző elhatározását csupán 1938. június 9-én tudatta: „Kedves Géza, régóta hallgatok a politikáról, aminek egyik oka, hogy egyáltalában nem lelkesítők az állapotok, a másik pedig hogy itt Makón nagyon keservesen folytak a dolgok, és végül is semmi eredményre nem vezettek a törekvéseim. A Kossuth-párt vezetőivel előbb szűk körben, majd a negyven tagú választmány előtt megtárgyaltuk a kisgazda pártba való belépést, illetve együttműködést és egyhangúan szembehe-

lyezkedtek a gondolatlat a derék magyarok. Különösen Kolonics és Fried elleneztek nagyon a gondolatot, s Márton Bálint, akire különösen hallgatnak az emberek. A dolog most már bevégeztetett, még egyszer fölvetni semmi értelmét nem látom. Ezek után számomra sincs más út, mint amit Eckhardt előtt is kijelentettem, hogy a Kossuth-párt nélkül nem lépek be a kiscgazda pártba, viszont a Kossuth-pártban természetesen semmi fantáziát nem látok, nincs más tehát, mint hogy passzív tagja maradjak mégis régi pártomnak, ami egyenlő a politikai semmittevéssel". Erdei ekkor már a Márciusi Frontban sem látott sok fantáziát, neki is tudomásul kellett vennie, hogy egyenként és összességükben körülzártak minket, és elszigetelték a néptől. Nem csupán politikai működésünket akadályozták meg. Nemcsak irodalmi estéinket tiltották be azzal az indoklással, hogy burkolt politikai propagandát folytatnak. Önálló gazdasági tevékenységet sem töltek meg...

Könyves-Kolonicsot és társait nem érheti gáncs. Ifjúságuk óta a Kossuth-párt hívei voltak, ehhez fűzte minden emléküket, és földtrentető eseményeknek kellett jönnie, hogy helyükből elmozduljanak. Mídon pedig a nagy fordulat megérkezett, Könyves-Kolonics komoly szerepet vállalt.

Nem csupán Erdei szülőföldje Makó, de a Márciusi Fronté is. Itt jelentettem be születését, itt fogalmaztuk meg hitvallásunkat. És ide köt a temetőben egy sír, melyben Makó legnagyobb fia nyugszik.

Tamasi Mihály:

A Márciusi Front és Erdei Ferenc

A Márciusi Frontnak, mint a magyarországi népfrentmozgalom első megjelenési formájának történetéről nem lehet anélkül beszélni, hogy Erdei Ferencről, életútjáról, politikai harcáról ne szólnánk. Erdei Ferenc politikai pályafutása pedig nem érthető meg a harmincas évekbeli makói társadalmi és politikai küzdelmek ismerete nélkül.

Erdi felismerte, hogy a parasztság felemelkedése csak az egész társadalom átalakításával, politikai küzdelem útján valósulhat meg. Érthető tehát, hogy fiatal éveitől kezdve a haladó, demokratikus eszmék lelkesítették. Még egyetemi évei alatt, a Szegedi Fialatok mozgalmanak tagjaként, bejárt a szegedi munkásokhoz, kapcsolatot tartott a munkásmozgalmi vezetőkkel, megismerkedett a szocializmus eszméivel. Szülővárosának, Makónak, élénk gazdasági, társadalmi és politikai élete, demokratikus közszelleme, a hagyományok ellenzéki megfigyelése meghatározta politikai pályafutását is. Az úri politikával szemben álló hagyományok, a haladó szellemű, liberális felfogású makói értelmiségiek (korábban *József Attila* támogatói), munkásmozgalmi vezetők egyengették útját a politikai küzdelemben.

Erdi szűkszavú, száraz tudományosságban is szenvedélyes hangú írásainak, a Márciusi Frontban betöltött szerepének mozgatórugóit csak akkor érthetjük meg igazán, ha tudjuk, hogy a helyi demokratikus küzdelmek során milyen kemény összecsapásokban, győzelmekben és vereségekben edződött politikai meggyőződése, előretökintő tudatossága. Műveiben, politikai megnyilatkozásaiban kimondhatatlanul is ott izzik a makói küzdelmek hevessége, szenvedélye, a vereségekből és győzelmekből leszűrt tapasztalata. A Futóhomok című művének anyagát azokban a hetekben, hónapokban gyűjtötte, mikor a makói (értékesítő jellegű) hagyományokhoz képest az ellenzéki hagyományok harcát vezette a kormányparti vezetőség ellen. A Duna-Tisza közén a Makón felvetődő kérdésekre kereste az országos érvényű választ.

Az ellenzéki hagyományok 1937 februárjában győzelmet arattak a háromezer tagú szervezetben, a kormányfőtanácsos elnököt és kiszolgálóit megbuktatták és új vezetőséget választottak. Erdeivel az élén. Szervekezeti naplójában¹ így számolt be reményeiről, terveikről: „Erőnk tudatában vállaltuk a nyílt kenyértörést és összehívtuk a háromezer tagú szervezet közgyűlését azzal, hogy válasszon új vezetősé-

¹ Erdei Ferenc: Szervekezeti napló. 1937–1945. Erdei Ferenc válogatott írásai és beszédei. Kossuth Könyvkiadó, 1973. 28. old.

get a szövetkezetnek. Mi teljesen a magunk embereivel mentük bele a választásba, elszakítván magunkat a kormányfőtanácsos elnöktől és összes híveitől. Ebben az időben óriási eseménye volt ez a városnak, a rendőrség egész szakasszal vonult ki a közgyűlési terem elé, és az összes telefonvonalak Makó és Budapest között mind a közgyűlés eseményeinek a híret vitték, egyrészt a hivatalos szövetkezet igazgatóihoz, másrészt pedig a Földművelésügyi Minisztérium uraihoz.

Hatalmas győzelmet arattunk és megsemmisítő vereséget mértünk ellenségeinkre. Kezünkbe került a szövetkezet, és a nép lelkesen vállalta azt, hogy hajlandó arra az útra lépni, amelyet mi elébetártunk. Lelkes hangulatban és sok jó reménységgel kezdtük meg a munkát."

E a remény csillan fel a Futóhomokban, is amikor a nagybirtok nélküli, demokratikus múltú alföldi mezővárosok paraszttársadalmát bizonyos mértékig alkalmasnak találja a parasztság „polgárosodásának” elősegítésére. A belterjes gazdálkodás fejlesztésére törekvő paraszti rétegek gazdasági megerősödése, felemelkedése, úgymond polgárosodása szempontjából — a makói tapasztalatok alapján — reményeket fűzött az említett alföldi mezőgazdasági városok autonóm szövetkezési kísérleteihez.

Ekkor még élet benne bizonyos illúzió e tekintetben. Tudományos lelkiismeretességét dicséri azonban, hogy a parasztság „polgárosodásának” ellentmondásait is éles szemmel felismerte, és szigorú könyörtelenséggel mutatott rá, hogy a magyar társadalom nincs berendezkedve a változásokra. Tudatában volt annak, hogy csak a fennálló társadalmi rend elleni politikai küzdelem szolgálhatja a parasztság felszabadulását.

Makón a harmincas évek közepén ellenzéki demokratikus tömörülés jött létre. Ebben részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet, amelyben a baloldaliak, a kommunisták és a kommunista szimpatizánsok befolyásra tettek szert. Közöttük kiemelkedő szerepet töltött be *Farkas Imre, Cser József, Szabó János, Szabó Jánosné, Diós Sándor, Gy. Varga Sándor, Szücs Imre, Szabó József, Kallós Lajos* és mások. A demokratikus front fő erejét a 48-as Kossuth-párt jelentette, amely nagy hagyományokkal rendelkezett Makón, és a haladó értelmiségieket, a városi kispolgárságot és a korszerű felfogású parasztokat, a hagymakertészek jelentős részét tömörítette. Vezetői között voltak azok a haladó, széles látókörű értelmiségiek, akik a huszas évek elején József Attila útját egyengették. *Könyves-Kolonics József*, aki később, 1944-ben, Makó felszabadulása után polgári városparancsnokként vállalta az élet újrarendelését, a demokratikus átalakításnak a feladatát, továbbá *Friedl Ármán* orvos, *Kiss Károly* ügyvéd. Vezetői között voltak olyan parasztok, mint a kommunistákat támogató *Márton Bálint* és *Bíró Sándor*, aki később, 1944-ben az ideiglenes nemzeti gyűlés képviselője volt. A csoportuláshoz csatlakoztak a helyi független kisgazdapártiak is, akiknek vezetője *Csorba János* ügyvéd volt. Ő ugyan ekkor még jórészt *Eckhardt Tibor* politikáját támogatta, de fokozatos politikai fejlődése útján eljutott a függetlenségi mozgalomig, *Bajcsy-Zsilinszky* oldalán részt vett az ellenállási mozgalomban és a főváros felszabadulása után 5 lett Budapest első polgármestere.

Az ellenzéki tömörülés helyi választási pártszövetségként alakult, és 1935 végétől egy időszaki lapot jelentetett meg *Várospolitikai Szemle* címmel. Ez a demokratikus pártszövetség nemcsak a helyi és az országos választások idején működött, hanem erőteljes politikai aktivitásról tett tanúbizonyságot, politikai gyűléseket szervezett, a város politikai életének fontos tényezőjévé vált.

Erdei Makó 48-as függetlenségi hagyományairól, 1935-ös külföldi tanulmányútjáról, Münchenből keltezett cikkében ezeket írta: „...Most érzem én, hogy mit jelentett a mi városunk életében a pusztíthatatlan függetlenségi érzés és mozgalom; most tudom csak, hogy miért tartotta Ady Justh Gyulát a 48 utáni idők nem világraszóló, de egyetlenül mélységekből táplálkozó politikusának. Most tudom csak, hogy az a függetlenségi harc, ha meddő és céltalan volt is, de nem volt okatlan, mert azt az életöszönt táplálta, amelynek igazsága ma már nyilvánvaló, s nyilvánvaló az is, hogy ugyanazok a források lehetnek újabb életmentési kísérletünknek kútfejei, amelyekből ez az életöszönt táplálkozott.”²

A Kossuth Pártot, amelynek országosan csak Budapesten, Makón és néhány más városban volt még némi bázisa, így jellemezte: „A komolyan radikális polgári pártok közül egyedül a Kossuth-párt roncsai léteznek még, s ahol úgy is él, mint Makón, csudájára járnak a jövőbenézők.”³ Ennek a pártnak lett 1937 elején a makói titkára, s egyben a *Várospolitikai Szemle* szerkesztője, miközben — a már említett

² *Várospolitikai Szemle*, Makó, 1937. augusztus.

³ Uo.

módon — a hagyománytervezők szövetségének is elnökévé választották 1937 februárjában. Szinte hihetetlen, hogy a 27 éves fiatalember milyen óriási intenzitással vett részt a helyi gazdasági és politikai küzdelmekben, miközben a falukutató irodalom immár klasszikus alkotását, a Futóhomokot is megírta.

A makói demokratikus csoportosulás vezetői — főleg Erdei közvetítésével — szoros kapcsolatot alakítottak ki a népi írók mozgalmával. Támogatták törekvéseiket, s úgy vélték, hogy politikai harcot kell indítani a demokratikus célok kivívása érdekében. Azt hitték, hogy a Márciusi Front megalakítása nem más, mint a népi írók mozgalmának politikai mozgalmá szerveződése, illetve az általuk legdemokratikusabbnak tartott pártnak, a Kossuth-pártnak az újjászervezése, korszerűsítése. 1937. február 28-án irodalmi estet tartottak Makón, ahol *Féja Géza* már a megalakítandó Márciusi Front programját ismertette — amiről most is szólt. A Városi politikai Szemle az irodalmi estről beszámolt és közölte a Márciusi Front 12 pontból álló követeléseit.⁴

A makói ellenzéki demokratikus vezetők — köztük Erdei is — kezdettől fogva hajlandók voltak a Márciusi Front-mozgalmat politikai eszközökkel támogatni. Erdei politikai fejlődését a kiéleződő helyi gazdasági és politikai küzdelem nagymértékben elősegítette. Makó és a harmincas évek Magyarországnak társadalmi valósága csattanós választ adott a Futóhomok című művében itt-ott kiérezhető illúzióra. 1937 nyarán a kormányzat az országos jellegű nagygazda-szövetkezetnek, a Mezőgazdasági Termelők Egyesült Szövetségének, a METESZ-nek adta meg hagyománytervezés kizárólagos jogát, ami egyenlő volt a makói ellenzéki hagyománytervezet megfogyatásával. A hagyománytervezők — hogy értékesíthessék hagyományukat — egyenként beléptek a METESZ-be vagy az egész szövetkezet kérhette felvételét — azzal a feltétellel, hogy Erdeit eltávolítsák a szövetkezet éléről. Szövetkezeti naplójában némi keserűséggel, de higgadtan és szinte tudományos objektivitással számolt be az eseményekről: „Nem kevésbé izgalmas közgyűlés volt a színhelye a megütközésnek, mint februárban. Itt azonban lemaradtunk. Szavazásra nem is került sor, mert áruló keréstartásaink olyan kitűnő oktatást kaptak a hivatalos szövetkezet és a kormánypárt vezetőitől, hogy néhány elszánt fogással a mi gyakorlatlan és tisztességes igyekezetünket teljesen megghiúsították. Ha szavazásra kerül a sor, akkor nyílt kérdés, hogy felül maradtunk volna-e, így azonban menthetetlenül leterítették bennünket, és nem maradt más út számunkra, mint kivonulni a közgyűlésből, hogy legalább a tagok szavazata ne szentesítse egyes vezetőik árulását.”

A vereség tanulságai még inkább meggyőzték arról, hogy a parasztság felemelkedéséhez, szabad fejlődéséhez az utat csak a politikai harc, a Horthy-fasizmus elleni demokratikus küzdelem nyithatja meg.

A hagyománytervezetben elszenvedett vereség nem törte meg. A Futóhomok megjelenése, sikere ismertté tette nevét az egész országban. 1937 nyaratól kezdve aktívabban részt vett a Márciusi Front-mozgalmában és éppen ő kezdeményezte, hogy a front Makón tartson találkozót. Elgondolását *Sárközi Györgyhöz* írott levelében körvonalazta. A szeptember elején a városban sorra kerülő kiállítás és vásár nyújtotta alkalmat akarták felhasználni a találkozásra. Irodalmi est, szövetkezeti kertgazdaságok, tanyák megismerlése, az egyik makói olvasókörben anketészerű megbeszélés szerepelt a programban. Erdei azt javasolta, hogy a találkozó eredményessége érdekében a Márciusi Front vezetőin kívül hívják meg — ahogyan ő fogalmazta — „a vidéki egyetemek embereit, Budapestről katolikus és protestáns reformereket, a Gondolat című folyóirat és a szocialisták embereit.”⁵ Ő tehát már ekkor a szélesebb, népfrontszerű összefogás gondolatát fogalmazta meg — amelyből nem hiányoztak sem a szociáldemokraták, sem a kommunisták — a Gondolat című folyóirat közvetítésével.

A tervezett program jórésze azonban nem valósult meg. Az írói estet, a front találkozóját október elején tartották meg. Az érdeklődő közönség előtt a Márciusi Front vezető írói léptek fel, többek között *Erdei Ferenc*, *Ilyés Gyula*, *Veres Péter*, *Féja Géza*, *Sárközi György*, *Kovács Imre*. A front vezetői *dr. Kiss Károly* Kossuthpárti ügyvéd lakásán tanácskoztak a makói szövetség ellenzéki vezetőivel. A tanácskozáson részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet titkára, továbbá *Könyves-Kolonics József*. Azt vitatták meg, hogy a makói demokratikus tömörülés hogyan támogathatná aktívabban a Márciusi Frontot. A makói vezetők helyeselték azt az elgondolást, hogy a Márciusi Front alakuljon politikai mozgalmá, amivel azon-

⁴ Városi politikai Szemle. Makó, 1937. március.

⁵ K. Nagy Magda: A Válasz. Szépirodalmi Könyvtudó, 1963. 327—328. old.

ban a front vezetői közül csak Erdei Ferenc és Kovács Imre értett egyet. Kidolgozták a Makói Kiáltványt és a Márciusi Front bizottságába bevonták Erdei Ferencet is.

A kiáltványt, illetve a Front márciusi programjának újraértékelt magyarázatát a Válasz és a Híd című folyóirat mellett a makói Várospolitikai Szemle is közölte. Ebben a front vezetői újra meghirdették a demokratikus erők összefogását, hangoztatták, hogy népi demokráciát akarnak, a magyar dolgozók törekvéseit fejezik ki. A legfontosabb új mozzanatként bejelentették: „A Márciusi Front makói összejevetelén elhatározta, hogy működését kiterjeszti és elveinek megvalósítására gyakorlati feladatokat is vállal.”

A Márciusi Front vezetői közül kétségkívül Erdei Ferenc volt a legmesszebbre látó író és politikus. Noha ekkor még nem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepét, meggyőződéssel vallotta, hogy a szándékainak megfelelő politikai tényező a munkásság és a parasztság. A szabadság politikája című cikkében, amely a Válasz 1937. decemberi számában jelent meg, hangsúlyozta, hogy eddigi tevékenységük politikai mérlegét csak úgy készíthetik el, ha annak a munkás-paraszti politikának a szempontjából ítélik meg a hatást, amelyért maga az írói lázítás folyt és folyik.

A határozott hangú, tudományos megalapozottságú tanulmányával kimondatlanul is a Márciusi Front küzdelméhez kíván programot nyújtani. Leszámol azokkal a nem kevesek által táplált illúziókkal, hogy az uralkodó osztályok, az „úri középosztály” lelkiismeretének felébresztésével lehet a parasztság felemelkedését szolgálni. Hangoztatja, hogy „a szabadságot nem lehet kikunyerálni. Nincs történelmi pillanat, amelyben a szabadságot ingyen és önkéntesen adják.” Az írói „láztás” nem elegendő és nem célravezető, hiszen az úri hatalom politikai tettek fogja fel és óhatatlanul kiváltja megtorló reakcióját. Nyíltan kimondja, hogy Magyarországon „nincsenek valóságos szabadságjogok... csak illúzió itt a szabadság, és futóhomokra épít, aki arra épít.” Az írói demonstráció hősiesség, de csak az a politikai hatása, hogy „felkeltette olyan emberek érdeklődését, akikre szükség lesz a politikai harcban és közelebb hozta egymáshoz őket.” Legfőbb következtetése: „A szabadságért és a szabadságjogokért küzdeni kell — másrészt nem is érdemes ebben az országban —, ennek a küzdelemnek azonban politikai módszere van.”

Bár található politikai következtelenség is cikkében (nemcsak a „fajelmélet megszállottaival”, hanem „az osztályharc és a szocializmus kollektivistá dogmatikusával” is szemben áll), alapjában véve Révaival egyezően szabja meg a Márciusi Frontmozgalom feladatát: „... azt követeli ma a tiszta szándékú magyar írótól a szabadság politikája — írta —, hogy ne a több és nagyobb szabadságnak az illúzióját táplálja, mert ez veszedelmes önáltatás, hanem azzal éljen, ami valóságosan a birtokában van, és azt fordítsa arra, ami a nagyobb szabadság útján valóban fontos és jelentékeny: segítse elő egy olyan politikai mozgalomnak a keletkezését és erősödését, amely a szabadság megépítését célozza, egyszóval legyen politikus, és ne illúziókat, hanem politikai mozgalmat erősítsen”.

1937 végén volt bizonyos reménye annak, hogy a Márciusi Front-mozgalom az Erdei megjelölte irányba fejlődjék. A Kelet Népe 1941. április 1-i számában megjelent Reformkorszak epilógusa című cikkében — visszatekintve az 1937—1938-as időszakra — az ország hangulatát a következőképpen idézte fel: „Az a néhány év, ami alatt körülöttünk és műveink körül zajlott az ország, számunkra bizonyos hőskor volt... A megütött hangból a márciusi napokon túlhullámzó hangulat lett, egyre erőteljesebben áramló politikai, vagy ha úgy tetszik történelmi hangulat. A légtér izgalmát ébren tartották és erősítették azok a művek, amiket a megmozdult írók írtak egyre sűrűbben a parasztokról, a falvakról, a középosztály vétkéről, a kivándorlásról, szóval a magyar nép »sorskérdéseiről«. Ez a történelmi hangulat az újításnak és a konstruktív forradalomnak, a népi megújulásnak a politikai izgalma volt, tehát valami légnemű halmazállapot. Mozgalom lett, de nem volt szilárd formája, nem volt mederbe vajt útja, nem volt kitűzött iránya, csak tere volt, amelyben szerte áramlott.”

Lelkes írásán nemcsak a „hőskor” izgalma érződik, hanem a politikai és egyben tudományos önbírálat is.

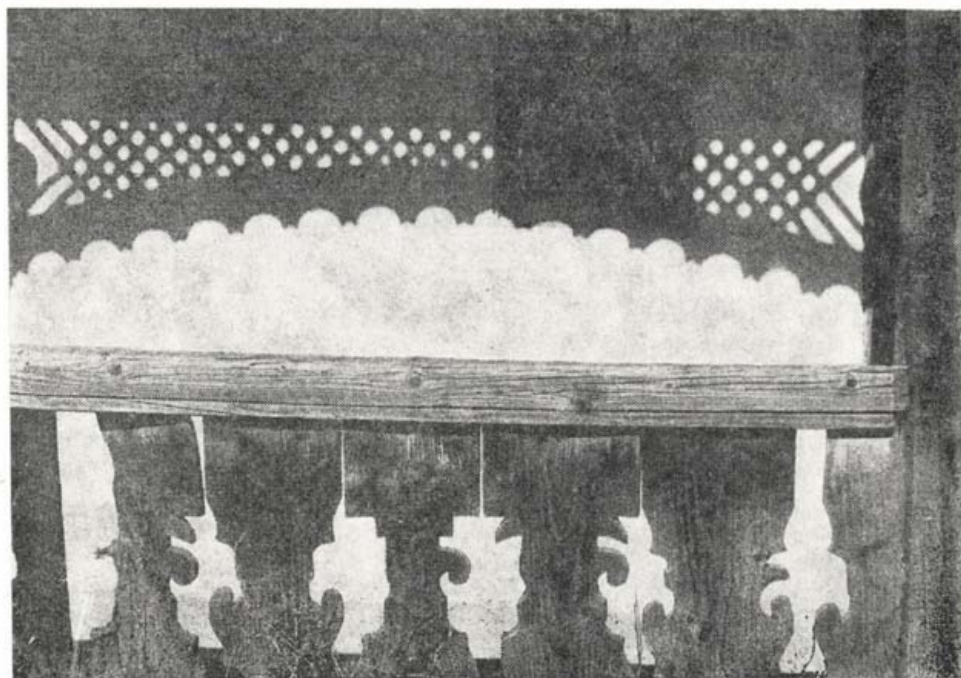
A kedvező politikai hangulatot a Márciusi Front nem tudta kihasználni: „1937 őszén és telén érte el legmagasabb hőfokát a földégett politikai hangulat — írta —, ez a néhány hónap volt a hőskor tetézése. Ezekben a hónapokban olyan közönséges volt az ország a „falukutató” irodalomnak, hogy mind a mozgalom írói, mind a közönség előtt szinte korlátlan lehetőségek nyíltak meg.

Ha ebben az időben van soraink között legalább egy olyan politikus, aki ösztönrel és ítélőképességgel ismeri a politikai cselekvés elemeit, és van benne erő, amely bánni is tud ezekkel, szóval politikai cselekvőképesség, akkor a fölgerjesztett hangulatból politikai mozgalom lehetett volna, a lelkesedő közönségből politikai követők és hívek serege, és az írókból garnitúra vagy legalábbis politikai agitátorok fényes csapata. Nem volt. A mozgalomból nem lett politikai mozgalom.”

Az okok között említi, hogy a mozgalom szereplői nagyon különböző emberek voltak, írói törekvés és nem kevésbé politikai hovatartozás tekintetében. Azt is sokatmondónak tartja, hogy többségük nem parasztszármazású, hanem középosztálybeli volt, „akiknek fölfedezés és »vállalás« volt a parasztügy”. Előrelátó jóslása bekövetkezett: perek indultak az írók ellen (őt is bíróság elé állították), „lohadt a hangulat heve és 1938 tavaszától kezdve egyre inkább estébe hajlott a hőskor alkonya”.

A hőskor értékeit a megjelent művekben látja: „Ami változatlan erővel megmaradt, mint a hőskor szülötte és jövendőre szóló tanúja — olvasható cikkében —, nem más, mint az a néhány mű, ami ekkor született. A Viharsarok, a Puszták népe, A tardi helyzet, a Néma forradalom, a Futóhomok, a Alföld parasztsága, a Számadás, az Egy parasztcsalád története.”

Erdei Ferenc parasztpolitikusként kezdte és végezte, de eközben sokféle fronton harcolt, gazdaságpolitikában és tudománypolitikában, értelmiségi mezőnyben és a munkás-paraszt szövetségben, a szocializmus kivívásáért és szocialista építésünk aprómunkájában a földreformtól a közigazgatás reformjáig. Bárhol is dolgozott és harcolt, azok az igaz eszmék és törekvések vezérelték, amelyek politikai pályafutásának kezdetét, a Márciusi Front-mozgalomban betöltött szerepét is meghatározták.

Rimóci ház (Sági I. felvétele)

A III. Komárom megyei Ifjúsági Honismereti Tábor eredményei

Az 1975-ben megrendezett rédei tábor után már hagyománnyá vált a nyári szünetben a honismereti középiskolai tábor megrendezése. Az első, csak néprajzi gyűjtéssel foglalkozó tábor után már 1976-ban csaknem minden szakág, a régészet, néprajz, munkásmozgalom-, ipartörténet témaköreiben ismerkedtek a csoportok a gyűjtés és feldolgozás alapfogalmaival.

A III. megyei tábor meghirdetésénél a minőségi munka fokozása érdekében főként a korábbi résztvevők jelentkezését vettük figyelembe. Kisbér, Komárom, Tata, Tatabánya, Esztergom középiskoláiból 26 tanuló vett részt az 1977. július 4—13-ig tartó tábori munkában. A rendező szervek — a Komárom megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, a Komárom megyei Művelődési Központ, a Komárom megyei Múzeumok Igazgatósága, a Hazafias Népfőnt — Esztergom Kertvárosban, a Hell József Károly Bányagépzési Technikum Kollégiumában adtak kitérő szállást és étkezési lehetőséget a tábor résztvevői számára.

A régészet, a néprajz és a munkásmozgalom mellett kiemelt feladat volt a földrajzinév-gyűjtés, a tábor helyének kiválasztását is ez határozta meg. Esztergom környéke fehér folt volt a névgyűjtésben és az 1980-ra tervezett megyei kiadványhoz nagy segítséget jelentett a tábori munka. A csoportok vezetésére a korábbi évekhez hasonlóan szakkörvezetők és múzeológusok vállalkoztak. A 4—5 fős csoportokban már a korábbi táborokban is részt vett, gyakorlatlanul rendelkező tanulók is voltak, akik segítettek a vezetőknek. Így a rövid idő — nem egészen 10 nap — alatt is komoly munkát végeztek.

Kezdetben talán a *régész csoport* volt a legnépszerűbb, hiszen a múzeológiának ez az egyik legizgalmasabbnak tűnő ága. A táborban azonban nem a „nagy leletek” megtalálásával, hanem a régészeti aprómunkával ismerkedtek meg a résztvevők, a leletmentések sokszor fárasztó, kitartó munkát igénylő részével. Ez alkalommal Esztergom-Kovácsi falu középkori temetőjének leletmentő munkálataiban vettek részt *Lázár Sarolta* régész vezetésével. Még a bolygatott, lelet nélküli csontvázak tisztítása, mérése, rajzolása, fényképezése is nagy élmény volt a csoport résztvevőinek, s főként az, hogy megértették a leletmentés fontosságát a város történetének rekonstruálásában. Ezt egészítette ki még a Balassa Bálint Múzeum gazdag régészeti raktárának, restaurátor műhelyének megtekintése, ahol láthatták a tárgyak átalakulását az ásatástól a kiállításra, feldolgozásra alkalmas állapotig.

A *néprajzitárgy-gyűjtés* szintén nagyon vonzó ágazat. A csoport *Verebélyi Erika* múzeológus vezetésével Sárissáp, Pilliscsév, Pillisszentlélek községekben gyűjtött. Egy szlovák asszony viseletének változatait kísérték végig a születéstől a halálig. Rajzokkal, magyarázatokkal látták el beszámolóikat, s a ruhatípusokról színes diaposzítíveket is készítettek. Közben figyeltek a népszokásokra is, ezek közül a Luca napi szokásokat írták le. Pruszlikokat, köcsögöket, főként ajándékba is kaptak, de sikerült felmérniük a megyei szlovák néprajzi gyűjtemény számára fontos megvásárolandó anyagot. Tárgyak, szokások megismerésén túl, a parasztiélettel, az emberekkel való ismerkedés emberileg is sokat nyújtott a csoport tagjainak.

A *földrajzinév-gyűjtő csoport* munkája komoly előkészítést és kitartó, kevésbé látványos munkát igényelt. Gyűjtőmunkájukat mindenütt lelkesen segítették a helyi tanácsok a régi kataszteri térképek átadásával, adatközlők szervezésével és alkalmas helyiséget is kaptak a munkához. Az egyik — *Körmendi Géza* tatabányai gimnáziumi igazgató vezetésével dolgozó — csoport 3 község (Nagysáp, Epöl és Domos) kül- és belterületének földrajzinév-anyagát gyűjtötte össze. Epölnön kiemelték *Társik János*

nyugdijas tsz-elnök kitűnő adatközlését és segítségét. Az adatgyűjtés közben természetesen figyeltek a nevekhez fűződő szokásanyagra, mondákra és ezeket is feljegyezték. A másik csoportot *dr. Turi Róbert* kisbéri tanár, a megye legjobban működő szakkörének vezetője irányította. Pilismarót névanyagát gyűjtötték össze, 39 bel- és 155 külterületi nevet sikerült rögzíteniük. A pontos adategyeztetések, térképkészítés, adatlap-kitöltés mellett figyeltek a nyelvjárási sajátosságokra, a nevek kiejtésbeli pontos rögzítésére. A csoport tagjai az összegzés munkáját is kollektívan, nagy figyelemmel és kedvvel végezték.

A hamarosan 100 éves évfordulóját ünneplő *Dorogi szénbányászat bányászkolóniájának bontás előtti felmérését* végezte a munkásmozgalmi, ipartörténeti csoport. A tagok között tavaly már a tatabányai gyűjtésben részt vett, tapasztalt gyerekek is voltak. Nagy segítségükre volt a gyűjtésben, a veteránok felkutatásában a járási pártbizottság és a múzeológus — *F. Molnár Anikó* — betegsége miatt a csoportot vezető *Biczó Sándor* helyismerete. A bányászkolónia lakástípusainak, berendezéseinek megismerésén és dokumentálásán túl pártkönyveket, fényképeket, iratokat, használati tárgyakat, bányászati eszközöket is gyűjtötték. Külön eredményt jelentett a helyet adó *Hell Károly* Bányagépészeti Technikum geológiai és bányászati műszereinek átadása a Munkásmozgalmi és Ipartörténeti Múzeum számára. A veteránok elbeszéléseiben a mozgalmi munka veszélyei, a megrázó élmények az értékes adatokon túl neveltek, gazdagítottak is.

Szirtes László, a Komárom megyei Művelődési Központ igazgatója zárószavaiban a fontos szakmai munkán túl — amely megtanít a megfigyelés, rögzítés, bemutatás folyamatain keresztül a lényegmeglátásra, az összefüggések felismerésére — hangsúlyozta a tábori munka emberi, érzelmi, világnézeti nevelő szerepét. A kollektív munka, a szabad idő hasznos, tartalmas eltöltése során mélyül az érzelmi töltés, így az egész éves szakköri munka után és a következő évit megalapozva, a honismereti mozgalom valóban elérheti igazi célját és részese lesz a hazafias és internacionalista nevelésnek. A táborokban résztvevők későbbi tanulmányaik során és egész életükre kihatóan felhasználhatják az itt szerzett tapasztalatokat, és valóban hazájukat szerető, szülőföldjük múltját ismerő, közösségi emberekké válhatnak.

A tábor rendezői és vezetői köszönik a helyi vezetők támogatását, a részt vevő diákok és a szakmai vezetők lelkes munkáját, és ezzel búcsúznak: Viszontlátásra 1978-ban a IV. Komárom megyei Honismereti Táborban!

Dr. B. Szatmári Sarolta

A XIV. Jókai-napok

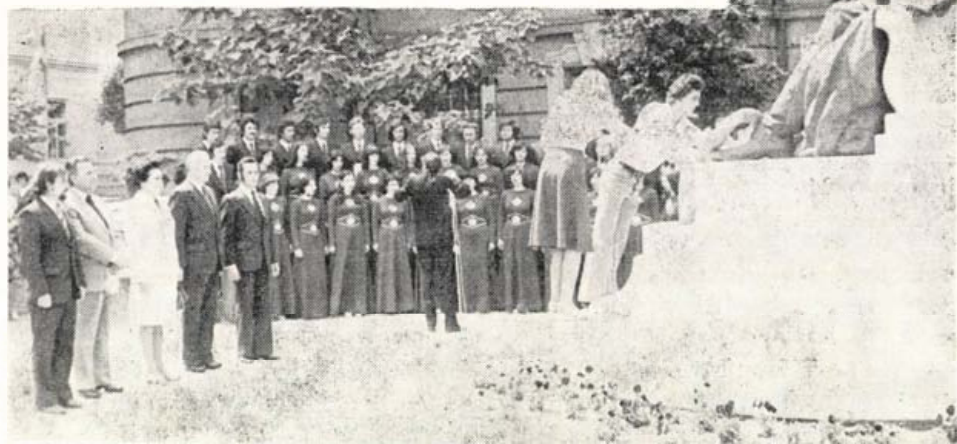
Hatvan évvel ezelőtt hirdette *Lenin*: „A művészet a népet illeti meg. Mély gyökereivel át kell fognia a legszélesebb dolgozó tömegek új életét. A tömegeknek viszont meg kell érteniük és meg kell kedvelniük a művészetet!” Ezeknek az alap gondolatoknak a szellemében rendezte meg 1977. május 21. és 29. között a szlovákiai Komáromban a pozsonyi Népművelési Intézet, a CSEMADOK KB, valamint a komáromi járási és városi szervek Csehszlovákia magyar nemzetiségű szavalói, prózamonddói és színjátszói részére a XIV. JÓKAI-NAPOK-ot. Az ország legjobb versmondói, magyar színjátszó csoportjai versenyeztek, tanultak és szórakoztak 8—10 napon keresztül ezen a találkozón. Bíráló bizottság pontozta a csoportok szereplését, s az előadást követő napon a műsorválasztást, a rendezést, a színpadképet, a

legjobb női és férfi szerep alakítását és a legszebb színpadi beszédet értékelték.

Ma már természetes ez az évenkénti találkozó, de nem volt ilyen biztos az indulás. Mennyi munka, fáradozás, éjszakázás és lemondás árán születik meg egy-egy ilyen ünnepi hét? Hogyan is fejlődünk idáig?

A második világháború befejezése után az utcán nem volt szabad anyanyelvünkön beszélni, mert aki nem vigyázott, a magyar beszédért könnyen megkapta a rendreutasítást, sokszor verés formájában. A magyar iskolákat bezárták és csak miután Csehszlovákia Kommunista Pártja átvette a hatalmat, nyíltak meg újra a magyar nyelvű alaps- és középfokú iskolák. Közben nagyon keserves éveket élt át a szlovákiai magyar nemzetiség. Volt áttelepítés, kitele-

A koszorúzási ünnepség. (Jobbról balra: dr. György István, a CSEMADOK KB főttkára, Benyo Máté, a Szlovák Nemzeti Tanács alelnöke, Kurucz Nándorné, a CSEMADOK komáromi járási szervezetének elnöke, Varga Béla, a CSEMADOK KB tagja, Németh János, a CSEMADOK járási titkára.

pítés, megalázás, reszlovakizáció. És mindezek után még voltak, akik bíztak a jövőben, volt erejük újrakezdeni a kulturális élet szervezését.

Sok mindennek kellett megtörténnie, hogy 1956 tavaszán első alkalommal megvalósuljon az ország magyar ajkú lakosainak központi verselő bemutatója Komáromban.

Az országos magyar nyelvű vers- és prózamondó verseny évről évre megismétlődött. Az igények a vers mondani- valójával, a versmondással szemben emelkedtek. 1963-tól már a járáások legjobb színjátszó csoportjai is eljöttek Komáromba.

A kezdeti gyermekbetegségek leküzdése után egyre emelkedik a színvonal és bővül az együttesek száma. A szervezők gondoskodnak arról is, hogy a szlovák irodalom remekeit ne csak a magyar résztvevők, hanem szlovák nyelven szlovák előadók is tolmácsolják a hallgatóság részére.

Kedves és jelentős színt jelentenek a fesztiválon az alapfokú (általános) iskolák színelőadásai. Azért fontos a gyermekek szereplése, mert az ő korukban kell kezdeni a szép és tiszta beszéd tanítását, az irodalom és színjátszás, valamint a szép versmondás megszerettetését. A Jókai-napoknak tulajdonképpen ez a fő feladata.

Nagyon fontos szerepe ennek az országos, évenként megismétlődő fesztiválnak, hogy „összehozza” az embereket, a népeket, a nemzeteket és a nemzetiségeket. Ennek érdekében hívnak meg minden évben szlovák előadókat, és ugyanakkor a Magyar Népköztársaságból is egy-egy kultúrscsoportot.

A Jókai-napok befejezésekor immár tradíció a Csehszlovákiai Magyar Tanítók Énekkarának fellépése, akik európai szintű éneklésükkel nemegyszer gyönyörködtették a záróünnepség résztvevőit a Szakszervezetek Házának előadótermében (a fesztivál színhelyén), és a Jókai-szobor megkoszorúzásánál. Ez évben örömmel hallgattuk a pozsonyi főiskolásokból alakult Ifjú Szívek énekkarát is.

Igazságtalanok volnánk, ha a legnagyobb szeretettel nem emlékeznénk meg a komáromi Magyar Területi Színház művészeinek megnyitó előadásairól, szakmai tanácsaikról és mindennemű segítségükről. Az ünnepi akadémián, a Jókai szobor megkoszorúzásánál nagyon hiányzik a közönségnek, ha nem hallhat egy szép verset *Dráfi Máttyás* előadásában.

Az 1977. évi Jókai-napok gazdag műsorából — honismereti szempontból — érdemes kiemelnünk a vers- és próza-

mondók országos versenyét, a Dunaszerdahely Járási Népművelési Központ mellett működő FÓKUSZ Irodalmi Színpad *Ady Endrére* emlékező műsorát, s a komáromi magyar tannyelvű gimnázium irodalmi színpadának *Szülőföldemen* című összeállítását. Ugyancsak itt kell megemlítenünk a komáromi Duna menti Múzeum Dél-Szlovákia-i

népviselőket bemutató, ez év nyarán nyílt kiállítását.

Minden részt vevő csoport érzi, hogy a Jókai-napoknak jelentős szerepe van az internacionalizmusra való nevelésben, a jövő emberének formálásában. Nagy dolog eljutni a komáromi fesztiválra versenyzőként, de még nagyobb érdem ott elsőnek lenni.

Csőlő László

A Honismeret Szerkesztő Bizottsága köszönti dr. Végh Józsefet abból az alkalomból, hogy a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki.

*

Sokan méltatták már — hazai és külföldi tudományos fórumokon — Végh József érdemeit. Én talán más nézőpontból tudok a képhez néhány ceruzavonással vázlatot adni. Azoknak a szemszögéből, akik mesterükként tisztelik őt. Igaz, nincs egyetemi katedrája, mégis annyi tanítványa van szerte az országban, mint tekintélyes egyetemi professzoraink bármelyikének. Pedagógusok (és más foglalkozásúak) tucatjait tanította meg arra, hogy ne hagyják magukat elszürkülni az iskola, a munkahely hétköznapijaiban, hogy magas mércét állítsanak mind maguk, mind diákjaik elé, hogy az oktatás-nevelés színvonalasabb, ha a tudományt is szolgálja. Emberi, tudósi magatartásával példát is mutatott erre. Egyik kezdenényezője és a kezdeti nehézségeken átgátlója volt a honismereti diáktáboroknak, országos mozgalommá fejlesztette a földrajzi nevek gyűjtését, tudományos értéket adott a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének felkutatásával foglalkozó munkáknak; kitűnő útmutatóival, szívfős munkával hozzájárult a nyelvjárási gyűjtőpályázatok színvonalának emelkedéséhez.

Végh József tudományos ambícióit is alárendelte annak a küldetésnek, hogy önkéntes nyelvész munkatársak tucatjait készítse fel a korban igen sürgetővé lett nyelvjáráskutatás néhány nagy jelentőségű feladatának teljesítésére. Nem sajnálta feláldozni íróasztal csendjét a tudományszervezés érdekében.

Kováts Dániel

„A FOLKLÓR A MAI ÉLETBEN — NÉPMŰVÉSZETI EGYÜTTESEK, MINT MŰVELŐDÉSI KÖZÖSSÉGEK” c. pályázat (ld. *Honismeret* 1976. 2—3. sz.) beadási határidejét minthogy a legközelebbi, VI. Dunamenti Folklor Fesztivál megrendezésére újabb döntés szerint csak 1978 nyarán kerül sor, meghosszabbították.

A pályamunkák új beadási határideje: 1978. március 1.

A pályázni óhajtok választott témájuk kidolgozásához részletes sokszorosított útmutatót igényelhetnek a Bács-Kiskun megyei Művelődési Központtól (6601 Kecskemét, Pf. 79.)

80 esztendeje született Tamási Áron

Tamási Áron:

Emberi szó¹

Némelyek mulatságosnak vélték azt a csevegést, amelyet egyszer, még a harmincas évek végén, *Móricz Zsigmonddal* folytattam. Ugyanis mi ketten, egy óra leforgása alatt, néhány szónál többet nem beszélünk. Apám is ilyen nagy csevegő ember volt. Serdülő koromban eleget jártuk mi ketten a határt, de sok beszéddel sem a kaszálókat, sem a gabonaföldeket nem riasztottuk el attól, hogy valamit teremjenek. A gimnáziumi esztendők alatt is volt egy atyai igazgatóm, aki maga elé idézvén a rossz diákokat, úgy rótta meg, hogy egy darabig csóváltgatta a fejét, majd így szólt: „No, eredj!” Későbben pedig, amikor katona s majd egyetemi hallgató voltam, gyakran vendégeskedtem a nagybátyámnál, aki nagyprépost volt, s akinek az iskolázatásomat is köszönhettem. Hát Áron bácsi sem szaporította sokat a szót, sőt a Hegyi Beszédet is, mely tudvalévőleg felsorolja, hogy ki-mindenki nyerheti el a mennyek országát, egyszer így foglalta össze: „Légy jó, s eredj bé!”

Ilyenformán a hajlam és a tapasztalat egyaránt közreműködött abban, hogy én is módjával éljek a szavakkal. Úgy hiszem, ez nem is esett káromra, különösen az utolsó húsz esztendőben, mely idő alatt a könnyű szóhasználat tetemes kárt okozott.

Most azonban nekem is mondanom kell valamit. S ez elég nehéz. Nem a csevegés hálójától félek, hanem a vágyaimmal küzdöm inkább. A vágyaimmal, melyek esztendőkön keresztül sok gondolatot gyűjtöttek halomba, az elmondás sürgető reményében. Gondolatot és emberi szót, amely a jószándékot másban is megerősíti, a töprengésben talán utat villant és a jövő arcára némi derűt hint. Igen, így szerettem volna nem egyszer beszélni, de vágyam vágy maradt; s nagyjából vágy marad most is, mert hiszen egyszerűen rövid az időm, másrészt pedig az alkalom, az írói arckép valamelyes vázlatát kívánja tőlem.

Ennek a vázlatnak csak az idő lehet a vászna, a vászon alapozása pedig az emlékezés.

Ha tudnék, legszívesebben a születésem előtti időre emlékezném; s ez lényeges is lenne nagyon, mert az írói képesség korábban születik, mint maga az író. Nem szójátékot használok, hanem az öröklés dolgáról beszélek. Arról a köznapi igazságról, hogy a sejtek mindig emlékeznek az elődökre. A növények világában ez annyira természetes, hogy csodájára járnánk annak az almafának, amelyik alma helyett tökört teremne. De nyilvánvaló az állatoknál is, amíg a bolha pókhálót nem sző, vagy tücsök módjára nem cipél.

Az emberi sejtek is emlékeznek a szülőkre és azokon keresztül az ősökre, akik nemcsak testi formákat örökítenek át, hanem egyes hajlamokat és különböző képességeket is. Néha nyíltak az öröklött tulajdonságok, máskor pedig az ösztön világában helyezkednek el. Minél különlegesebb valamely képesség, annál több köze van az öröklés törvényéhez. S mivel az írói képesség elég ritka és különleges, úgy vélem, hogy mély igazság van abban a mondásban, hogy „a költő nem lesz, hanem születik”. Azaz: gondolatilag mély igazság van benne, de a gondolat igazsága, ebben az esetben is, vajmi ritkán teljesedik valósággá.

Vagyis ritkán lesz író még abból is, aki annak születik.

Vannak, akik már az első buktatón sem tudnak átalmenni: olyan környezetbe születnek ugyanis bele, ahol az irodalom fogalma idegen, vagy éppen ismeretlen. Az ifjú tehát, aki ilyen környezetben nő fel, még a tudatára sem ébred annak, hogy írói képesség lakik benne. Aki szerencsésebb légkörben nő fel, eljut a második buk-

¹ Megjelent: *Új Hang* 1956. 6. sz. 26–27. old.

tatóhoz, melyen csak kellő tanulással és a tiszta szándék hevületével lehet átvergődni. S végül, ha valaki ezen is át tudta küzdeni magát, akkor harmadik vizsga gyanánt műveket kell írnia, melyeknek el is kell jutniuk az emberekhez. Ha nem jutnak el, az író pártában marad, koszorúval a fején.

Nehéz tehát az út.

S valóban: én is borzolódom, ha emlékezetemmel végig futok a magam útján. Emberi igényeim szerint, mint a székelység mélyére száműzött atyámnak, nekem is angolnak kellett volna születnem. De a sors szeszélye szerint székely ágon én is magyarnak születtem, harmadik gyermekül egy olyan családba, amely kevés földön, sok küzdelemmel gazdálkodott. Apámtól a sűrű kedélyt, a világjavító indulatot és a formaérzékét örököltem; kedves anyámtól a humort, a lélek és a szív költői libbenéseit; az ösöktől pedig, akik örködték a szabadság jussa fölött, a virrasztók szimatát.

De nem volt, aki meggyújtsa otthon a gyertyát.

Az irodalom nem jött el, de még nem is üzent arra a tájra, amely kilencszáz méterre feküdt a tenger színe fölött. Írott könyv is csak a biblia unatkozott a házukban, tudományak a kalendárium, s drámának a váltó. A költők műveit esténként a csillagok pótolták, de azokból csak azt tudta kiolvasni gyermeki szemem, hogy én is vizsla fényük alatt, s azon a helyen fogok élni, valamint apám.

De hát, úgy látszik, nem tudtam elég jól olvasni a csillagokból.

Tíz éves koromban ugyanis olyan dolog történt, minek az udvarába anyám el tudta ültetni a gimnázium gondolatát. Nemhiába volt áldott keze neki, mert a gondolat megfogant, s elvitte engem az udvarhelyi gimnáziumba. A sok gyermeki fáradalom után, melyet erdőkön és mezőkön, hó melegben és kemény hidegben szedtem zsenge ágaimra, én bizony boldogan mentem az internátus finevelő hajlékába. Olyan boldogan, hogy az első esztendőben tanulni is elfelejtettem. Pedig, mint a lányra a gyöngy, reám is rámfért volna a tudomány, mert otthon az elemi iskolában csak annyit szedegettünk volt belőle, mint a madár. Hát eme szűk esztendő után azt mondta apám, hogy haza kell vinni a legénykét, ha már nem fog az esze. Az enyím nem fog?! — pattant meg bennem a virtus; s mivel reménylő anyám a pártomra állt, mégis ottmaradtam. A negyedik osztályban már minden tárgyból a tetőre küzdöttem magam; s az értesítőt pedig, amelyben vastag betűvel állott a nevem, válaszképpen odatettem apám elé.

Mire az érettségim is átalastem, már túl voltam az első buktatón: vagyis tudtam, hogy mi az irodalom. De hogy valaha író lesz belőlem, azt ismét nem tudtam kiolvasni a csillagokból. Pap nem lehettem, mert Áron bácsi, a nagyprépost, ezen a sorozáson nem talált alkalmasnak. Követtem hát a magyar hagyományt, s jogásznak iratkoztam, de mint a kutya a sündisznót, én is csak kerülgettem két évig ezt a tudományt. Át is váltottam a sánt a kereskedelmi tudományokra, amelyekből akadémiai oklevelet szereztem; s könnyen lehet, hogy a százforintos bankjegyet már én írtam volna alá, ha akkor, huszonöt éves koromban, nem bolydít meg ismét a virtus. Ugyanis egy baráti körben, melynek két tagja egy-egy elbeszéléssel a Múzsák csókjára pályázott, azt találtam mondani, hogy én is versenyre kelek azért a csókért. A szó ugyan rágatlanul, s csak virtuskodva futott ki a számon, de ha már kimondtam, állani akartam.

Háromnapig gyötrelmem után így írtam meg az első novellát, melynek nem a megjelenése döntött engem az irodalom csipkebokrába, hanem az érzés, ami az írás után felszakadt bennem; s ami nem volt vidámító, hanem olyan inkább, mintha virágzó csalánba feküdtem volna.

Nem így gondoltam ugyan, de megadtam magam.

S ha már felkötöttem kard helyett a tollat, igyekeztem azt becsülettel használni. Óvakodtam mindentől, ami zavarhatná ítéletemet írói dolgomban. Ezért nem vállaltam soha hivatalt, s nem lettem tagja semmiféle pártnak. Hordoztam a székelyek örökségét: a helytállást és a virrasztást; hordozom, bár néha az a gyanú villan agyamban, hogy a tojás, mely fölött öröködöm, vajon nem zápult-e meg? Gondolkoztam a magyarság sorsán, mely nem egyszer árva bokornak tűnt, s melynek a fészkebe sok kakukk is szereti belopni tojását; gondolkozom rajta, bár néha olyan vagyok már, mint aki hiába őrizgeti a jövő szekeréhez az olajat. Tűnődtem az emberiség állapota, mely a földdel együtt hol éjszakába, s hol biztató napfényre fordult. S igyekeztem megmagyarázni magamnak az égitestekkel és a naprendszerekkel behintett űrvilágot, bár haszontalanul, mert ma sem tudom eloldani magamat a világ fájától, amelyre rá van írva, hogy: „Kezdetben vala az Ige.”

Örökséget hordoztam, gondolkoztam, tünődtem és magyarázatot kerestem. S néha írtam. Regényt, novellát, színpadi művet. Úgy huszonöt kötetre valót. Nem sok, de bizonyosságul talán elég lesz arra, hogy születésem dolgában a sors belássa utólag a tévedését; s talán arra is elegendő bizonyosság lesz, hogy magyar létemre sem viselkedtem illetlenül ezen a bolygón, amelynek vendége voltam.

(1955)

Zöld Péter Csöbörcsökben¹

A magyarok asszonykirálya, *Mária Terézia* sorkatonává akarta tenni a székelységet, hogy belőlük határőr-czredeket szervezve oda vihesse őket, ahol éppen szükség van rájuk. A királynő szándékát a székelyek veszélyesnek látták, kiváltságaikba való jogtalan beavatkozásnak tekintették és megtagadták a fegyver felvételét. A királynő szervező csoportja az ügyben tárgyalást tanácsolt a székelyeknek, melyet Csikmadéfalván, 1764. január 7-én kora délelőtt tarthatnának. A székelység elfogadta a javaslatot, az adott helyen és időben fegyver nélkül megjelent. Csikmadéfalva népe házaiba fogadta a tanácskozáásra jött székelységet és jó reménységben hajtotta álomra fejét...

Kélepece volt azonban a szervező csoport által megjelölt hely, melyet az éjszaka folyamán a királynő katonáinak sűrű gyűrűje zárt körül, és az 1764. január 6-ról 7-re virradó hajnalon tüzekek ágyútüze, huszárok kardja, gyalogosok puskatüze ébresztette a vendégekkel telt Csikmadéfalvát. Gyalázatos mészárlás következett, melyben közel 500 székely vesztette életét. Egyetlen császári katona sem halt meg! Mégcsak meg sem sebesült! Közös sírba dobálták a székelyek tetemeit, majd fejfájukra büszke iratot firkantottak:

Domita siculorum superbia hic jacet,
azaz:

Itt fekszik a székelyek megalázott dölyfössége.

A hetyke fejfa másik felére azonban titkos kéz választ vésett:

Itt emelt magának a gonoszság oltárt
Mondd el hóhérinkra a CIX zsoltárt!

A gyalázatos madéfalvi gyilkosság és hantolás után a királynő „Criminális Commissio”, azaz „Bűnvizsgáló Bizottság” felállítását rendelte el. Fejét és vagyonát vesztise minden felbújtó és résztvevő, 100 forintot kapjon minden feljelentő! Erme „bizottság” működése elől vándorolt Moldvába Csík megye nagyobb, és Háromszék megye kisebb része! Moldvába mentek, a régi Kunország helyén *Nagy Lajos* által létesített vajdaságba, hová magyar csoportokat telepített már *II. Endre* (1225), katolikus vallást és magyar püspököt vitt az esztergomi magyar primás (1227), ahová a magyar husziták menekültek és Husz városát alapították.

A székely ellenállás lelke, szervezője és vezetője a csikmadéfalvi születésű *Zöld Péter* csikszentléleki plebános volt, akinek paptársai: *Beke István* delnei, *Némethi József* szentmihályi plebánosok és *Szász János* csíksomlyói esperes segítettek. Mind a négyüket elfogták és négyévi börtönbüntetést kaptak, amelyet Gyulafehérvár börtönében kenyéren és vizen kell letölteniük. Zöld Péter a méltánytalan fogságból többször megszökött, *Zöld János*hoz menekült. Ott is elfogták és visszaindították erős kísérettel Fejérvár felé. Útközben azonban a máréfalvi székelyek kiszabadították, székely ruhába öltöztették és úgy engedték „arra az útra, amerre angyala vezérlendi”. Zöld Péter hívei után Moldvába ment és gondjaiba vette az ott élő magyarokat. Mintegy öt évig (1765—1770) tevékenykedett ott, sőt a beszarábiai Csöbörösökbe² is eljutott.

Tőle tudjuk meg, hogy a moldvai magyarok első plebániája *Jassi*, amely székelyhelye a misszió pater prefektusának, fatemplomuk van és fa rezidenciában laknak, 2000-nyi katolikus lélekre vigyáznak, akik magyar, német, lengyel stb. nemzetek maradvékai, s jórészt mesteremberek. Egy filiája *Kisperest* néven a Sise patak partján

¹ Ezt az írást *Zöld Péter* születése 250. évfordulójának emlékezetére közöljük.

² Csöbörösök a Dnyeszter folyó partján fekszik, a mai Moldvai SZSZK-ban.

volt. **Második plebániájuk: Mugyilo** — Podolia határán — város, melynek papja egy misszionárius. Filiái a körülfekvő oláh falvakban szétszórta élő magyarok, kik csaknem mind kovakövágással foglalkoznak. **Harmadik plebániájuk Reketin** vagy Duma-falva, köröskörül 17 magyar falu filiával. Egy misszionárius szolgálja őket, aki a többinél igazabb ember. **Negyedik plebánia Szabófalva**, melynek filiái: Halocsest, Gyerjést, Ticzkófalva, Kokosel, Ankuca, Urbest és mások. Ezt is egy misszionárius gondozza. Az **ötödik Talpa**, melynek filiái: Valea alba, Bergován, Homocsin, Turtu-resti, Macskatsi, Felső-Marsineni, Saska és Vunatori. Gyakran üres a plebánia, melyet a szabófalvi pap segít ki. **Hatodik plebánia Kalugarpataka**. Filiái: Terebes, Alsómarsineni, Fontinel, Begyest, Kömpén, Tázló, Frumoasa, Szalonc, Jánosvölgye, Ungurén, Plubók és Bákó városa. A **hetedik plebánia Bogdánfalván** van, melynek filiái: Szőlőshegy, Sósptak, Újhegy, Valiszaka és Alsófund. A **nyolcadik plebánia Forrófalva**, melynek filiái: Kövesptak, Klézse, Nagypatak, Diószin, Nagyszőlős. Ez a plebánia az összes moldvaiak között a legterjedelmesebb, mert csak Forrófalván 500 gazdát számlál. A **kilencedik plebánia Gorzafalván** van. Filiái: Tatros, Okna, Petreska, Kásson és Hersa. Csak ez a plebánia maradt fenn a milkovi püspökséghez tartozók közül. Csöbörceői látogatását Zöld Péter a következőképpen örököltette meg:

„... 1767-ben, midőn Jassiban a misszió prefektusánál voltam, arra kért engem, hogy egy bizonyos pater Ferenc öreg misszionáriussal, aki Husz városában plebános, Tatárországba menjek. A prefektus kérései és a lelkek szüksége s veszedelmei által meggyőztetvén saját alkalmatosságommal Husz városába mentem a misszionárius páterhez, ahonnan saját fogatomat visszaküldöttem. A misszionárius testvérről egy tatár lovat vettem és az ott karucának nevezett szekérbe a lovat befogtam, s szerdán a Prút folyón átkelve, ketten Tatárországba léptünk... Négy napl út után megérkeztünk Csöbörceők városába, ahol a legnagyobb örömmel, de a magyarok bőséges könnyei között a missziós páter házába vendégül látatván az éjszakát eltöltöttük és ott maradtunk egész 14 napon át. Másnap, vasárnap reggel a szabály szerinti imákat elvégezvén, sok öregnek szentségi gyónását hallgattuk ki és 11 óra tájt délelőtt elvégezve a szentmise áldozatot és szent áldozásba részesítve azokat, kik gyóntak, én magyar nyelven a városból és három községből összesereglett nagy néptömegnek a keresztény törvény szerint élendő életéről buzdító beszédet mondtam; azután ebédeltünk, délután a népek hitoktatást tartottam. Általában a szentségekről, különösen a keresztcsülök kötelezettségeiről. Mivel pedig az ő öregek arról értesítettek minket, hogy már 17 éve nem láttak papot és az ő gyermekeik, serdülők és ifjak aligha jól vannak megkeresztelve, az ezen szentség helyes és érvényes felvételéhez szükséges dolgok nem tudása miatt, azért összehíván a bábákat és az egyetlen majdnem 90 éves István Diáknak nevezett tanult embert (quasi licenciatust), a keresztés kiszolgáltatását illetőleg vizsgálatot tartottunk és a legvilágosabban meggyőződöttünk, hogy a lényegesebben éppen tévedtek, mert a kisdedeket furdóbe téve jobb kezükkel három keresztvetéssel jöleték meg őket a bábák, többnyire semmit se mondván, a fenti öregek pedig a bábák által így elhelyezett kisdedekre hasonlóan keresztet vetvén a keresztés alapját kimondották, de azonkívül semmit sem tettek. Ezért a 17 éven alóli serdülőket és ifjakat és a város bírāja előtt házasságot kötött férfiakat és nőket is házanékat felkeresve a szükséges oktatással a késő éjjelig elláttuk arra vonatkozólag, hogy hogyan kell a keresztés felvételére előkészülniük, amit eddig nélkülöztek. A következő napokon reggel mindig az idősebbek gyónásának kihallgatásához láttunk és azután az istenszolgálatot elvégezve, hitoktatást tartottunk, délutánként az odahozott 7 éves és azon alóli kisdedeket megkereszteltük. Az ifjúság megkeresztelését elvégezve, a nép szentségi gyónását meghallgatva megtanítottuk a rózsafüzér végzésének módját, arra, hogy miként álljanak a haldoklók mellett és más szükségeseiben is jól kioktattuk. Ezt a népet valóban istenfőnek találtuk, mely a súlyosabb bűnök még árnyékát is kerüli, a vasár- és ünnepnapokat a régi naptár szerint megtartja, a bójtöket csaknem kenyéren és vizen a legszigorúbban tartják. Minden vasár- és ünnepnapon templomba mennek és ott a Könyörülj rajtam Isten (Miserere) zsoltárt más magyar énekekkel együtt éneklék. Az imádságokat: Mi Atyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy stb.-t és a litániákat az ifjak is emlékezetből tudják, mondják és éneklék. Templomuk a város közepén van kőből, fa toronnyal, van két ezüst kelyhük jól megaranyozva, négy miseruhájuk a többi öltözettel együtt különféle színekben, szép oltáruk a mennybe felvitt Boldogságos Szűz képével ékesítve. 12 nap alatt, ameddig náluk valánk, meggyóntattunk 7139 személyt, újonnan kereszteltünk 2512 személyt. A 13-ik napon elvégezvén az isteni szolgálatot s az igaz hitben való megmaradásról tett ösztönzést, elbúcsúztunk. Sírás-rívás jaigatás közt két ezernél több férfi és asszony, majd egy magyar mérőföldre kísértek bennünket, a Krisztus véreuhullására kérték, hogy nekik a misszió elöljárójától papot kérjünk. Mi a nép ezen óhaját és kérését Oviller József prefektusnak előadtuk, de igen jól tudom, hogy 1768-ban még nem volt pap küldve...”

En 1768-ban a menekült székelyek nagyobb részével tévedések teljes bocsánatát megnyernyen Erdélybe visszavándoroltam...”

Batthyani Ignác erdélyi püspök felhívta a hazatért és delnei plebánossá kinevezett Zöld Pétert, hogy a moldvai magyar katolikusok életrendjéről, vallási körülményeiről tegyen jelentést. 1781. jan. 11-én Zöld megírta jelentését. A konkrét adatokon túl, rövid tájékoztatást küldött ama nép múltjáról és jövőjéről is:

„... Magyarországból Zsigmond idejében 1420 körül sok magyar vándorolt Moldvába és ott letelepedett. Ezek lelkiekben a milkóvi és bákói püspököknek voltak alárendelve. Majd tatárok, törökök pusztításai miatt, midőn az említett püspökségek megszűntek, az

ott élő magyarok elhagyatottakká váltak. Maradványaik a vajdaságban szétszórtan, kilenc plébánia keretében felosztva magukat -csángó magyarok--nak nevezték és nevezik mai nap is. Az oláh nyelvet ismerik és beszélik mint a magyart, jöllehet ezt sokban elterőleg ejtik ki, mint mi magunk.

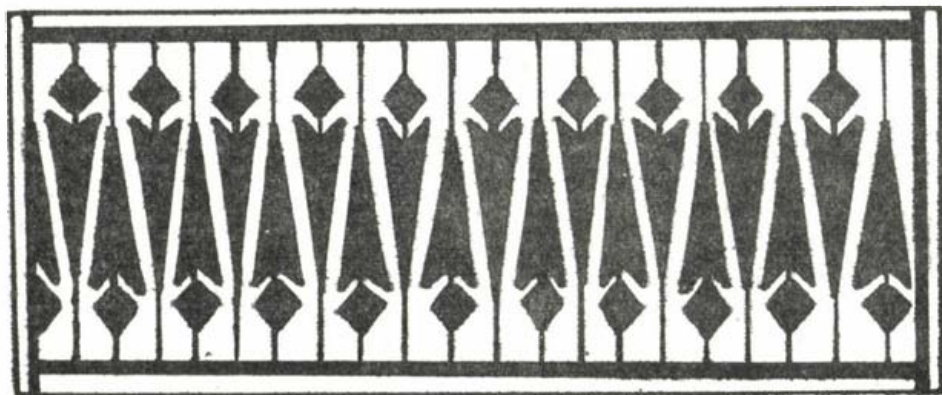
Miután az előbb említett püspökségek megszűntek, a bákói püspöki címet — ahogy a misszionárius atyák értesítéséből tudom — Lengyelországban mindig egy Leopoldisi (Lemberg!) kanonok viseli, ki a moldvai misszió pater prefektusát meg szokta tenni a lelkiekben általános helynökévé. Mégis ezen misszionárius atyák közvetlenül a hitejjesztés római szent kongregációjától (S. C. Propaganda de Fide) a konventualista ferences római tartományából küldetnek. Mind tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni és azt a 9 plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják. Nyomorultan mondom a nyelvek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összesepesére, mint a lelkek megnyerése után, a legvilágosabban kiténik abból, hogy küldetésük 9 évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelje (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általuk szolgált plébániákon, vagy más helyt egyetlenegy valamelyes eretnekségből megtérített sem hagynak hátra. Miért is a magyarok hangos óhajtások között imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívet, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvéket értő lelkipásztorokat méltótaskák nekik küldeni.

Arra a kérdésre, hogy miképpen lehetne a csángómagyar nép lelkivigasztalásáról gondoskodni, alig vagyok képes átlátni, mert a magyarokat a hitejjesztés kongregációjára közvetlenül úgy alávetette a konventualista minoritáknak, hogy annak atyái a kongregációtól, kiközösítéssel és más cerudákkal járó pápai bullákkal látattak el, hogy alig lehet valamelyik papnak biztonságba odamenni és ottmaradni. Ezenfelül a misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között — főleg magyart — megtérni. En sem időzhattem volna, ha XIII. Kelemen a moldvai fejedelem által kért felhatalmazásával megerősítve nem lettem volna. Ezt megerősíti az oda bevándorolt és az olaszok mesterkedése miatt ott megmaradni nem tudó két magyar konventualista minorita atyának esete, midőn ezek egy évre engedélyezett joghatóság után, a másodikban rögtön megfosztatván attól, hazajövetelüket siettetni voltak kénytelenek.

Aligha lehet azokon másképp segíteni, minthogy a Propaganda de Fidétől kieszközöletik, hogy az olaszokat Moldvából mozdítsák el és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerzetesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek. Itéitem szerint az obszerváns ferencesek lennének a legalkalmasabbak, akik között mindig vannak, akik mind a két nyelvet tudják... Most csak név szerint katolikusok, mert az olasz atyák a nyelv nem tudása miatt nem képesek őket a hit elemeire oktatni. Sokan 9 évi itt tartózkodás után sem képesek egyetlen oktatást, vagy beszédet tartani. Egyedül Isten tudja, hogyan hallgatják ki a leírt kérdésekből a nép gyónását, amelynek szerintem, mint tapasztalt bíró szerint, alig lehetnek valaha anyagilag teljesek, mivel nem értik a magát vadoló népnek bűneit, azoknak fajait és körülményeit... Ezekről a szerencsétlen magyarok igen gyakran keserű könnyek között panaszkodván, nekem azt mondták, hogy e miatt talán egész életükben nem gyóntak... Ime ezek, miket Püspök úr kérdéseire rövid, de őszinte tollal írhattam öt év hosszú tapasztalatával és gyakorlatával, hogy valóban úgy vannak, a legigazabban megtanultam és szememmel láttam..."

Zöld Péter az egyik legelső magyar pap, aki a moldvai csángómagyarokról és a Dnyeszter parti Csöböröcsökről hírt adott.

Domokos Pál Péter

Régi, fűrészelt tornác (Gyergyó)

A 200 esztendő Józsefváros

1777-ben Pest város tanácsa határozatot hozott, hogy a kerepesi országúttól — a mai Rákóczi úttól — délre elterülő települést a trónörökös — a későbbi II. József — után Józsefvárosnak nevezzék el. A települést addig Pacsirtamezőnek, majd Alsókölvárosnak hívták, és amikor a Józsefváros nevet kapták, már mintegy 50 éves múltra tekinthetett vissza. Első házai az 1720-as évek végén a mai Horváth Mihály tér bal oldalán, kb. a telefonközpont helyén *Kastberger József* városi tanácsnok szántóföldjén épültek fel. *Kastberger* szántójának a felparcellázása indította el e külváros, majd városrész fejlődését.

A Józsefváros területét betelepülésének első évtizedeiben nagyobb részt kertek, szántóföldek és majorok borították. A kertek a belvárostól a mai Józsefkörút vonaláig húzódtak, Pest lakosai ezekben termelték meg a háztartásukhoz szükséges zöldséget és gyümölcsöt. Ezek mellett piacra termelő kertészetek is működtek a Kis- és Nagykörút közötti zónában, de e vidékre mégis a házikertek voltak a jellemzőek.

A körút vonalán túl a szántóföldek következtek. Ezekből 1718-ban harminchármat írtak össze, felparcellázásuk már a következő évtizedben megindult, de csak a múlt század elején fejeződött be. A napóleoni háborúk éveit kísérő telekspekuláció során árusították ki az utolsó józsefvárosi szántókat, a *Mosel* és a *Schopper* családok tulajdonait, s ezeken keresztül később a Práter és a Tömő utcát nyitották meg. A *Kulich Gyula* és a *Kun Béla* tér környékén a XVIII. században állattenyésztő majorságok működtek. Erre, pontosabban az Alfa mozi helyén volt a forrásként csorgó Illés kútja, amely nemcsak a környék gazdaságait, de a távolabbi lakosságot is jó ivóvízzel látta el.

1730 előtt mindössze öt út szelte át, illetve érintette a későbbi Józsefvárost: a kerepesi országút (ma Rákóczi út), a szolnoki országút (ma Üllői út), a keresztúri országút (ma Népszínház utca), továbbá a dülölként keletkezett — s így irányát gyakran változtató — *Kőbányai*, *Major* vagy *Kálvária út* (ma Baross utca) és a majorok közti terelőút, a *Birka utca* (ma Illés utca).

1730 és 1740 között a mai Horváth Mihály tér körül újabb utcák alakultak ki: a *Magyar utca* (ma Koszorú utca), a *Szlovák utca* (ma Tavaszmező utca), a *Bajor utca* (ma Bacsó Béla utca), a *Sváb utca* (ma Kölcsey utca), a *Felsőduna utca* (ma Vajdahunyad utca) és az *Alsóduna utca* (ma Futó utca). Ha Pesten az 1730-as években külvárosról beszéltek, ez alatt csak a Horváth Mihály tér környékét értették, hisz pl. 1734-ben a mai *Teréz- és Erzsébetváros* területén csak 8 ház létezett, míg a későbbi Józsefváros középpontjában 78.

Az 1740-es években megindult az előbb körvonalazott régi városrészközpont terjeszkedése, elsősorban a Belváros felé, de a Kerepesi út és *Kőbánya* irányában is. Ekkor nyílik meg a *Bródy Sándor utca* helyén a városi tégláégetőhöz vezető *Téglaégető út*, amelynek első háza 1741-ben épült fel a rádió székházának a helyén. Ebben az utcában kb. a mai *Makarenkó utca* torkolatánál jött létre a városrész első emeletes háza, a *Zerge-ház*, a benne működő *Kőszáli Zergéhez* címzett vendéglő után elnevezve. E ház után kapta első nevét a mai *Makarenkó utca*, amely még a múlt században is *Zerge utca* néven volt ismert. A *Gutenberg tér* helyén a *Városligettől* a *Boráros tér* felé tartó *Rákos-árok* keresztelte a *Téglaégető* utat. Az esőzések során gyakran kiöntő árok a mai *Mária* és a *Somogyi Béla* utcák vonalában szelte át a Józsefvárost, a mellette haladó utcát ez időben *Sár* utcának hívták. A kerepesi országút mellett 1711-ben épült fel a *Rókus kápolna* szentélye, majd 1740-ben a kápolna hajója is. A *Rókus* (*Semmelweis*) kórház helyén kétszáz évvel ezelőtt még pestisbarakkok álltak. A *József utca* és a *Népszínház utca* közötti szántók felparcellázása 1760-ban kezdődött, és a volt szántók határvonalai mellett a következő utcák jöttek létre: *Víg utca* (ma *Pogány József utca*), *Conti utca* (ma *Tolnai Lajos utca*), *Veréb utca* (ma *Lévai Oszkár utca*), *Nyárfa utca* (ma *Auróra utca*).

A *Népszínház* és a *Rákóczi út* közötti terület a XVIII. században még nem települt be. Errefelé, elsősorban a mai *Köztársaság tér* helyén, ebben az időben állatvásárokat rendeztek. A *Mátyás téren* és a *Kulich Gyula téren* túl, 1740-től további majorokat létesítettek; a korabeli telekkönyvek összesen 46 józsefvárosi majorról tudnak, bár ennyi major egyidőben sohasem létezett e városrészünkben, mivel a régebbi pl.: a *Stáció* (*Baross*) utca mellettieket már 1740 előtt házhelyekké parcellázták fel. A *Kálvária* (*Kulich Gyula*) téren 1746 és 1749 között díszes barokk kálváriát építet-

A Horváth Mihály tér az 1770-es években (Rekonstrukció)

tek mellette volt e külváros temetője, amelyben 1731-től 1818-ig több józsefvárosi generációt temettek el.

1777-ben, amikor városrészünk a Józsefváros nevet kapta, területén 424 házat számláltak össze és ezekben mintegy 3200 lakos lakott. Nagyobb részük mezőgazdaságból élt, akár önálló gazdaként, akár mint a patricius polgárság cselédje. A mezőgazdaságon belül az állattenyésztés, főleg a szarvasmarha- és a juhtartás, valamint a szőlőművelés dominált. Sokan keresték kenyerüket mint kisiparosok, s ezek segédjei, vagy mint a Rákóczi tér helyén működött városi téglaegető munkásai. Nemzeti-ségi megoszlás szerint magyarok, szlovákok és németek éltek a régi Józsefvárosban, az utóbbiak száma volt a legnagyobb, a városrész vezetői, a bírák és az esküdtek is németek voltak.

A XVIII. század Józsefvárosa nem volt külön korának bármely kisközségénél. Utcái porosak vagy sárosak voltak, kikövezésükről a városi tanács nem gondoskodott, legfeljebb a városrészünket érintő, a Belváros felé tartó országutak karbantartása foglalkoztatta. A szemetet az utcákra hordták ki és itt vágták le sokszor az állatokat is. A lakosság házai általában az utcára merőlegesen épült földszintes vályogházacs-kák voltak, középen konyhával, ez előtt és mögött egy-egy szobával. A szellőretek sokszor csak egyetlen szobában éltek, itt zsúfolódott össze az egész család, télen megszórtva helyét háziszárnyasaival.

A kétszáz év előtti elhanyagolt kisközség napjainkban, mint a főváros egyik legdinamikusabban fejlődő kerülete áll előttünk. A Józsefváros lakóinak a száma kétszáz év alatt háromezerről másfélszázezerre növekedett, a régi elavult házak helyén egyre több modern, emberibb életkörülményeket adó magasház emelkedik. Kerületünket történetesen 1777. november 7-én nevezte el Pest város tanácsa Józsefvárosnak, az idei november 7-e tehát a nagy évforduló mellett e szerény visszaemlékezésre is alkalmat ad.

Dr. Turányi Kornél

Úttörőházunk honismereti szakköre szót kér

Szakkörünk 1974-ben alakult a szekszárdi II. sz. Általános Iskolában, *Bíró Mártonné* vezetésével. Tagjaink jó részt felső tagozatosokból kerültek ki, de szívesen láttuk az érdeklődő alsó tagozatosokat is.

Szekszárd és környéke híres bortermelő vidék. Még a rómaiak honosították meg itt a szőlőt. Ezért úgy gondoltuk, érdemes lenne felkutatni a szőlőművelés és borkészítés hagyományait, eszközeit. Szüreti dalokat is tanultunk pl. „Ettém szőlőt, most érik...”

A következő évben a Magyar Úttörők Szövetsége megalakulásának 30. évfordulója tiszteletére csapatkrónikát készítettünk. Célunk csapatunk történetének megismerése és részletes ismertetése volt. Nagyon sok újságot lapoztunk át, igyekeztünk minél több olyan verset, szemelvényt, prózai művet felkutatni, amely az úttörőmozgalomról szól. Régi úttörőkkel és csapatvezetőkkel beszélgettünk arról, hogy milyen volt a gyerekek élete régen, mivel játszottak, milyen feladataik voltak. Ezeket az adatokat összehasonlíthattuk mostani munkánkkal. Úttörődalokat, játékokat, csatkiáltásokat gyűjtöttünk

A gyűjtött anyagból néhány érdekesség:

Az úttörőcsapat a szekszárdi általános iskolában alakult meg 1947. december 17-én. Első vezetője *Komlóssy*

Margit volt. Eleinte csak öten jelentkeztek a diákok közül, később azonban már szép számmal dicsekedhettek. Rongyabdakészítési versenyt, rajzolási versenyeket rendeztek, verset mondtak, énekeltek. Az iskolában a tantermek berendezését: asztalokat, padokat hozták rendbe. Tavasszal kirándulni mentek a Sió-partra, Ócsénybe. 1955-ben hála-zászlót készítettek, amelyet a Szovjetunióba küldtek. Részt vettek a „Gyűsd a vasat” akcióban is, a Dunai Vasműnek gyűjtve a vasat, fémhulladékokat. Munkánkat sokban segítette *Ambrus Péter*, *Szabó Józsefné*, *Babits Istvánné*, és a jelenlegi csapatvezető: *Rehák Róbert*.

1976-ban szakkörünk székhelye a nemrég megnyílt Városi Úttörőházba került, ahol külön termet kaptunk. Ebben az évben a Magyar Úttörő Szövetség Tolna megyei Elnöksége, a Városi Úttörőelnökség, a Szekszárdi Városi Úttörőház és Béri Balogh Ádám Megyei Múzeum pályázatot hirdetett népi gyermekjátékok készítésére.

Ennek a pályázatnak — mint ahogy a neve is mutatja — az volt a célja, hogy felkutassuk, összegyűjtsük azokat a játékokat, melyekkel szüleink, nagyszüleink játszottak. Ők nem kaptak szép, vásárolt babákat, autókat, társasjátékokat, hanem maguk készítette játékokkal játszottak. Textilhulladékból, kukoricacsutkákból és -szárból, burgonyából, elhasznált mosófából, főzőkanálból, papírból készítették a babákat, bababútorokat, különböző állatokat, kis kocsikat. A gyűjtésbe most már nemcsak idegeneket, hanem szüleinket is bevontuk, akik örömmel meséltek gyermekkoruk játékaikról. A gyűjtött játékok adatait a szokásos módon egy-egy nevezési lapra írtuk. Természetesen nemcsak a tárgyi játékok érdekelték bennünket, hanem a szabadban játszhatóak is. A gyűjtési körzet Szekszárd

és környéke: Sióagárd, Kakasd, Ócsény.

A játékgyűjtésben azonban nem elégedtünk meg azzal, hogy hogyan csinálták a játékszereket, hanem meghívott vendégeink segítségével mi magunk is megpróbálkoztunk elkészítésükkel.

Külön szeretném megemlíteni *Fábián Agostonné Mári néni* és *Sebestyén Ádámné* segítségét, mindketten Kakasdról jöttek hozzánk, amikor nyílt szakköri foglalkozásra hívtuk meg őket. A foglalkozást az úttörőház dísztermében tartottuk meg, melyet az ide látogató pártások nagy érdeklődéssel néztek végig és be is kapcsolódtak a beszélgetésünkbe. Mári néni népviseletbe öltözött és ismertette a ruhadarabok nevét. Így a nyelvjárást is elsajátíthattuk. Aztán mesét mondott, melyet felvettünk magnóra.

Sebestyén Áadámné „laptaverőzni” tanítja a szakköri tagokat.

A *laptaverőzés* nevű játékot is tőle tanultuk meg. Egy rongylabda és két deszkadarabból való ütő kell hozzá. A játékosok 2 csoportra oszlanak, az elsőknél az ütők vannak, az egyik hátulsónál pedig a labda. A földön az első játékosok mellett egy-egy lyuk van. A hátsó ember dobja a labdát, amit az ellenfélnek vissza kell ütni. A két ütőjátékos összeveri az ütőt és azt mondja:

„hiriba”, majd a lyukba teszik az ütőjüket. Ha a hátsó játékos el tudja kapni a labdát és előbb ér vele a lyukhoz, akkor ő lesz az ütőjátékos.

Sebestyén Áadámnétől mondókát tanultunk:

Egy kendőbe két begybe
Szól a rigó erdőbe
Csirr-csurr Szabó Pál
Te eriggy ki és hunyjál.
Egyet hunyok,
kettőt hunyok
harmadikra megindulok.
Szabad-e?

Kajtár Antalné, aki szekszárdi nyugdíjas, kukoricaszárból készíthető állatfigurákat mutatott nekünk. Mi is készítettünk ilyeneket. A buba nevű játék elkészítését Mári nénitől tanultuk. Csöves kukoricát póka-kötővel átkötötte és altatóval ringatta:

Csicsijja bubája
jön már az anyája

Az egyik szakköri foglalkozáson — melyre *Ódor János* népművelőt hívtuk meg — film készült rólunk.

Év vége felé Sióagárdra látogattunk el, *Tóth Jánosné* lakásán töltöttünk egy kedves délutánt. A 76 éves *Örzsé néni*től körjátékokat tanultunk és népi szokásokhoz kötődő mondókákat.

A játszási lehetőségek mellett alkalmunk volt az embereket, az életformákat, a szokásokat, a hagyományt is megismerni. Kevesen, de igen aktívan dolgoztunk egész évben.

Szeretnénk pajtásainknak átadni tapasztalatainkat, hogy mind szélesebb körben és többen dolgozhassunk e téren.

Ez évi munkánk eredménye a megyei pályázaton: kollekción II. és csoportjáték I. díj.

Nedők Márta

A csepregi honismereti szakkör jubileuma

„Csepreg nagyközség közös Tanácsa V. B., a Hazafias Népfront csepregi bizottsága tisztelettel meghívja Önt a Csepregi Honismereti Kör 20 éves fennállásának jubileumi ünnepségére.”

A megtisztelő meghívásnak eleget téve, örömmel indultam el a testvér-szakkör jubileumi ünnepségére annál is inkább, mert az országban kevés honismereti szakkör tekinthet vissza 20 éves múltra, kevés honismereti szakkör gyűjtött össze olyan gazdag anyagot faluja történetéről és néprajzi tárgyaiból, mint Csepreg nagyközség lelkes honismereti munkásai.

A meghívó által jelzett időre az érdeklődők sokasága töltötte meg a község filmszínházának termét. *Németh József* tanácselnök megnyitó szavaiban megemlékezett azokról a csepregi tanárokról, értelmiségiekről, vezetőkről, akik 20 évvel ezelőtt a kezdeti nehézségeket legyőzve, szülőföldjük iránt érzett szeretetüktől vezérelve létrehozták a honismereti szakkört.

A megnyitó után a Csepregi Általános Iskola táncsoportja régi csepregi táncot mutatott be citra kísérettel. Ezt követően *Wellner Lőrinc*, általános iskolai tanár, a honismereti szakkör vezetője számolt be a szakkör 20 évi munkájáról. Elmondotta, hogy Csepreg — mint mezőváros — a középkorban és a reformáció időszakában nagy szerepet töltött be a nyugati magyarság kulturális és gazdasági életének irányításában. Ez a gazdag történelmi múlt készítette 20 évvel ezelőtt azokat a lelkes patriótákat a honismereti szakkör megalakítására, akik szívfügyüknek tekintették Csepreg természeti és történelmi értékeinek megőrzését.

Németh Imre, akkori tanácselnökhe-lyettes, későbbi tanácselnök, *Horváth Vilmos*, általános iskolai igazgató, *Czin-gráber Jenő*, *Wellner Lőrinc*, *Zátonyi Sándor* tanárok, *Rákóczy Károly*, akkori KISZ-titkár és rajtuk kívül több, ízig-vérig csepregi iparos — mint *Parizsek Rudólf*, *Németh Ferenc*, *Pócza István* és mások — lelkesen álltak a kitűzött célok megvalósítása mellé.

1957-ben még kevés honismereti szakkör működött hazánkban, így a csepregiek vállalkozását nemcsak Vas megyében, hanem országosan is úttörőnek tekinthetjük. Az alapító tagok, majd a később csatlakozók rendszeresen összejöttek és meghatározott program szerint

először a környék növény- és állatvilágának megismerésével foglalkoztak.

Ezt követően a történelmi múlt feltárásához kezdtek. Ehhez az éppen 90 évvel ezelőtt, 1887-ben kiadott, *Farkas Sándor* káplán által írt: Csepreg mezőváros története című munka adta az alapot. Az ő célkitűzését vette át a szakkör is: „Avagy nem él-e minden gondolkodó embernek keblében a vágy, hogy azon körnek, azon tájnak, melyben lakik, működik, melyhez léte és érdekei kötök, múltját, történetét ismerje?”

Az elindulást követő években „vallatóra fogták” a csepregi földet is. Célul tűzték ki, hogy megkeresik az 1621. január 6-i vérengzés áldozatainak tömegsírját — az eseményt megörökítő diák szerint 1223-an haltak meg ezen a napon a császári zsoldos sereg bosszúja nyomán —, de vállalkozásuk eddig még nem járt sikerrel. A Répce folyó Ásása mellett felfedeztek azonban egy római kori temetőt, amelynek feltárását a továbbiakban a Savaria Múzeum munkatársai végezték el. A sírokból használati tárgyak, sirtéglák és római pénzek kerültek elő.

A szakkör tagjai közül többen írásba foglalták kutatásaik eredményét, ezek jelentős dokumentumai Csepreg községnek. Eddig a következő munkák készültek el: *Wellner Lőrinc*: Csepreg földrajza; *Sudár Lászlóné*: Adalékok Csepreg történetéhez; *Bolfert József*: Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság Csepreg községben; *Zátonyi János*: A Csepregi Állami Gazdaság története.

A felnőttek mellett a fiatalok is kivették részüket a munkából. A gimnázium tanulói közül *Horváth Anikó*, *Molnár Gabriella*, *Szalay Teréz*, *Varga Mária* és *Varga Szilvia* dolgoztak serényen szülőföldjük múltjának feltárása érdekében.

Németh Imre tanácselnök feldolgozta a felszabadulás utáni évek krónikáját, és ezt most nyugdíjas éveiben is vezeti. Leánya, *Németh Göngyvér* tanár pedig gazdag fényképanyaggal bővítette a krónikát. Az ifjú nevelők közül *Sárváry László* tanár készített művészi értékű színes diákat az 1970-es évek fejlődéséről és a község jelentősebb eseményeiről. Ezeket a képeket az ünnepség résztvevőinek is bemutatták.

Csepreg 1621. évi pusztulását ábrázoló egykorú kép. (Tóth Imre felvétele.)

A szakkör munkáját dicséri, hogy Csepreg és Bük község között 1970-ben és 1975-ben megrendezett felszabadulási vetélkedőkön győzedelmeskedtek a bükiek csapata ellen. Az 1975-ben kiírt megyei honismereti vetélkedőn a szombathelyi járásban elsők lettek, a megyei döntőn pedig a második helyet szerezték meg. Ugyancsak másodikik lettek a nagycenti Széchenyi Múzeum által 1977-ben kiírt pályázaton.

A 20 éves honismereti szakkör egyik legértékesebb tevékenysége Csepreg néprajzi tárgyainak összegyűjtése. E területen Wellner Lőrinc tanár, a szakkör fáradhatatlan vezetője tett a legtöbbet. Egy múzeumra való régi tárgyat és eszközt gyűjtöttek össze, melyeket a tanár lakásán helyeztek el, mivel más helyiség nem állott rendelkezésükre. Két alagsori szobájában zsúfoltan, de rendezetten álltak a ma már nem használt, de annál értékesebb tárgyak, eszközök.

Terveik közé tartozott, hogy létre hozza a Répce menti Múzeumot, melynek megvalósítása a legjobb úton halad. A jubileumi ünnepség méltó része volt a néprajzi múzeum első termeinek átadása. A régi tanácsháza három helyiségében állandó kiállítás nyílt a legértékesebb anyagokból, hogy a múlt iránt érdeklődők megismerkedhessenek a régi

Csepreg emlékeivel. A rendelkezésre álló néprajzi anyag teljes feldolgozása még hosszú időt vesz igénybe, s a gazdag gyűjtemény bemutatásához még további helyiségekre lesz szükség.

Wellner Lőrinc azonban nemcsak értékes gyűjteményt hozott létre, de az ifjúság köréből lelkes, odaadó munkásokat is nevelt a honismereti mozgalom számára. Az elmúlt 20 év során több mint 200-an vettek részt a szakkör munkájában, s jelenleg is 42 taggal dolgozik. A gimnázium szakkörös tanulói több ízben részt vettek a diáknapi pályázatokon, ahol sikeresen szerepeltek. Jónéhányan éppen e pályázatoknak köszönhetik az egyetemre való felvételüket.

A jubiláló szakkört a meghívott vendégek közül *Szabó József*, a büki és *Pungor Zoltán*, a csempeszkopácsi honismereti szakkör vezetője, valamint *dr. Horváth Ferenc*, a Vas megyei Levéltár igazgatója, a Vas megyei Honismereti Bizottság elnöke köszöntötte. Az ünnepség befejezéseként Németh József tanácselnök emléklapokat adott át azoknak, akik kiemelkedő honismereti munkát végeztek, illetve akik az elmúlt 20 esztendő során segítséget nyújtottak a szakkörnek.

Szabó József

Várbarátkör alakult Nagyvázasnyban¹

A napjainkban megnövekedett jelentőségű közművelődés hivatásos és önkéntes munkásai, a honismereti mozgalom „motoremberei” új utakat keresnek és találnak a helyi művelődési igények felkeltésére és kielégítésére, a helyi adottságok jobb kihasználására. A tudatformáló és közösségteremtő, közéleti aktivitásra serkentő munka egyik újszerű formája a várbarátkörök tevékenysége.

A nemzeti emlékhelyek különösen kiváló „terepet” kínálnak a honismereti tevékenységnek. Az ilyen helyek nagy szülőtteinek életműve, az itt lezajlott nevezetes történelmi események nemcsak ösztönzik, sikeressé teszik a helytörténeti búvárkodó tevékenységet, hanem nagyon alkalmasak arra is, hogy a búvárkodás eredményeinek népszerűsítésével, megemlékezések, kiállítások, vetélkedők szervezésével és más adódó módon is színesítsék, gazdagítsák a helyi kulturális életet.²

Fokozott mértékben érvényes ez azoknak az emlékhelyeknek, ahol az „öldöklő századokat” átvészelt műemléképületek, várromok, képzőművészeti vagy irodalomtörténeti tárgyi emlékek segítik megéleveníteni a multat. Az Egerben (1957), Szigetváron (1959), a Budai várban (1966) és a többi hasonló adottságú helyen kibontakozott várbarátköri tevékenység, amelyről a Honismeret hasábjain is több alkalommal olvashattunk³, meggyőzően tanúsítja, hogy a honismereti mozgalom e sajátos fókuszhelyein milyen hatékony nevelő értékű és széles körben tovább gyűrűzhető közművelődési munkát lehet végezni. Az ifjúság szocialista hazafias nevelésének, a honismereti célú országjárásnak, a tartalmas belső idegenforgalom segítésének kiemelkedő pontjai az ilyen emlékhelyek. Különösen megnő a jelentőségük most, amikor az ideai Múzeumi és Műemléki Hónap központi eseményeként meginduló Korok, tájak, múzeumok c. nagyszabású honismereti akció révén országos méretű érdeklődés várható a

honismereti országjárás és a nemzeti emlékhelyek iránt.

A kínálkozó lehetőségek még koránt sincsenek kihasználva. Még sok helyen nem ismerték fel vagy nem aknázták ki eléggé azt a gyümölcsöző kölcsönhatást, amellyel az ilyen helyeken a kínálkozó feladatok és az önzetlen buzgalom, a közművelődési munka és az abban részt vállaló közösség mindkét irányban erősítheti egymást. Jó példa erre a várbarátköri munkába most beálló, kb. kétezres lélekszámú község, Nagyvázasny is, ahol 1975-ben merült fel először a várbarátkör megalakításának gondolata. Minden tényező rendelkezésre áll itt ahhoz, hogy sajátos és színvonalas várbarátköri tevékenység bontakozzék ki. Nem kell külön bizonygatni mit jelent az, hogy itt Nagyvázasnyban, az egykori pálos kolostor romjai mellett magasodik az ország talán legépebben fennmaradt középkori lakótornya. Kinizsinek, a nagyerejű molnárlégényből hadvezérré lett és egész mondakört teremtő alakja is rendkívül alkalmas arra, hogy a történeti érdeklődést felkeltse, s fokozatosan megismertesse a magyar reneszánsz korának történeti értékeit és tanulságait. Az itt íródott kódexek emléke, *Kinizsine Magyar Benigna* asszonyának művelődéstörténeti értékű, ékes iniciálékkal díszített imádásoskönyve éppúgy tényező lehet ebben, mint a Kinizsivel foglalkozó szép-irodalmi alkotások „értékese”⁴. Hiszen „Mátyás bús hada” révén még nemzeti himnuszunk egyik legveretesebb sorában is jelen van, s látomásszerűen feltetszik *Berzsenyinek* a Tánccok c. megjelenítő erejű versében is: *S rengeti a földet: Kinizsit látsz véres ajakkal / Testhalmok közt ugrani hőseivel*.

Egyáltalán nem jelentéktelen tényező Nagyvázasny „helyzeti energiája” sem. Az, hogy fő idegenforgalmi területünk, a Balaton közelében, attól mintegy 15 kilométerre fekszik. A helyi várbarátköri munka egyik fontos feladata, hogy hozzájáruljon a várjátékok már több

¹ A vár fényképét (Szabó Jenő felvétele) lásd a hátsó borítón.

² Morvay Péter: A nemzeti emlékhelyek jelentősége a honismereti mozgalomban és a szocialista hazafias nevelésben. *Honismeret—Helytörténet* 1971. 2. sz. 56—66. old.

³ Molnár Imre: A Szigetvári Várbaráti kör. *Honismereti Híradó* 1974. 2. sz. 23. old. — Molnár Mátyás: A Vajai Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. *H. H.* 1974. 2. sz. 28. old. — Halabuk József: A Budai Vár Barátnak Köre. *H. H.* 1974. 3. sz. 36. old. — Majthényi Julia: Eger vára barátnak köre. *Honismeret* 1975. 1—2. sz. 37. old. — A várbarátköri munkában is jól használható módszereket ismertet *Harsányi István*: A sárospataki öregdiákok baráti köre. *Honismeret* 1975. 1—2. sz. 39. old.

éves múlta visszatekintő, színes idegenforgalmi kezdeményezésének hitelesebbé, tartalmasabbá tételéhez, gazdagításához. Az értékek elmélyedő számbavétele még sok e téren hasznosítható is feltárhat.

Akinek van, annak adatik — tanítja az Irás. Nagyvázszyban eddig is megvolt a törekvés, hogy „dúítsa” kibányászható kincseit, szaporítsa az idegenforgalmi vonzóerőt képviselő tényezőket. Szabadtéri múzeumháza, amely egy százötven éves parasztházban tárja látogatói elé a vidék jellegzetes népi kismesterségeit, céhemlékeit, a hajdani lóváltó állomás emlékéit idéző postamúzeuma ugyanúgy tanúskodik erről, mint *Kinizsi Pálnak*, *Szabó Iván* által alkotott művészi lovasszobra, amely szintén beszédes dokumentuma a község emlékhelyhez méltó igényességének.

Mivel másutt is vannak a nagyvázszyhoz hasonló törekvések, úgy véljük indokolt, hogy ismertessük itt a köralakítás formai követelményeit.

A várbarát és múzeumbarát körök egyesületeként működhetnek. Szervezésüket és működésüket az 1959. évi IV. törvény és az 1970. évi törvényerejű rendelet szabályozza. Várbarát kör (egyesület) létrehozását állami, társadalmi vagy szövetkezeti szerv, de állampolgárok is kezdeményezhetik. A szervező munka megkezdését az illetékes felületi szervnek előzetesen be kell jelenteni. Baráti kör — egyesületeként — akkor jön létre, ha alakítását az alakuló közgyű-

A volt pálos kolostor templomának romjai

A nagyvázszyi „múzeumház”
(1825-ben épült parasztház)

lésen legalább tíz alapító tag elhatározza, az alapszabályt elfogadja, az ügyintéző és képviselői szerveket megválasztja, s ha a felületi szerv az alapszabályt jóváhagyja és a kört nyilvántartásba veszi. Az alapszabályban rögzíteni kell az egyesület (kör) nevét, célját, székhelyét, szervezeti felépítését (ügyintéző és képviselői szerveit, a tagsági viszonyt, továbbá a tagok jogait és kötelezettségeit).

A nagyvázszyi Kinizsi Várbarát Kör megalakítása fölött a Hazafias Népfront községi bizottsága vállalt védnökséget. A jóváhagyott alapszabály-tervezet szerint a kör célja, hogy tagjait a fentebb vázolt szellemben, az illetékes szervekkel szorosan együttműködve, a helyi művelődéspolitikai feladatok segítségével, a község fejlesztésében való részvételre készítse.

A kör feladatának tartja:

— a helyi haladó (történelmi, irodalmi, munkásmozgalmi stb.) hagyományok ápolását és további feltárásuk szorgalmazását;

— a helyi műemlékek, múzeumok, kiállítások, rendezvények gondozásában, népszerűsítésében, szervezésében való részvételt;

— a helyi szellemi és tárgyi néprajzi-népművészeti hagyományok, emlékek gyűjtését, megismertetését és a helyi kulturális életben való felhasználását;

— a régészeti és egyéb múzeális értékek felderítésében és a leletmentésben való közreműködést;

— tagjai és más érdeklődők számára korszerű ismeretterjesztő tevékenység (előadások, tanulmányi séták, tanulmányutak, kiállítások szervezése és rendezése, kiadványok megjelentetése) folytatását;

— az emlékművek és emléktáblák, valamint a természeti értékek védelmében és gondozásában való részvételt;

— a rokon célú és a Kinizsi nevét viselő intézményekkel: iskolákkal, gazdasági egységekkel, egyesületekkel, szervezetekkel és közösségekkel való kapcsolat megteremtését és ápolását;

— s nem utolsósorban, hogy a kör tagjai példát mutassanak mindennemű kulturális érték, és általában a köztulajdon megbecsülésében és védelmében.

A nagyvázsonyi Kinizsi Várbarát Kör kezdeményezői és támogatói érdemesnek tartják, hogy kitartóan törekedjenek a fentiekben vázolt, s a község távlati közművelődési programjába illeszkedő tervek megvalósítására, mivel úgy gondolják, hogy ezzel hatékonyan segítik köz-

ségük közművelődésének gazdagítását, kulturális rangjának emelését, s egyúttal részt vállalhatnak a honismereti mozgalom e fontos nevelő célokat szolgáló, hasonló adottságú helyeken kibontakoztatható munkaágának további megerősítésében

Reményi Antal—Morvay Péter

A Gyóni Géza Baráti Kör

Ötödik éve, hogy Dabas székhellyel megkezdte működését a Gyóni Géza Baráti Kör. Alapszabályának szellemében munkája szervesen kapcsolódik a község közművelődési feladataihoz, s igyekszik összegyűjteni, ápolni Gyóni Géza szellemének értékeit, dokumentumait.

Nem volt, sőt még ma sem könnyű egy olyan Irodalmi Társaság után munkát vállalni, amely tizenhét éven keresztül nacionalista költőnek igyekezett Gyóni Gézát beállítani, s tagjai — neve fedezékében — saját „irodalmi” hajlamaiknak próbáltak helyet biztosítani. Nem volt, s még ma sem könnyű megmagyarázni azoknak az embereknek, akik fil-lérjeiket nyújtották át a Gyóni Géza nevet viselő Társaságnak, hogy a több ezer pengőt kitevő eredmény hová tűnt, s az 1930-as években a Szovjetunió engedélye ellenére miért nem hozták haza ebből az összegből a költő holttestét.

Az elmúlt öt esztendő alatt azonban megértették a kérésünkre küldött krasznójarszky választ: „hatvan év múltán a volt temető területe beépült”, így exhumálási lehetőségünk megszűnt. Megértették és örömmel fogadták, hogy Gyóni Géza édesapját, *Achim Mihályt*, a nagyközségi tanács, a Baráti Kör és *Syposs Zoltán* hozzájárulásával az új köztemetőben helyezzük el. A régi temető megszűnésével a tanács díszsírhelyet adományozott az 1911-ben elhunyt Achim Mihálynak. A sírkő avatását október 9-én tartottuk.

Örömmel állapítjuk meg, hogy a békécsabai Munkácsy Múzeum után a dabasi járási könyvtárban található a legtöbb Gyóni Géza dokumentum, amelynek nagy részét Syposs Zoltán, kisebb

részét a Baráti Kör tagjai adták össze. A feldolgozott dokumentumok száma meghaladja a háromezrészletet. A fentiekben kívül most folyik a Gyóni-emlékszoba anyagának feldolgozása. A Baráti Kör támogatásával a járási könyvtár fokozatosan bővíti a mikrofilmtárát. Munkájuk első eredményeként megtalálható már itt az OSZK hirlaptárban és kéziratárban fellelhető dokumentumok egy része. Évek gyűjtőmunkája szükséges még, amíg „teljes” mikrofilmtárral rendelkezhet a könyvtár. Ez természetesen az anyagiaktól is függ.

Nem érdektelen, sőt baráti körünk egyik kiemelkedő teljesítményének könyvelhető el, hogy tagjaink közül már többen publikáltak Gyóni Gézával foglalkozó írásokat, s ezekben Gyóni „igaz arcát” igyekeztek bemutatni. Megemlítem *G. Sin Edit*, *Bata Imre*, *Syposs Zoltán*, *Fábián Miklós* tagtársaink munkáit, akik összesen 12 cikkben, tanulmányban szóltak Gyóni Gézáról, de beszélünk *Emil Boleslav Lukač* írásáról is, amelyben Gyóni verseinek szlovákiai hatását elemzi.

Öt közgyűlés, öt emlékünnepe, öt koszorúzás és öt értékelő előadás az, amit eddig magunk mögött tudunk. A hatvan éve halott költő emlékére 1977. októberében egyhetes Gyóni Emléknapot tartott a baráti kör. Ennek nyitányaként felavattuk Gyóni Géza édesapjának, Achim Mihálynak a sírkövét, majd a dabasi fiatalokhoz igyekeztünk közelférközni a rendhagyó irodalomórák keretén belül. A tagok részére az Irodalmi Presszó előadásának keretében Bata Imre irodalomtörténész tartott előadást Gyóni Gézáról.

Fábián Miklós

Helytörténet és kapcsolattörténet

(A II. világháború alatt Magyarországra menekültek kutatásának néhány tapasztalata)

A helytörténeti kutatások során viszonylag ritkán fordul elő, hogy a kutatott téma országok közötti kapcsolatok egy-egy fejezetét is magában foglalja. Magyarországra 1939 őszén több mint félszázezer lengyel katonai és polgári menekült érkezett (később 1942-től, mintegy ezer francia, angol, Badoglio-párti olasz, belga és holland menekült szökött Magyarországra). A lengyelek nagy részét a londoni emigráns kormány utasítása értelmében kivonták (korabeli szóval élve: *evakuálták*) Magyarországról. A több mint tízezer lengyel azonban letelepedett, munkát vállalt, a gyerekeik iskolába jártak. A lengyel fiatalok részére általános és középiskolákat, Oroszi és Szikszó községekben pedig lengyel cserkész tábort állítottak fel. A II. világháború alatti Magyarországon a rendszer biztosította kereteken belül sokoldalú lengyel kulturális élet bontakozott ki. A *Wiesci Polskie* és több más lengyel újság, az évenként kiadott lengyel kalendáriumok, tábori újságok, a különböző egyszeri kiadványok a budapesti Lengyel Intézet és a Lengyel Könyvtár könyvmatosai magasszintű tájékoztató és művelődési lehetőséget teremtettek. A menekültek zöme vidéken, falvakban és városokban élt és dolgozott.

A magyarországi lengyel (és más nemzetiségű) menekültek története az anyaggyűjtés, az előtanulmányok szintjén *helytörténeti probléma is*, ugyanakkor a legújabbkori *kapcsolattörténeti kutatások* egyik fontos kérdése. *Ónálló kutatási téma.* A probléma szót szándékosan és abban az értelemben is használtam, hogy a kutatások szempontjából valóban egyre több nehézség merül fel. Az idők folyamán megrikkult a szemtanúk tábora, így a „leletmentés”, a visszaemlékezések gyűjtése is egyre körülményesebbé válik.

A menekültek által használt korabeli dokumentumok (igazolványok, különböző okmányok stb.) elkallódtak, ma már valóban „kutatni” kell egy-egy fotó, igazolvány után.

A II. világháború alatti *menekültkérdés* számos vonatkozásban kapcsolódik a helytörténethez, felhasználja a helytörténeti kutatások részeredményeit. Ezen túlmenően maga a *téma* egy-egy vonatkozása szerves része a helytörténetnek, tehát a kapcsolódás felülete és mértéke ebben az esetben adott.

Félreértés ne essék, a téma feldolgozása során a *legalapvetőbb anyagokra*, a levéltári forrásokra kellett támaszkodni. A kérdés természetéből adódóan, a menekültek elszállásolása, a lakossággal kialakított kapcsolat, a munkavégzés, a kulturális élet néhány vonatkozása komplex módon csak a helytörténeti kutatásokban használt módszerekkel közelíthető meg. Így érthető, hogy a kutatási részeredmények gyakran a helytörténetnek, üzemtörténetnek adtak közvetlenül felhasználható anyagot.

A lengyel menekültek elszállásolására pl. 255 tábort létesítettek, elsősorban vidéken. Lengyelek laktak a zalaszentgróti Korona-szállóban, a zalabéri Gutman-kastélyban, az egri várlaktanyában, a gyöngyösi Orczy-kastélyban, a sárvári műselyemgyár egyes épületrészeiben, Újdörögd-pusztán katonai barakkokban. Ahány község, város, annyiféle elhelyezési lehetőség. A fogadás, a lelkesedés mértéke sem volt mindenhol egyforma. Kik, miben, milyen formában segítették a menekülteket? Erről nem tájékoztatnak bennünket a levéltári források. A korabeli jegyzői, főszolgabírói jelentések elsősorban a nehézségekkel foglalkoztak.

A munkavállalás során több ezer menekült dolgozott az ország különböző helyein, gyárakban, bányákban, egyéni gazdáknál, szellemi munkakörökben. A menekültek több társadalmi réteggel kerültek kapcsolatba. A lakosság és a menekültek között

Lengyel katonák mezőgazdasági munkán Esztergom környékén, 1941-ben

a rokonszenven túl kialakult egy másfajta, a mindennapokban kipróbált kapcsolat is, amelyről a levéltári fondokban nem, vagy csak kismértékben tájékozódhatunk.¹

A kutatómunka során számos olyan kérdéssel találkoztam, amelyekre a levéltári anyagokban *egyáltalán nem, vagy nem kielégítő* magyarázatot kaptam. Ismét a visszaemlékezésekhez kellett nyúlni, ezekben kellett megtalálni a hiányzó láncszemet (bár sokszor nem is csak láncszemről van szó).

A Tiszatáj 1976. 12. számában megjelent írásomban is utaltam rá: a levéltári kutatások mellett fel kellett ismerni, hogy az egykori *szemtanúk*, a volt *menekültek visszaemlékezései* milyen értéket képviselnek. A visszaemlékezések egyik (semmi másval nem pótolható) jelentősége abban van, hogy szemléletesen érzékeltetik a kort, a hangulatát, a menekültek iránt megnyilvánuló rokonszenvet.

A mintegy 40 személytől gyűjtött anyag feldolgozása során (is) bebizonyosodott, hogy a menekültek történetének több részkerészt ezen emlékek nélkül körülményesen és „szintelenül” lehetett volna megírni. A visszaemlékezések jelentős része értékes, *hiánypótló* ismeretekkel gyarapította tudásunkat.

A várpalotai *Krizbai Gy. Domokos*, a bonyhádi *Gelencsér Sándor*, a hatvani *Szirti Zoltán* (és sorolhatnánk a neveket) igen színes, értékes visszaemlékezéseket írtak. *Csiky Iván* nyomtatásában is megjelent visszaemlékezése pl. a várpalotai munkásmozgalomhoz és üzemtörténetéhez is új, eddig ismeretlen adalékokat szolgáltatott.

A magyarországi lengyel bányászok tevékenységének számos olyan szempontja van, melyeket a magyar-lengyel munkásmozgalmi kapcsolatokban semmiképpen sem lehet figyelmen kívül hagyni.² Nem kis problémát jelentett az, hogy pl. az 1943. januári lengyel bányászsztrájkot a levéltári akták éppen csak említik. (A lengyelek „összebeszéltek” és megtagadták a munkát.) Az *iszkaszentgyörgyi* bauxitbányákban

¹ Vö.: Lagzi István, Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején. Zalai Gyűjtemény 3. k. (szerk.: Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1975.; Lagzi István, Magyar segítség a lengyel menekülteknek 1939 őszén, a visszaemlékezések tükrében. Tiszatáj 1976. 12. sz. 73–83. old.

² A munkavégzéssel kapcsolatban lásd: Lagzi István, Adatok a Sopron környéki lengyel katonai menekültek élet- és munkaviszonyainak alakulásához a második világháború idején. Soproni Szemle, 1974. 2. sz. 134–152. old. Lagzi István, Lengyel menekültek mint bányamunkások Magyarországon a II. világháború éveiben. Lengyelország, 1975. 9. (153) sz. 18–19. old. A politikai tevékenység vonatkozásában: Lagzi István, Adatok a magyarországi lengyel katonai és polgári menekültek baloldali politikai tevékenységéhez. Tiszatáj, 1975. 11. sz. 62–69. old.

dolgozó 645 lengyel bányász sztrájkja jelentős esemény volt. A részletekről azonban csak a visszaemlékezések tájékoztatnak. A várpalotai szénbányákban dolgozó lengyelek éhségsztrájkjáról ugyancsak nincs levéltári dokumentum. Néhány visszaemlékezés összevetésével megbízható ismereteket nyerhetünk a sztrájk okáról, lefolyásáról, eredményéről.

Lényegében hasonló helyzet adódott a menekültek evakuációjának (angol, francia területekre való szöktetésének) feldolgozása során is. A levéltári anyagokban alig egy tucat név fordul elő, akik (magyar részről) segítettek a magyar-jugoszláv határ átlépését, segítettek az internálótáborok elhagyásában, a Budapestre utazásban stb. Országos méretű helytörténeti „nyomozás” után jelentősen megváltozott a helyzet. Kiderült, hogy pl. a magyar-jugoszláv határ átlépésében a határ menti községek több vezetője, határőrsztek, vasutasok, állomásfőnökök és parasztgazdák, sőt iskolások is segédkeztek. Mindez természetesen titokban történt. Hosszú évek kutatómunkájával sikerült kideríteni, hogy egy-egy község, város miben, mennyiben vette ki részét a „lengyelmentésben”. Viszonylagos részletességgel tudjuk, hogy pl. Pácín, Mándok, Csaroda községekben, Fertőszentmiklóson, Mexikópusztán és Babócsán milyen úton-módon szöktették meg a lengyelek százait.

A menekültek (lengyelek, franciák stb.) történetének feldolgozásához lényegében az utolsó órában fogtunk hozzá. Dr. Stanislaw Andrzej Sochacki (akkor a budapesti Lengyel Intézet igazgatója) nemhiába nyugtalankodott a hatvanas évek végén. Dolgozatos, gyűjtsetek — mondja — mert elkétek. Kis híján igaza lett.

A szemtanúk, a menekültek megsegítésében aktív szerepet vállalt személyek zöme hetven év körül van, az emlékek is kopnak, halványodnak, sokan új helyre költöztek. Az emlékek megmentésének esélyei gyorsan csökkennek.

1976 nyarán felkerestem a balatonboglári (volt) lengyel, majd francia katonai internálótábor épületét, a Balaton-parti Savoy Pensiót, a lengyel és francia internált tisztek egykori szálláshelyét. Az első félórában nem akadt olyan tűzgyökeres helybeli, aki eligazított volna (!). Néhányan olyan felvilágosítást adtak, hogy a kérdéses épületet már régen lebontották, nem is érdemes keresni.

A pesthidegkúti lengyel katonai tábor templomi kórusa 1939-ben

Az épület azonban áll, jelenleg (megőrizve régi formáját) vállalati üdülő. Az üdülő személyzete természetesen semmit sem tudott a lengyelekről, franciákról, a régi Savoyról, az egykori „internáltakról”. Ez is bizonyosság arra nézve, hogy amit nem írunk le, nem rögzítünk hangszalagra, az előbb-utóbb elvész. A szenzációs dolgok, események is a biztos feledés feneketlen kútjába kerülnek.

Balatonbogláron 1943. július 14-én, a franciák nemzeti ünnepén, nagyszabású katonai díszszemlét tartottak a francia internáltak. A Savoy udvarán felvont trikolor előtt többszáz francia katona tisztelgett. Budapestről neves vendégek érkeztek. 1943. július 14. tehát esemény volt Balatonbogláron.³ Jelenleg, 35 év után, alig egy-egy idős ember emlékezik

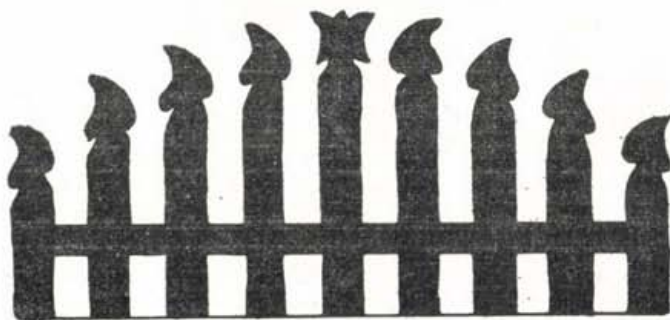
a franciákra, de inkább csodálkozik az érdeklődésen. *Miért nem jöttek előbb? Legalább 10 évvel előbb!*

Találkoztam olyan esetekkel is amikor valóban *elkéstett*. A *Selypen* (1942-ben) élt franciákról, a *Dáka* községben elhelyezett Badoglio-„párti” olasz katonákról nincs többé adat. Nyomtalanul kiestek a selypiek, a dákaiaiak emlékezetéből. Úgy tűnik, 10 évvel (?) valóban „elkéstünk”. Selyp és Dáka viszonylatában legalábbis egészen bizonyosan így van.

Az emlékek megmentésében a Hazafias Népfront aktívái és az úttörők is segítettek. Pácín községben *Varga Ferenc* iskolaigazgató, Mádón *Balázsik Anna* igazgatóhelyettes vezetésével, az úttörők segítségével sikerült összegyűjteni a helyi, egykori lengyel menekülteket idéző emlékeket. Egerben a helyi népfront nyújtott segítséget, támogatást a gyűjtőmunkához. A visszaemlékezések zömét azonban egyéni akciókkal, felkéréses alapon gyűjtöttem össze.

A *gyűjtés* nem tagadja, de feltételezi a *szelektálást*. Még mindig vannak (lehetnek) kallódó értékek. Gyűjtsünk, de válogassuk meg alaposan a valóban megőrzésre valót. Arra külön is legyünk tekintettel, hogy mi az, ami a megőrzésen túlmenően népszerűsítésre (is) alkalmas, amit *népszerűsíteni kell*.

Dr. Lagzi István

³ A francia menekültekre vonatkozóan: *Lagzi István*, Francia katonai menekültek Magyarországon (Balatonbogláron) a második világháború idején (1942–1945). Somogy megye múltjából (szerk.: *Kanyar József*), Levéltári Evkönyv 6. Kaposvár 1975. 167–192. old. tanulmánya helytörténet szempontjából is számos új adatot tartalmaz.

A RENDSZERESEN MEGJELENŐ HONISMERETI KIADVÁNYOK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEI

A honismereti tevékenység fejlődése szükségszerűen kialakította a maga kiadványait. A mozgalom nem egyszerre talált rá a célkitűzéseinek, munkájának leginkább megfelelő kiadványtípusra. Igen nagy volt ezen a téren a változottság a honismereti tevékenység helyzetének, valamint szerteágazó voltának megfelelően. A tapasztalat azt mutatja, hogy a honismereti tevékenységet szakmailag segítő intézmények kiadványkezdeményezései bizonyultak a legmegfelelőbbeknek. Ez természetes is, hiszen a honismereti mozgalmat patronáló intézményeknek, főleg a múzeumoknak és a levéltáraknak egyrészt már régebről volt kiadványozási gyakorlatuk, másrészt ezzel a munkával szervező-, rendszerező munkájuk kapott anyagot, támogatást. Az előkészítő múzeum vagy levéltár, illetőleg ezen intézmények munkatársai olyan mértékű szakmaiságot követelnek meg, visznek bele a kiadványokba, amelyek ezeknek a kiadványoknak a tartalmát hasznossá, felhasználhatóvá teszik a tudományos kutatás, illetve feldolgozás számára.

Tapasztalataink szerint a sajátos, tehát a honismereti mozgalom célkitűzéseinek legjobban megfelelő kiadványtípus a *gyűjteményes kötet*. Ezek lehetnek sorozatot alkotó vagy egyes darabok. Megállapítható, hogy a szervezettebb, állandóbb jellegű, a múzeum vagy a levéltár szakmai segítségét jobban igénybe vevő honismereti közösségek kiadványai általában sorozatban, folyamatosan jelennek meg. Míg a múzeumok, levéltárak által kevésbé „irányított”, nagyobbára alkalmi jellegű honismereti közösségek kiadványai inkább egyediek, egy-egy kötetből állnak.

Az egy-egy kötetre terjedő kiadványok sajátos esetei a *jubileumi kiadványok*. Tartalmukat tekintve igen változatosak, a kérdéses jubileumtól függően. Sok esetben egy szerző művei: a gyűjteményes kiadvány eléggé ritka.

A sajátosnak mondott honismereti gyűjteményes köteteknek jellemzője az a szoros kapcsolat — és ez a honismereti tevékenység mozgalom jellegét igazolja —, ami ezen kiadványok és a különböző *pályázatok* között fennáll. A legtöbb gyűjteményes honismereti kiadvány valamilyen pályázat anyagát, esetleg több pályázat kiadására méltó anyagából való válogatást közöl. Ahogy majd látni fogjuk, a sok-sok pályázat közül legfontosabb és a honismereti kiadványok szempontjából meghatározó jellegű, a most negyedszázados *Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat*.

A sajátos honismereti kiadványok sorát a Néprajzi Múzeum 1952-ben megjelent *Az Országos Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője* nyitotta meg. Igen szerény kiállítású, folyóiratszerű kiadvány volt, *Morvay Péter* szerkesztette. Alapvetően módszertani kiadvány volt, a néprajzi gyűjtés, pályázatokra való felkészülés segítségét tartotta feladatának. Nagy érdeme volt, hogy híreket, tudósításokat, beszámolókat is közölt a különféle honismereti közösségekről, illetve azok tevékenységéről. Sajnos, tíz év múlva megszűnt.

Napjainkban, a honismereti tevékenység fejlődésének megfelelően gazdagabban, de helyi érvennyel, ugyanezt a feladatot látja el a Hazafias Népfront Vas megyei Honismereti Bizottságának kiadványa, a *Vas Honismereti Közlemények*. Ez a folyóiratszerű kiadvány 1974-ben indult, már megállapodott rovatokkal: *Műhely* (rövid tanulmányok); *Honismereti adattár* (adaközlésszerű cikkek); *Szakköreink életéből* (hírek, beszámolók módszertani céllal); *Pályázat*;

Vasi események, évfordulók; Szerkesztői posta. A szerkesztő bizottságban a megyei múzeum és a megyei levéltár vezetői, munkatársai tevékenykednek (Horváth Ferenc, Bándi Gábor, Bárdosi János stb.).

Folyamatos, de nem folyóiratszerű honismereti kiadvány a nagy múltra visszatekintő *Battonyai Füzetek* című sorozat is. A sorozatot a Battonyai községi Tanács és az ottani József Attila Művelődési Otthon Helytörténeti Szakköre adja ki, a szerkesztő Takács László gimnáziumi igazgató. Első száma (Takács László: Battonya község helytörténeti dokumentációs anyagának felhasználása az oktató-nevelő munkában) elvi-gyakorlati jellegű munka volt, 1960-ban jelent meg. Az első füzetet gyors egymásutánban követték a többiek, eddig 19. Bennük körvonalazódik egy alapos, minden részletkérdésre kitérő battonyai monográfia képe. Az egyes számok nem gyűjteményes kötetek, hanem egy-egy tanulmányt tartalmaznak. A battonyai honismereti tevékenység magas színvonalát, szakmaiságát és rendszerességét bizonyítja, hogy a hivatásos kutatók írásai mellett jól meg tudnak állni a honismereti szakkör tagjainak dolgozatai.

Nem füzet sorozat, hanem *évkönyv jellegű* a miskolci I. számú Ipari Szakközépiskola Néprajzi Szakkörének kiadásában, Bartha László szakkörvezető tanár szerkesztésében megjelenő *Népi hagyományok Borsodban* című kiadvány. Az első kötet 1968-ban jelent meg, eddig három kötet látott napvilágot. Mindhárom kötetet nagy elismeréssel fogadták és nyugtázták a néprajztudomány is. Hangsúlyozták, hogy ez a kiadvány jól megmutatja egy középiskola, méghozzá nem is humán jellegű középiskola, szakkörének lehetőségeit.

Közben — nagyjából az eddig említett kezdeményezésekkel egyidőben — indult meg azoknak a gyűjteményes köteteknek a megjelenése, amelyeket a honismereti mozgalom sajátos kiadványainak mondhatunk. Elsőnek a *Bodgál Ferenc* szerkesztette és a miskolci Herman Ottó Múzeum kiadásában megjelent, *Borsod megye népi hagyományai* című kiadványt említhetjük, 1966-ból. A kötetet Bodgál tájékoztató tanulmánya vezette be a Borsod megyei néprajzi gyűjtéséről. A közleménynek a szívetés mellett volt bizonyos módszertani vonatkozása is. Ezt hangsúlyozta a kötet végén közölt gyűjtési tanácsadó, illetve bibliográfiai összeállítás. A vaskos kötet (486 oldal) főleg az Országos Néprajzi és

Nyelvjárási Gyűjtőpályázat Borsod megyei anyagból válogatott cikkeket adott közre.

1968-ban jelent meg a KISZ Somogy megyei Bizottsága kiadásában a *Múltunk és jelenünk* című antológia első kötete *Ifjúságunk Somogyról* címmel, Knézy Judit szerkesztésében. A kötet a Tanácsköztársaság kikiáltásának félévszázados évfordulója alkalmából meghirdetett „Vörös Somogy” helytörténeti pályázat legjobb pályamunkáiból való válogatást adta közre. A 9 cikk közül 8 néprajzi, 1 pedig művészettörténeti. A helytörténetiek, illetőleg legújabbkörtörténetiek a kiadvány második kötetében jelentek meg. Bevezetesként Knézy Judit áttekintést adott Somogy megye honismereti helyzetéről (bemutatta a honismereti szakköröket, a pályázatokat, a községi monográfiáirás állását), majd gyűjtési és feldolgozási módszertani tanácsokat adott. A szerkesztő, hogy a cikkeket a tudományos kutatás számára jobban felhasználhatóvá tegye, közölte az adtközlők adatait, a vonatkozó leglényegesebb irodalmat, igyekezett a helyi sajtóságek, az eltérések adatszerű rögzítésére.

A következő említésre méltó kötetet Zupkó Béla szerkesztette a mezőkövesdi Földes Ferenc Középiskolai Kollégium Györfly István Néprajzi Szakkörének anyagából *Népünk életéből* címen. A gyűjteményes kötet 1970-ben jelent meg Mezőkövesden és 19 közleményt tartalmazott. Zupkó, ha nem is osztotta fejezetekre a könyvet a közlemények tárgyának megfelelően, mégis a kötet felépítésében az anyagi kultúra legkezdetlegesebb megnyilvánulásaitól, a szakmányoló életmód felől haladt a szellemi kultúra, a legkifinomultabb folklór-tényezők felé. Minden egyes közlemény eredeti gyűjtésen, megfigyelésen alapult, sokszor új szövegeket — ha variánsokat is — adott közre.

Már az eddig bemutatott gyűjteményes kötetekben is több olyan honismereti munkás publikált, akik a későbbiekben tudatos képzés révén a történettudomány, a néprajz szakembereivé váltak. Ilyen vonatkozásban ezek a kiadványok iskoláknak, a szakemberképzés eszközeinek is felfoghatók. Különösen könnyű ezt olyan esetben felismernünk, mint a *Barabás Jenő és Voigt Vilmos* szerkesztette *Mezőcsát népi kultúrájából* című, Mezőcsát, 1971-ben megjelent gyűjteményes kötet esetében. 1970. novemberében a Budapest Eötvös Lóránd Tudományegyetem néprajzszakos hallgatói

egyhetes gyűjtési gyakorlaton vettek részt tanáraik vezetésével. A hallgatók előzetes terv szerint megismerkedtek Mezőcsát történetének, népéletének minden fontos területével. A kötethez írt előszóban a szerkesztők azt mondták, hogy „pedagógiai megfontolásból célszerűnek látszott, hogy a gyűjtés a nyers formán jusson túl, a közlésre elfogadható anyagrendezés szintjéig”. A kötetben közreadott 15 dolgozat nemcsak gyűjtési tervszerűségről, hanem határozott irányításról, valamint eredményes szerkesztői munkáról tanúskodik. A szerkesztők maguk is közölnek a kötetben egy-egy cikket, s tanítványaik feldolgozásai semmilyen nem különböznek tőlük. (Meg kívánjuk jegyezni, hogy ehhez hasonló kiadványt készítettek elő a budapesti egyetemisták Dunaszekeső és a debreceniek Nyírlugos vonatkozásában.)

Ugyancsak 1971-ben jelent meg *Kováts Dániel* szerkesztésében Sátoraljaújhelyen az *Abauj- és Zemplén népéletéből* című gyűjteményes kötet. Ez a kiadvány a sátoraljaújhelyi Kossuth Gimnázium Kazinczy Körének (honismereti szakkörének) gyűjtéséből adott közre 51 dolgozatot. A kötet szerkesztésén, felépítésén közvetlenül, a cikkek tartalmán keresztül pedig közvetve meglátszik a lektoroként szereplő Bodgál Ferenc hatása.

Ebbe a sajátosan honismereti kiadványnak minősített sorba tartozik a *Kuczay Károly* szerkesztette *Kalocsa vidéke és népe* című, 1973-ban megjelent gyűjteményes kötet is. Kuczay a kalocsai I. István Gimnázium honismereti szakkörének vezetője és a kötetben szakköre gyűjtéséből adott közre 26 dolgozatot. A közölt feldolgozások érdekessége az, hogy az eddig említett kiadványokkal ellentétben nemcsak néprajzi gyűjtéseket, hanem kimondottan helytörténeti írásokat is találunk közöttük.

Ezeknek a gyűjteményes köteteknek a továbbfejlesztése a nyfregyházi Jóna András Múzeum kiadásában megjelenő *Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban* című sorozat. Az első kötet, amely néprajzi közleményeket tartalmazott, 1975-ben jelent meg. A kötet anyagát *Erdész Sándor* és *Farkas József* rendezte sajtó alá, az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat keretében meghirdetett megyei néprajzi és honismereti pályázatok anyagából. A sorozat második kötete 1976-ban jelent meg és nem gyűjteményes kötet volt, *Babus Jolán* feldolgozásaiból adott közre egy csokorra valót *Néprajzi tanulmányok a*

beregi Tiszahátról címen. A sorozat harmadik kötete helytörténeti tárgyú dolgozatokat közölt *Erdész Sándor* és *Németh Péterné* gondozásában. Ezek a dolgozatok is pályamunkák voltak, a megyei honismereti pályázatokra készültek. A kötet 5 cikket közöl. Napjaink gyorsan változó, gyökeresen átalakuló életének helyi megnyilvánulásait rögzítik, hozzák összefüggésbe egymással.

Végezetre a legsajátosabbnak, s egyben a legsikerültebbnek minősíthető honismereti kiadványról, a miskolci Herman Ottó Múzeum kiadásában, 1976-ban megjelent *Foglalkozások és életmódok* című gyűjteményes kötetéről kell szólni. A kötetet — amely alcíme szerint *Válogatott tanulmányok honismereti szakkörök és kutatók munkáiból* — *Dobrossy István* szerkesztette. A Bodgál Ferenc emlékének ajánlott kötet előszavában *Szabadfalvi József* elmondta, hogy az Országos Néprajzi és Néprajzi Gyűjtőpályázat megyei tagozata, amelyet Bodgál Ferenc, *Istvánffy Gyula* Néprajzi és Honismereti Pályázat néven szervezett és irányított, tizenöt éves múltat tekint vissza. Ezalatt az idő alatt „nemcsak a pályázatok száma, színvonala emelkedett, szerkezete változott, hanem évek alatt összekovácsolója lett felnőtt helytörténeti köröknek, dicsőséget szerzett középiskolai, sőt általános iskolai szakköröknek. A kötetben szereplők jó része évek óta rendszeres pályázó, az ifjúsági és felnőtt kategóriákban.” A kötet a pályázatban végbement szerkezeti változásnak megfelelően szakszerűsített. Nem néprajzi anyagot ad közre, hanem helytörténeteket, sőt ezen belül is „jobbára a legújabbkor történetét, az ipartörténetet, valamint a munkásmozgalmi emlékeket feldolgozó pályamunkákat” közöl, illetve ezekből egy nagyon jól szerkesztett, kerek egészzé formált válogatást ad. A pályázók és a szerkesztő egyaránt néprajzi módszereket használtak. A legújabbkor története, az életmódok elkülönítése, változása és vizsgálata néprajzi megismerési módszereket követel. Szerencsésen igazolja ezt a módszertani egységet a kötet címe is: *Foglalkozások és életmódok*. Azaz a kötet mai életünk jelenségeiről, változásairól egységesen a foglalkozások sokféleségének, átalakulásának megismerésével, rögzítésével kíván az életmódok differenciáltságára fényt deríteni. A differenciáltság lényege a változás, az örökös, ám az utóbbi időben a különösen felgyorsult és számos gyökeres átalakulást hozó élet. A pályázók nemcsak a

hagyományos elemekre voltak tekintettel, hanem az új, a változást hozó tényezőkre is gondot fordítottak. Igyekeztek a változás okát felderíteni, nyomon követni, az eszközkészletben, anyag- és tárgyhasználatban, a tudati tényezőkben végbemenő átalakulást. Ez az a gyűjteményes kötet, amely leginkább érvényre juttatja a honismereti mozgalom sajátosságait, amely a különböző honismereti közösekben végzett munka közreadásának legjobb módja. A *Dobrossy István* szerkesztette kötet anyaga legkönnyebben beépülhet a tudományos életbe, példaképe lehet a többi, a fejlődés különböző fokán álló honismereti közösségnek is a publikálás, anyaguk megjelentetése tekintetében.

A honismeret kiadványok népes és

annyira különböző egyedekből álló táborában elég nehéz ugyan áttekintést szerezni, de lehetetlenség nem érzékelni a fejlődést. Áttekintésünkben néhány honismereti kiadványtípus felvonultatásával ezt a fejlődést igyekeztünk felvázolni. Úgy véljük, hogy áttekintésünk — bármennyire szűk térre, kevés kiadványra, kiadványtípusra tért is ki — meggyőzően igazolta, hogy a honismereti mozgalom számára legmegfelelőbb a patronáló intézmények (iskolák, múzeumok, levéltárak stb.) segítségével összeállított *gyűjteményes kötet*. Ezek a gyűjteményes kötetek szakosodhatnak, sorozatot alkothatnak, lehetnek alkalmi, jubileumi kiadványok stb., azaz igen sokoldalúan igazodhatnak a tényleges honismereti munkához. *Dankó Imre*

MOLNÁR JÓZSEF:

A TÖRÖK VILÁG EMLÉKEI MAGYARORSZAGON

(Corvina, 1976. 126 oldal.)

„A nyugatról érkező idegen Magyarországon ismerkedik meg először a török építészeti emlékekkel. A helyreállított és ma már védett épületeket a turisták mindenkor nagy kíváncsisággal és érdeklődéssel szemlélik” — írja könyvében *Molnár József. Rados Jenő* pedig Magyar Építészettörténetében szintén elsősorban emiatt szentel pár lapot az Iszlám építészetének, mert „Európának alig van országa, melyben mohamedán-iszlám emlékek egészítik ki az építészeti stílusok változatos sorát”. Hangsúlyozza: „Művészettörténe-szeink egy része mellőzi vagy éppen csak érinti a megszálló törökség emlékeinek tárgyalását. Ez érthető is. A féltő hódító hatalma az elfoglalt magyarországi részeket alávett tartományoknak tekintette, és gátlás nélkül kifosztható gyarmatként kezelte. Másfél évszázad alatt a magyarsággal alig alakult ki szellemi, társadalmi vagy gazdasági kapcsolat. A mohamedán vallás eszmevilágát olyan híven kifejező iszlám művészet is idegen volt a hazai kereszténység szemében, úgyhogy jelentősége mindvégig elszigetelt maradt.” És: „A törökök maguk csak ott építettek, ahol felhasználható régi épület nem állt rendelkezésre”, viszont „...a metszetek tanúsága szerint egyes városok képe teljesen megváltozott”.

Ezek a szavak egyértelműen mutatják a szükségességét és jelentőségét *Molnár József* most megjelent könyvének. A bevezető fejezetben (*Iszlám vallás és építészet*) azokat az alapismereteket közli röviden és érthetően, amelyek lehetővé teszik az egyoldalú, nyugatias látásmód meghaladását és amelyek nyomán értékelhetővé válik műemlékeink beilleszkedése egy számunkra már elűnt világba. Az *oszmán birodalomról* írt fejezet vázolja, hogyan alakult a törökök kezén a mohamedán örökség. Majd a *Török világ hazánkban* cím alatt színes, olvasmányos formában ismerteti műemlékeink átfogó történetét. Itt mondja el a pusztulás történetét is, s ebből kiviláglik, hogy mégiscsak jelentős művészeti tevékenységgel kell számolnunk a török uralom másfél századában. A császári csapatok s az ellenreformáció papjai megszállták a volt moszlim épületeket, lefejtették még a dzsámik kupolájának ólomburkolatát is. „Megindult a török egyházi és világi emlékek kiáramlása is a legnagyobb gyűjtőállomás, Bécs felé, ahonnan azután Európa nagyvárosainak magán- és közgyűjteményeibe vándoroltak tovább. Az épületek lassú pusztulása és a berendezési tárgyak külföldre kerülése közel két évszázadon át tartott”. A szerző *A budai pasák magyar nyelvű levelezése 1553—1589* c. gyűjteményre hivatkozik annak kapcsán, hogy milyen építőtevékenység folyt a török időkben pl. Esztergomban. Ezekből a levelekből azonban kiviláglik az a szellemi, társadalmi és gazdasági kapcsolat is, ame-

lyet a négyszáz éves Habsburg-propaganda olyan sikerrel homályosított el.

Természetesen a műemlékek pusztulása már a hódoltság idején megindult. Például Pécs egész városa leégett az 1664-i ostromnál. Másik példa Szulejmán szultán síremlékének sorsa Turbékön. A törökből megmagyarosodott *Farkas Balázs* el akarta pusztítani, de épp Zrínyi nem engedte családjá nagy ellenségének gyalázását, mondván: „nem holtak, hanem az élők ellen jöttünk.” S ami sértetlen maradt a harcokban, az utána került ebek harmincadjára, mint ez a türbe is. Szigetvár, Pécs és Siklós parancsnoka, *Conte di Vecchio* írta jelentésében, hogy elemzési tisztje, *Gallo Tesch* bontatta le a türbét és árusította ki kövenként: egyedül az így nyert márványt 3000 forint értékére becsülte.

A *Várak, hidak, dzsámik, fürdők* fejezetében a szerző összefoglaló képet nyújt a magyarországi török építési tevékenység tipológiájáról. Előbb a katonai rendeltetésű létesítményekről beszél (közöttük a különös érdekességű dunai zárólánerről), majd az egyházi építményekről. Jelentősek — már csak élő, jelenleg is használatos voltuknál fogva is — a termál- és gőzfürdők. Kiemelkedik közülük eredeti térkialakításával a Veli bej- (Császár) fürdő török épülete. Jelentős szerepük volt és némiképp van még ma is a síremlékeknek, bár csak két ép türbénk van. *Gül Baba* budai türbéje ma is török búcsújáró hely. Végül megemlíti a szerző a vácdukai vízművet, mint a váci vár vízellátásának műszakilag tökéletes és a rombolás ellen kiválóan védett alkotását.

A részletes, képekkel bőven ellátott — a könyv nagyobbik felét kitevő — részben sorra veszi a műemlékeket. Számos gondolatébresztő adat birtokába jut itt az olvasó; s különösen érdemes megfontolni, hogy (pl. a siklói dzsámi,

a szegedi vár vagy az egri gőzfürdő esetében) milyen műemlék-helyreállító tevékenységgel lehetne emelni Magyarországot építészeti emlékeinek értékét.

A könyv döntő erényei mellett eltörpülnek kifogásaink. Ezek egyrészt itt-ott stiláris egyenlenségek, valamint helyesírási következetlenségek. Ez utóbbiak abból adódnak, hogy az arab írásos török szövegeket természetesen fonetikusán írjuk át; viszont a jelenlegi török írás latinbetűs — s minden latinbetűs írásrendszernél meg szoktuk hagyni az eredeti betűképet. Ezért fordulhat elő, hogy a tudós utazó *Evlia Cselebi* neve a mai török átírás nyomán *Evlia* formában jelenik meg a könyvben, a Szejahatnáme pedig *Seyahatname*. Tekintettel arra, hogy az adott korban a törökség arab betűkkel írt és számos szavuk magyar betűképpel honosodott meg, javasolható a magyaros írásmód következetes használata.

Végül egy általánosabb megjegyzés, amit tulajdonképpen a könyv címe sugall. A török világ magyarországi emlékei nem kizárólag, sőt talán nem is elsősorban építészeti. Tudunk arról az erőteljes határról is, amely pl. az étkezés és az öltözködés kultúrájában szinte meghatározó erejű volt. Tudunk a magyarországi törököknek a magyar nyelv fenntartásában játszott szerepéről. Tudunk az ittmaradt, meghonosodott számos katonai- és kézművescsaládról. Az az érzésünk, hogy több figyelmet és kutatást érdemelne a török vonatkozások a magyar nyelvtörténeti kutatásokban is. A török világgal fennállott kapcsolatunk nem valami eltagadni való dolog, hanem hozzátartozik a magunk teljesebb megismeréséhez. Magyarországon százötven évig egy csodálatosan gazdag és virágzó műveltség volt jelen, és ez a kultúra legtagabb értelemben véve jelentősen hatott a magyarság mindennapi életére is.

Kelemen András

A HONISMERETET — amelynek célja a mozgalom résztvevőinek folyamatos tájékoztatása, elméleti, módszertani és tudományos ismereteik állandó bővítése — a megyei népfőnökszervezetben keresztül igyekszünk eljuttatni minden olyan intézményhez és személyhez amely, illetőleg aki valamilyen formában kötődik a honismereti mozgalomhoz. A lapot a megyei népfőnökszervezetek küldik szét a könyvtárakba, levéltárakba, művelődési központokba, a megyei állami és pártszervezetek illetékes munkatársainak, a honismereti szakköröknek és más, honismerettel foglalkozó közösségeknek, egyéni gyűjtőknek.

Azok tehát, akik szakkörük, vagy intézményük részére szeretnék a HONISMERET-hez hozzájutni, igényükkel elsősorban a HNF megyei (kerületi) bizottságához forduljanak.

TARTALOM

A Márciusi Front debreceni emlékülése			
<i>Kállai Gyula</i> megnyitó beszéde	3		
<i>Dr. Kónya István</i> : Március 15. jelentősége	5		
<i>Féja Géza</i> : A Márciusi Front	8		
<i>Pintér István</i> : A KMP és a Márciusi Front	9		
A Márciusi Front makói emlékülése			
<i>S. Hegedüs László</i> megnyitó beszéde	14		
<i>Csatári Dániel</i> : A Márciusi Front szerepe és jelentősége	16		
<i>Dr. Korom Mihály</i> : A Márciusi Front és a függetlenségi mozgalom	22		
<i>Féja Géza</i> : Makó és a Márciusi Front	28		
<i>Tamasi Mihály</i> : A Márciusi Front és Erdei Ferenc	32		
KRÓNIKA			
A III. Komárom megyei Ifjúsági Honismereti Tábor eredményei (<i>Dr. B. Szatmári Sarolta</i>)	37		
A XIV. Jókai-napok (<i>Cséplő László</i>)	38		
<i>Dr. Végh József</i> köszöntése (<i>Kováts Dániel</i>)	40		
ÉVFORDULÓINK			
<i>Tamási Áron</i> : Emberi szó	41		
Zöld Péter Csöbörösökben (<i>Domokos Pál Péter</i>)	43		
A 200 esztendő Józsefváros (<i>Dr. Turányi Kornél</i>)	46		
SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK			
Úttörőházunk honismereti szakköre szót kér (<i>Nedók Márta</i>)	48		
A csepregi honismereti szakkör jubileuma (<i>Szabó József</i>)	50		
Várbarátkör alakult Nagyvázszyban (<i>Reményi Antal—Morvay Péter</i>)	52		
A Gyóni Géza Baráti Kör (<i>Fábián Miklós</i>)	54		
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV			
Helytörténet és kapcsolattörténet (<i>Dr. Lagzi István</i>)	55		
KÖNYVESPOLC			
A rendszeresen megjelenő honismereti kiadványok módszertani kérdései (<i>Dankó Imre</i>)	59		
<i>Molnár József</i> : A török világ emlékei Magyarországon (Ism.: <i>Kelemen András</i>)	62		
A hátsó borítón: a nagyvázszyi vár (<i>Szabó Jenő</i> felvétele)			

MUNKATÁRSÁK

B. Szatmári Sarolta dr. múzeológus, Tata — **Csatári Dániel** dr. egyetemi tanár, Szeged — **Cséplő László** publicista, Komárom (Komárno) — **Dankó Imre** dr. múzeumigazgató, Debrecen — **Domokos Pál Péter** dr. nyugalmazott tanár, Bp. — **Fábián Miklós** könyvtáros, Dabas — **Féja Géza** író, Bp. — **Kállai Gyula**, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának elnöke, Bp. — **Kelemen András** dr. főorvos, Bp. — **Korom Mihály** dr. főigazgató, egyetemi tanár, Bp. — **Kováts Dániel** főiskolai docens, Sárospatak — **Kónya István** dr. egyetemi tanár, Debrecen — **Lagzi István** dr., a Magyar Kulturális Intézet igazgatóhelyettese, Varsó — **Morvay Péter** dr., a Néprajzi Múzeum nyugalmazott osztályvezető-helyettese, Bp. — **Nedók Márta** szakköri titkár, Szekszárd — **Pintér István** dr., az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tud. főmunkatársa Bp. — **Reményi Antal** művelődésház-igazgató, Nagyvázszy — **S. Hegedüs László**, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának titkára Bp. — **Szabó József** ny. iskolaigazgató, Bük — **Tamási Mihály** dr., az MSZMP Csongrád megyei Bizottságának osztályvezetője, Szeged — **Turányi Kornél** dr. műszaki dokumentátor Bp.

*S. Hegedüs László megnyitó beszédét mondja a Márciusi Front makói emlékülésén
(Enyedi Zoltán felvétele)*

*Ünnepség Makón, az Erdei Ferenc Mezőgazdasági Szakiskolában
(Enyedi Zoltán felvétele)*

